

ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΜΗΛΙΩΝ

ΜΗΛΙΑΚΑ

ΤΟΜΟΣ Β΄

ΑΘΗΝΑ 1985

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΜΗΛΟΥ (1628-1683) ΑΠΟ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΒΑΤΙΚΑΝΟΥ

Εΐκοσι έγγραφα πού βρίσκονται στο περίφημο 'Αρχείο της Προπαγάνδας Πίστεως του Βατικανού δίνονται στη δημοσιότητα από τη θέση αυτή. Καλύπτουν μιά περίοδο πενήντα πέντε χρόνων (1628-1683) και περιέχουν πολύ σημαντικές μαρτυρίες για τό νησί της Μήλου. Παρέχουν έντελῶς νέα στοιχεία, διευκρινίζουν ἄλλα καί επιβεβαιώνουν ἀπόψεις γιά τίς ὁποῖες ὑπῆρχαν αἰχμές ἀμφιβολιῶν. Ἀναφέρονται σέ πρόσωπα καί γεγονότα, σέ θεσμούς καί διοικητικές ἀρχές, σέ ναυτικές πολεμικές ἐνέργειες, σέ καταστροφές καί δηώσεις. Ἰδιαίτερα πολύτιμες εἶναι οἱ πληροφορίες τους γιά τό Κεφάλαιο τῆς Ἱστορίας τῆς Παιδείας τοῦ νησιοῦ, ἀλλά καί τῆς ὀρθόδοξης καί τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς καί τῶν προϋσταμένων τους.

Ἡ παρουσίασή τους γίνεται κατά τρόπο ἀπλό (ἀφοῦ βέβαια ἔκανα πρῶτα τή μετάφρασή τους ἀπό τά ἰταλικά στά ἑλληνικά): μέ χρονολογική τάξη καί ἕναν αὐξοντα ἀριθμό δίνεται τό κείμενο τῶν ἐγγράφων. Στό τέλος τους σημειώνεται ἡ πηγή προέλευσης καί ἀκολουθεῖ, μέ διαφορετικά τυπογραφικά στοιχεία, ὑπόμνημα στό ὁποῖο γίνεται ἀνάλυση τῶν εἰδήσεών τους. Κατά τήν ἀνάλυση αὐτή δίνω παράλληλα καί ὄσες ἄλλες πληροφορίες γνωρίζω καί θεωρῶ ὅτι εἶναι ἀναγκαῖες γιά τή μόρφωση σαφέστερης γνώμης ἀπό τόν ἀναγνώστη. Οἱ πρόσθετες αὐτές ἀναφορές μου προέρχονται εἴτε ἀπό ἀρχειακές ἐπίσης πηγές, εἴτε ἀπό τή γνωστή μου βιβλιογραφία καί δέν παραλείπω, γιά τεκμηρίωση, νά παραθέτω μέσα σέ [] τά στοιχεία τῆς προέλευσῆς τους.

Χρησιμοποιοῦ ἐλάχιστο ἀριθμό βραχυγραφιῶν τῶν πηγῶν ἢ τῆς βιβλιογραφίας πού ἔχουν συχνή ἐπανάληψη χάριν εὐκολίας. Α') Ἀπό τό 'Αρχεῖο τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας τοῦ Βατικανοῦ δύο α) SOCG=PFS/Scrittura Originali Congregazioni Generali καί β) VISITE=Visite e Collegi. Β') Ἀπό τήν βιβλιογραφία ἐπίσης δύο α) B.J.Slot, «Ἐκκλησίαι»=«Καθολικαί Ἐκκλησίαι Κιμῶλου καί τῶν πέριξ Νήσων», μελέτη δημοσιευμένη στά

«Κιμωλιακά», τόμ. Ε' (1974) καί β) Σ. Συμεωνίδη, «Τά Οικονομικά» = «Τά Οικονομικά τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Μήλου δύο ἀρχιερατειῶν», δημοσιευμένη στή «Μηλιακά», τόμ. Α' (1983).

Ἡ πρόνοια πού εἶχα, κατά τήν πορεία τῶν κυρίως ἐρευνῶν μου γιά τή συγκέντρωση ἱστορικῶν στοιχείων τῆς Σίφνου, νά δημιουργήσω παράλληλα καί Ἀρχεῖο τῶν πολυαρίθμων ἐγγράφων Μήλου πού ἀνεκάλυψα στίς διάφορες ἀρχεδιακές πηγές, δικαιώνεται ἤδη μέ τήν τμηματική παρουσίασή τους ἀπό τήν πιό ἐπίκαιρη θέση, ἀπό τό ἐπίσημο αὐτό βῆμα τῶν «Μηλιακῶν». Ἔτσι ἐπιτυγχάνεται, τόσο ἡ γνωστοποίησή τους στούς ἄμεσα ἐνδιαφερομένους, ὅσο καί ἡ κατασφάλισή τους μέ τήν ἀποθησαύριση τῶν κειμένων τους, σέ ἐνιαῖο καί ἀδιαίρετο χῶρο.

1

Σεβασμιώτατε,

Ἀπό ἐπιστολές πού πῆρα ἀπό τό Ἀρχιεπίσκοπο ἡ πιό σπουδαία εἶδηση πού περιέχεται σ' αὐτές εἶναι ὁ θάνατος τοῦ ἐπισκόπου Μήλου πού συνέβη στήν Καλλιπόλη, πλησίον τῆς Κ/πόλεως^α. Νομίζω ὅτι μέ τή μετάβασή του στήν Κ/Πολη πρόσφερε μεγάλη βοήθεια στή Ἐκκλησία Μήλου γιά τήν ἀνάκτηση τῆς κτηματικῆς περιουσίας της, πού εἶχε ἀρπαγεῖ ἀπό τούς Ἑλληνας^β, γεγονός πού τόν στερέωσε στή Μῆλο μέ τήν ἐγγνωμοσύνη τοῦ λαοῦ της.

Ἡ Ἁγία Προπαγάνδα ἔχει τώρα, ὅπως καί πρὶν, νά φροντίζει γιά δύο χρεεύουσες ἐκκλησίες^γ μέ πρόσωπα ἐκλεκτά τά ὁποῖα κατά τή γνώμη μου θά δεχτοῦν νά τίς ἐπανδρώσουν ὅταν ἔχει προβλεφθεῖ διαρκῆς πόρος ζωῆς, γιατί δέν θά λείψουν ἐκεῖνοι πού θά δημιουργήσουν καταστάσεις γιά νά τούς κάνουν ἀποστάτες. Γι' αὐτό πρέπει ἡ Ἁγία Προπαγάνδα νά εἶναι προετοιμασμένη.

Φιλῶ τίς πορφύρες τῆς σεβασμιότητάς σας.

Candia 25 Σεπτεμβρίου (:) 1628

Ταπεινός δοῦλος
Livio ἀρχιεπίσκοπος Ἐδεσσας (:)

Ἵπόμνημα

- (α) Πρόκειται γιά τόν Ἰάκινθο Ἰρνούλφινι, βενετό ὑπήκοο, πού εἶχε διορισθεῖ ἐπίσκοπος Μήλου στά 1624, μετά τήν παραίτηση τοῦ Νικολάου Lesdos (1611-1624). Ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τό ἀνωτέρω ἔγγραφο ὁ Ἰάκινθος δέν παραιτήθηκε «ἀπό τήν ἐλάχιστα ἱκανοποιητικὴν ἐπισκοπικὴν του περιφέρειαν» (κατά Β. J. Slot, «Ἡ διένεξις μεταξύ Κυρίλλου Λουκάρεως καί Μελετίου Ἀρχιεπισκόπου Μήλου περί τοῦ καθολικοῦ ναοῦ τῆς Μήλου», στά «Κιμωλιακά», τόμ. Η΄, ἐν Ἀθήναις 1978, σελ. 51), ἀλλ' ἀπεβίωσε στήν Καλλιόπολη τῆς Κ/Πολης ὅπου εἶχε πάει γιά νά φροντίσει «γιά τήν ἀνάκτηση τῆς κτηματικῆς περιουσίας (τῆς Ἐκκλησίας του) πού εἶχε ἀρπαγεῖ ἀπό τοὺς Ἕλληνας». Μάλιστα ὁ Ἰρνούλφινι, κατευθυνόμενος γιά τήν Κ/Πολη, πέρασε στίς 21 Ἀπριλίου 1628 πρῶτα ἀπό τή Σίφνο, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ βικάριος τῆς Giacomo della Rocca, ἀναφερόμενος στή διένεξή του μέ τόν συνεφημέριό του Domenico della Grammatica ἀναφορικά μέ τὰ ἔγγραφα-τίτλους ἰδιοκτησίας τῆς κτηματικῆς περιουσίας τῆς Ἐκκλησίας Σίφνου: «... πού εἶχαν καθιερώσει (οἱ ἄρχοντες Γοζαδίνοι) ὑπέρ τοῦ ἐφημερίου τους... καθῶς φανερώνουν καί οἱ συμβολαιογραφικῆς πράξεις τοῦ ἀειμνήστου Ottulino (ντά Κορώνια), τίς ὁποῖες ἔχω ἐδῶ καί τίς ἔδειξα μάλιστα καί στόν σεβασμ. ἐπίσκοπο τῆς Μήλου πού εἶχε ἔλθει τήν περασμένη ἐβδομάδα κατευθυνόμενος γιά τήν Κωνσταντινούπολη...» [SOCG. 114, φφ. 249^R-250^R].
- (β) Τά περιουσιακά ζητήματα τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς Μήλου εἶχαν δημιουργήσει μακροχρόνιες διαφορές καί ὀξύνει ἔντονα τίς σχέσεις μεταξύ καθολικῶν καί ὀρθοδόξων τοῦ νησιοῦ. Βλ. λεπτομέρειες στίς μελέτες Βασίλ. Ἀτέση, «Ἀρχιερεῖς Μήλου καί Κιμῶλου» στά «Κιμωλιακά», τόμ. Γ΄ (1972) καί Β. J. Slot, ὀ.π.
- (γ) Ἰννοεῖ αὐτήν τῆς Μήλου, πού εἶχε χηρεῦσει μετά τόν θάνατο τοῦ Ἰακίνθου καί, προφανῶς, τῆς Σίφνου, τῆς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος Χριστόφορος Καρλέττι (1622-1634) ἀπουσίαζε συνεχῶς ἀπό τήν ἔδρα του.

2

Αἰδεσιμώτατε κ. Βικάριε

Χθές ἔλαβα τή σεβαστή ἐπιστολή σας τῆς 8 τοῦ παρόντος μέ τήν ὁποία ζητᾶτε ἐπιμόνως νά σᾶς πληροφορήσω γιά τὰ περιουσιακά στοιχεῖα τοῦ μακαρίτη ἐπισκόπου μας, στήν ψυχὴ τοῦ ὁποίου νά ἐπιδαψηλεύσει ὁ Κύριος καλήν ἀνάπαυση. Μερικοὺς μῆνες πρὶν εἶχε γράψει στόν ἐδῶ βενετό πρόξενο^α ὁ ἐξοχότατος κ. Βαῖλος ἕνα γράμμα πληροφοροῦντας τον γιά τόν θάνατο τοῦ ἀνωτέρω καί νά φροντίσει γιά τὰ πράγματά του. Ἔτσι τὰ παρέλαβε ὅλα. Ὅταν ὁμως ἐπέστρεψε ὁ Μπέης μας^β κατέσχε τὰ εἰσοδήματα, ἐπιβάλλοντας καί τόκο σέ ἐκεῖνα πού εἶχαν ὑποχρέωση, περίπου δύο χιλιάδες, καί πού εἶχε πάρει ὁ ἴδιος

259

Molto Re. S. Vicario

259

Jovi hebí la sua gratiss. scritta all' S. del Sente. la quale mi fa affon-
 da d'antico d'assoluta delli beni del m^o S. Passano posato al quale
 no s'è se digni darli buon riposso alla rema sua onde li nep-
 potati scrisse qui al consilio veneto f. Jll^{mo} S. Bailló una lettera
 mandandolo della novise d'esso et che debba proveder delle sue
 robbe. Il quale ha' ricopato ogni cosa. ora alla venuta del m^o
 S. Bei gl'ha tolto l'quadrate che hanno con pterese di quella
 che li furono obligati di d' d' d' mella ch'alcuna solda de qua-
 esse m^o S. et ancora tolse i suoi drapi d' sapendo certo se
 posto qualche cosa al consilio che da lui sera meglio assapato
 lamentandosi troppo. Il Bei che lui d' la contenta essere qui
 nessuno latini offendo tutto per spre, et cof. Il S. Jll^{mo}
 faccia per il meglio, n' offendo per altro verso di quella
 con affettione et riverentia li baciò le mani.

Di m^o S. 1699. 11. aprile.

L. V. S. aff.
 de lo mandano a
 Michael (Couchy)

ὁ σεβασμιώτατος' ἀκόμη κατέσχε καί τὰ ρούχα του. Δέν γνωρίζω ἂν παρέμεινε τίποτε στὸν πρόξενο, ὁ ὁποῖος θά σᾶς δώσει ἀκριβέστερες πληροφορίες. Ὁ Μπέης δέν ἐπιθυμεῖ νά ὑπάρχουν ἐδῶ λατίνοι ἐπίσκοποι, γιατί τούς θεωρεῖ κατασκόπους. Εἶθε ο Θεός νά προνοήσει τό καλύτερο.

Μή ἔχοντας ἄλλο, κατασπάζομαι τό χέρι σας.

Μῆλος 1629, Ἀπριλίου 11

*Στίς διαταγές τῆς αἰδεσιμότητάς σας
Μιχαήλ Κωττάκης*

(SOCG. 114, φ. 259^R)

Ἑπόμνημα

- (α) Αὐτή τήν ἐποχή πρόξενος Βενετίας στή Μῆλο ἦταν ὁ Ἰωάννης Πιπέρης. Βλ. καί ἐπόμενο ἔγγραφο 3 καί στούς πίνακες προξένων πού μᾶς ἔδωσε ὁ Β. J. Slot στό ἔργο του «Καθολικά Ἐκκλησία Κιμώλου καί τῶν πέριξ νήσων» στά «Κιμωλιακά», τόμ. Ε' (1974).
- (β) Μέ τό ἔγγραφο αὐτό τίθεται ὡς θέμα ἔρευνας ἡ ὑπαρξη «μπέη» στή Μῆλο πού ἦταν «ὁ Διοικητής αὐτοῦ τοῦ νησιοῦ», ὅπως διευκρινίζεται καί στό ἐπόμενο ἔγγραφο 3 καί μνημονεύεται καί στό 4. Πρόκειται γιά σημαντική εἰδηση πού πρέπει νά ἀπασχολήσει τούς ἱστορικούς τῆς Μῆλου. Αὐτή τήν περίοδο ἀναφέρεται «μπέης» καί στή Σίφνο κατά μαρτυρία τοῦ ἱησοῦτη μοναχοῦ Michele Almbertino.

3

Σεβασμιώτατοι πατέρες

Ἐφόσον ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν οἱ κίνδυνοι τῶν κουρσάρων πού διασχίζουν ὀλόκληρο τό Ἀρχιπέλαγος μέ δυσάρεστες ζημιές καί βλάβες σέ πολλούς, θά ματαιώσω τό ταξίδι στήν Κ/Πολη γιά τὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας Θερμίων, μιά καί αὐτή ἡ πόλη ἔχει ἀδειάσει ἀπό τήν πανώλη.

Μέ μεγάλη μου θλίψη πληροφορῶ τίς σεβασμιότητές σας γιά τή δίωξη καί τή ζημιά τῆς Ἐκκλησίας Μήλου' ὁ Μπέης, πού εἶναι ὁ Διοικητής αὐτοῦ τοῦ νησιοῦ, ἔκανε κατάσχεση τῶν εἰσοδημάτων πού ἀπέμειναν μετά τόν θάνατο τοῦ ἀγαθῆς μνήμης ἐπισκόπου φρα Ἰακίνθου, τά ὁποῖα ὅπως μοῦ ἀνέφεραν ἀνέρχονταν σέ 40 πιάστρες, ἐκτός ἂν ἡ χρονιά ἦταν καλή καί ἀπέφερε περισσότερο, καθώς καί τά

πράγματα τῆς Ἐκκλησίας καί ἔδωσε ἐντολή κατά τήν ἀναχώρησή του^α νά συγκεντρώνονται τά ἄλλα εἰσοδήματα κάθε χρόνο, διατηρώντας σέ κατάσχεση τά κτήματα τῆς Ἐπισκοπῆς ἐξαιτίας (ὅπως ἰσχυρίζεται) τοῦ γεγονότος ὅτι δέν εἶχε κληρονόμους καί γιατί ἦταν κατάσκοπος, ὅπως ὅλοι οἱ λατίνοι ἐπίσκοποι, γι' αὐτό καί δέν τοὺς θέλει πλέον στό νησί. Τά ἀνωτέρω πληροφορήθηκα ἀπὸ ἕνα γράμμα πού μου ἔστειλε ὁ Ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας, τό ὁποῖο σᾶς ἐσωκλείω μέ τήν παρούσα, καί ἔπειτα ἀπὸ αὐτόν τόν ἴδιο καθὼς καί ἀπὸ τόν βενετό πρόξενο, ὅταν ἤμουν στή Μῆλο τίς περασμένες ἡμέρες ὅπου παρέμεινα ἐπὶ τριήμερο γιά καλύτερη συμπαράσταση καί βοήθεια τῶν δικῶν μας μέ τήν ἱερή ἐξομολόγηση καί μετάληψη, μιά καί δέν ὑπάρχει κανένας κληρικός ἐκεῖ, ἀφοῦ ὁ μακαρίτης ἦταν ὁ μόνος του. Συζητώντας μέ τοὺς ἀνωτέρω μου ἀνέφεραν τά ἴδια καί ἀκόμη, ὅπως πιστεύεται ἐκεῖ, ἡ ρίζα ὄλου αὐτοῦ τοῦ κακοῦ εἶναι ὁ Ἕλληνας ἐπίσκοπος^β τοῦ νησιοῦ (ὅπως καί ὁ ἴδιος κατάλαβα με σιγουριά) πού κάνει τό ἴδιο, καταφρονώντας τό Θεό, σέ κάθε ἕναν πού πιστεύει στό λατινικό δόγμα, γιά νά καταφέρει νά ζαναρπάξει ὅλα ἐκεῖνα τά ἀκίνητα πληρώνοντας τόν Μπέη, προσποιούμενος πὼς τά ἀγόρασε, ὅπως ἄλλωστε ἤθελε νά κάνει καί μέ τά κινητά πράγματα, ἀλλά ὁ Μπέης ἀρνήθηκε γιατί τοῦ ἔδινε λίγα.

Μέ τό νά πιέσω ἰδιαίτερα τόν κ. Ἰωάννη Πιπέρη, πρόξενο τῆς Βενετίας, πού ἐπῆρε διαταγή ἀπὸ τόν Βενετό Βαίλο τῆς Κ/Πολης νά δώσει στόν κ. Μιχάλη Κωττάκη^γ, ἤδη Ἐπίτροπο αὐτῆς τῆς ἐπισκοπῆς, ὅλα τά ἀντικείμενα, ὅσα τουλάχιστον κατάφερε νά διασώσει, τῆς ἐκκλησίας, ἔμαθα ὅτι μέ μεγάλο κίνδυνο διέσωσε κρυφά μερικά ἀπὸ αὐτά πού ὑπῆρχαν, ἀπὸ φόβο πρὸς τόν Μπέη τά ὁποῖα καί μου ἔδειξε καί μου ἔδωσε ἕνα σημείωμα^δ γι' αὐτά, τό ὁποῖο ἔγραψε μέ τά χέρια του καί ὑπέγραψε γιά νά γίνει δυνατό νά ἐπιστραφοῦν σ' αὐτόν πού θά ἀνήκουν καί θά σᾶς τό ἀποστείλω μέ ἄλλο γράμμα μου^ε.

Ἀναφορικά μέ τοὺς καθολικούς τῆς Μῆλου, δέν ἔχουν μείνει παρά μόνο δύο, ὁ ἕνας ἀπὸ τῆ Γαλλία καί ὁ ἄλλος ἀπὸ τό Μπέργκαμο, παντρεμένοι καί οἱ δύο στήν πόλη αὐτῆ μέ ἑλληνίδες τοῦ τόπου καί ἔχουν ὁ καθένας δύο ἀγόρια μικρά, τά ὁποῖα δέν γνωρίζω ποιό δόγμα ἀκολουθοῦν· μπόρεσα νά τοὺς συμπαρασταθῶ μέ παροχή πνευματικῆς τροφῆς, λίγο πρὶν ἀναχωρήσουν καί ὑποσχέθηκαν πὼς θά ζαναγυρῶσιν. Ἐξομολόγησα καί ἔδωσα τήν κοινωνία σέ τρεῖς ξένους, οἱ ὁποῖοι εἰτοιμάζονταν νά ἀναχωρήσουν καί σέ κάποιον ἄλλο πού διαμένει τώρα ἐκεῖ.

Κατά τήν επιστροφή μου πέρασα από τήν Κίμωλο, νησί πού απέχει ἕνα μίλλι από τή Μήλο, ὅπου συμπαραστάθηκα σ' ἕναν νεαρό βενετό πού ἤξερα πώς εἶχε παντρευτεῖ μέ μιάν ἑλληνίδα στό ἐκεῖ Κάστρο· τοῦ ἔδωσα συμβουλές καί ἐλπίζω νά μείνει πιστός στήν Ἁγία Μητέρα Ρωμαϊκή Ἐκκλησία καί νά μὴν ἀποστατήσῃ, καί τοῦ ὑποσχέθηκα ὅτι θά μεταλαμβάνει ἀπό ἐμένα τά ἄχραντα μυστήρια, στά τακτά χρονικά διαστήματα πού ἔχει καθορίσει ἡ Ἐκκλησία ἢ ἐδῶ ἢ ἐκεῖ.

Ἦλθε ἐδῶ ὁ Ἁγῶς τοῦ Καπετάν Πασσᾶ ἀξιῶνοντας ἀπό ἐμένα χρήματα καί ἄν μερικοί φίλοι καί συγγενεῖς δέν μοῦ συμπαραστέκονταν ἤδη ἀπό αὐτή τή φορά θά ξόδευα τό εἰσόδημα ὄλου τοῦ χρόνου, γι' αὐτό καί δοξάζω τόν Κύριο. Δέν μπορῶ ἐξοχότατοι νά σᾶς ἀφηγηθῶ τή δυστυχία καί τήν καταστροφή πού παθαίνουμε ἀπ' αὐτούς. Δέν ἐπαρκοῦν τά εἰσόδηματα γιά νά τούς πληρώνουμε, ξέχωρα οἱ ἄλλες καταπιέσεις καί οἱ συκοφαντίες πού ἐξυφαίνονται. Ευχαριστῶ πολύ τήν Ἁγία Προπαγάνδα γιά τήν αὔξηση τῆς ἐπιχορήγησης, ἐλπίζοντας πώς θά βοηθηθοῦμε ἀκόμη περισσότερο, γιατί καί αὐτά δέν εἶναι ἀρκετά γιά τίς ἀνάγκες μας· καί ἄν ὄχι καί στοὺς δύο, τουλάχιστον σ' ἐμένα (νά προσφέρει) κάτι παραπάνω, γιατί ἔχω καί τόν δόν Δομένικο⁶ πού μοῦ ἔστειλε ἡ Ἁγία Προπαγάνδα πού θά τόν ἀγαπῶ, φτάνει βέβαια νά βρίσκεται πλησίον μου στήν ὑπηρεσία τοῦ Θεοῦ καί τῆς μητέρας Ἐκκλησίας· ὅμως ἀντιλαμβάνονται πώς ἐπιβαρῦνομαι ἀπ' αὐτόν, γιατί ἔχοντας ὑπηρετήσει μόνος ἐδῶ μέ πλῆθος δυσχειρειῶν καί κινδύνους ἐξαιτίας τῆς ἀπουσίας του δέκα μῆνες καί ἐνῶ ἔλαβε ἀπό τή Ρώμη ὅλη τήν ἐπιχορήγηση τοῦ περασμένου χρόνου μοῦ ἔδωσε μόνο τή μισή, μάλιστα ἐπιβαρῦμένη μέ 3 σκουδα γιά ἀσφάλεια καί συναλλαγές πού δέν ἔκανε καί ζητώντας του τήν ἐπιχορήγηση αὐτῶν τῶν δέκα μηνῶν πρὸς 8 1/1 πού ὑπῆρέτησα μόνος δέν θέλει νά μοῦ δώσει τίποτε· ἀκόμη ἀνεχώρησε ἀπό ἐδῶ χωρίς τήν ἄδειά μου, παίρνοντας μάλιστα καί τά ἐφόδια τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας. Ἐπαναφέρω λοιπόν τό θέμα στοὺς ὀρισμούς καί τήν κρίση τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας, γιά νά μὴν ἀσχολοῦμαι καί μέ αὐτό, ἐπιθυμώντας περισσότερο νά ἐργάζομαι στήν ὑπηρεσία τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας. Ἐπίσης προσφέρομαι νά ὑπηρετῶ καί τήν Ἐκκλησία τῆς Μήλου ἀκόμη καί ἄν ἡ κατάστασή της εἶναι πολύ ἐπικίνδυνη καί φτωχή.

Δέν ἔχω νά ἀναφέρω τίποτε ἄλλο γιά τήν ἀναξιοτήτά μου παρά μόνο ὅτι κοπιάζω καί ὑπηρετῶ τήν Ἁγία Ἐκκλησία καί αὐτή θά κάνει ὅ,τι νομίζει καλύτερο. Ἐχω ὅμως τήν ἐλπίδα ὅτι θά μπορέσω νά ἐξυπηρετήσω ἐκεῖνη τήν ἐκκλησία καί νά τήν διατηρήσω ἰδιαίτερα

γιατί, επειδή είμαι από τη Χίο, πόλη υποκείμενη στο Σουλτάνο, δέν θά βρω εμπόδια και δέν θά διωχθῶ και ἀκόμη μπορῶ νά τήν φροντίζω γιατί βρίσκεται κοντά, ὄχι περισσότερο ἀπό 18 μίλλια ἀπόσταση, και ἄν δέν μπορῶ νά μένω ἐκεῖ θά κάνω τήν ἔδρα ἐδῶ ὅπου ὑπάρχουν περισσότεροι πιστοί.

Τελειώνοντας υποκλίνομαι στίς ἐξοχότητές σας γιά τίς ὁποῖες παρακαλῶ τόν Θεό νά τίς ἐξυψῶνει και φιλῶ τίς ἱερές πορφύρες σας.

Σίφνος 10 Μαΐου 1629

Τῶν σεβασμιότητων σας

ταπεινός δοῦλος

Ciacomo la Rocca

ἀποστολικός βικάριος Θερμίων και Σίφνου

(SOCG. 114, φ.φ. 260^R-261^V)

Ἐπόμημα

- (α) Στο προηγούμενο ἔγγραφο 2 ἀναφέρεται «ὅταν ὁμως ἐπέστρεψε ὁ Μπέης μας...» και στόν παρόν «ἔδωσε ἐντολή κατά τήν ἀναχώρησή του», ἔννοιες πού δίνουν τήν ἐντύπωση μὴ μόνιμης παραμονῆς στό νησί τοῦ μπέη-Διοικητή.
- (β) Ὁρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος Μήλου αὐτό τό χρόνο (1629) ἦταν ὁ Μελέτιος Ἀρμένης γιά τόν ὁποῖο βλ. και τά ἐπόμενα ἔγγραφα 4 και 5 και στοῦ Σίμου Μ. Συμεωνίδη, «Δύο Μηλιοῖ Ἀρχιεπίσκοποι Μήλου», στήν ἐφημερ. «Μήλος» Φεβρ. 1984 (Φ. 83) ὅπου ἡ ἀρχιερατεία του φέρεται ἕνα χρόνο νωρίτερα ἀπό τό χρόνο πού προσδιόριζε ὁ ἐπισκοπικός κατάλογος Μήλου τοῦ Βασιλ. Ἀτέση, «Ἀρχιερεῖς Μήλου και Κιμῶλου», στά «Κιμωλιακά», τόμ. Γ' (1972) και τοῦ Ἀνδρ. Λεντάκη, «Οἱ ἱερεῖς και Ἀγιογράφοι Ἐμμανουήλ και Ἀντώνιος Σκορδίλης» στά «Κιμωλιακά» τόμ. Ζ. (1977).
- (γ) Γιά τόν Μιχαήλ Κωττάκη βλ. και προηγούμενο ἔγγραφο 2 και, γιά τό ἴδιο ὄνομα (χωρίς νά γνωρίζω ἄν εἶναι τό ἴδιο πρόσωπο) στοῦ Ἀνδρέα Λεντάκη, «Τό Ἀρχοντολόγι τῆς Μήλου και τά οἰκόσημά του», στά «Μηλιακά», τόμ. Α' (1983) σελ. 372.
- (δ) Στοῦ ἴδιο φάκελλο, στόν ὁποῖο ὑπάρχει ἡ δημοσιευομένη ἐδῶ ἐπιστολή (SOCG. 114, φ. 268^R) ὑπάρχει ἰδιόγραμμα σημείωμα τοῦ Giacomo la Rocca μέ τά διασωθέντα ἀπό τόν πρόξενο Πιπέρη πράγματα:

«Τά πράγματα πού διεσώθησαν ἀπό τόν εὐγενέστατο ἐκεῖνον ἄνθρωπο, σύμφωνα μέ τό σημειώμά του, εἶναι τά ἐπόμενα:

Ἐνα πετραχήλι μέ τή ζώνη του, λευκό και χρυσοκεντημένο, καινούργιο

Ἐνα φελόνι, ἐπίσης χρυσοκεντημένο, λευκό, μεταχειρισμένο και ἕνα ὠμοφόριο ἢ *caruccio*, ὅπως αὐτός τό γράφει και ἕνα πιβιάλε λευκό, ἀσημοκεντημένο και τίποτε ἄλλο.

Giacomo la Rocca, ἀποστολικός βικάριος

Μέ τρόπο κατάλληλο πρέπει νά τά πάρουμε από τά χέρια τοῦ ἀνωτέρω καί ἀθόρυβα γιά νά μὴν ἐκτεθεῖ, ὅπως τοῦ ὑποσχέθηκα καί ἄν με διατάξει ἡ Ἁγία Προπαγάνδα θά πάω νά τά φέρω ἐδῶ καί στή συνέχεια θά τά παραδώσω σέ ὁποιον λάβει σχετική διαταγή γιά νά μὴ μάθει τίποτε ὁ εἰρημένος.

Giacomo la Rocca, ἀποστολικός βικάριος

- (ε) Ὁ συντάκτης τοῦ ἐγγράφου, ἀποστολικός βικάριος Σίφνου Giacomo la Rocca καί ὁ Δομένικος Δελλαγραμμάτικας, ἱερεῖς τῆς Ἁνδρου καί οἱ δύο, μετατέθηκαν στή Σίφνο στά 1625 γιά νά ἀναπληρώσουν τό κενό πού ὑπῆρχε ἐκεῖ ἀπό τήν ἀπουσία τοῦ λατίνου ἐπισκόπου Carletti γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν καθολικῶν τοῦ νησιοῦ. Ἡ καταγωγή τοῦ Rocca, ὅπως σημειώνει στό ἐγγράφο, ἦταν ἀπό τή Χίο. Πρόκειται γιά τόν μετὰ ἐπίσκοπο Σίφνου-Κέας-Θερμίων (1635-1643) τοῦ λατινικοῦ δόγματος.

4

Σεβασμιώτατοι

Μεταφερθεῖς ἐδῶ ἐκ Ναξίας ἀπό εἰκοσαήμερου καί σιδηροδέσμιος ἀπό τόν Ἁγῶ τοῦ Καπετάν Πασσᾶ χωρίς καμμιάν αἰτία, εἶμαι πολύ στενοχωρημένος καί ταλαιπωρημένος, ἀφοῦ πλήρωσα τελικά καί διακόσια πενήντα σκοῦδα, ὅπως συνηθίζουν, μαζί μέ ἄλλους διακεκριμένους Ἕλληνες καί Λατίνους τῆς Νάξου γιά νά ἀπελευθερωθῶ μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ γιά τά κρίματά μου.

Συναντήθηκα μέ τόν δον Giacomo della Rocca, ἀποστολικό βικάριο Θερμίων καί Σίφνου, διαμένοντα ἐδῶ μέ μεγάλη προκοπή, ἐξαίρετο τρόπο διαβίωσης καί ἀπόδοση ἐποικοδομητική πρός ὅλους καί τοῦ ἐνός καί τοῦ ἄλλου δόγματος ὅπως ἄριστα διεκρίβωσα ἀπό προσεκτική ἐρευνα. Εἶχε πρόσωπα ἐπιστρέψει ἀπό τή Μῆλο καί πληροφορήθηκα ἀπό αὐτόν τό κακό πού ἔγινε στήν ἐκεῖ Λατινική Ἐκκλησία μετὰ τόν ἐπισυμβάντα θάνατο τοῦ προΐσταμένου της μέ τή λαφυραγώγησι τῶν πραγμάτων τοῦ θανόντος καί τῆς κτηματικῆς περιουσίας τῆς Ἐπισκοπῆς ἀπό τόν Βεῖ τοῦ νησιοῦ, γεγονότα πού μοῦ προξένησαν βαθύτατη λύπη.

Παρακινημένος ἀπό συμπόνοια καί ἄκρα συμπάθεια πρός τήν εἰρημένη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀπό χρόνια βρίσκεται σέ κίνδυνο νά ἀπογυμνωθεῖ κι νά ἐξαφανιστεῖ μέ τίς ραδιουργίες ἐνός Ἑλληνα ἐπίσκοπου ὀνομαζομένου Μελέτιου Ἀρμένη, ἀμόρφωτου, σχισματικοῦ, αἵρετικοῦ καί κακοήθους, ὁ ὁποῖος ἐπιδιώκει νά κατακυριεύσει τά ἐλάχιστα ἐκεῖνα εἰσοδήματα πού ἔχει ἡ Λατινική Ἐπισκοπή,

πληροφορώ τις σεβασμιότητές σας, σύμφωνα με την υποχρέωση που γνωρίζω πώς έχω ως τέκνο υπάκουο της Ἀγίας Ἀποστολικῆς Ρωμαϊκῆς Ἐδρας, ὅτι ὀφείλουν νά προνοήσουν, ὅπως παλαιότερα, γιά τήν εἰρημένη φτωχή Ἐκκλησία τῆς Μήλου καί κατά τήν ταπεινή μου γνώμη ὑποδεικνύω εὐσεβεστάτως πως ἕνας πιο ἀποτελεσματικός τρόπος κατά τῶν ὁμοίων ζημιῶν πού γίνονται στήν ἀνωτέρω Ἐκκλησία καί που ἐγκυμονοῦνται γιά τίς ἄλλες (εἴθε ὁ Θεός νά μέ βγάλει ψεύτη), εἶναι νά μήν ἀναδεικνύονται στήν Ἀνατολή ἐπίσκοποι ἀπό ἄλλα Ἔθνη καί Πονεντίνοι, ἀλλά νά εἶναι ὅλοι ἀπό τά μέρη τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὁποῖοι καί τήν ἐλληνική γλώσσα γνωρίζουν καί τίς συνθήκες καί τόν τρόπο ζωῆς αὐτῶν τῶν περιοχῶν κατέχουν· γιατί ὅλοι ἐκεῖνοι πού δέν εἶναι ὑπήκοοι τοῦ Βασιλέα (Σουλτάνου), θεωροῦνται ἀπειθεῖς καί κατάσκοποι καί ὡς ἐκ τούτου προέρχεται μεγάλο κακό, μιά καί δέν εἶναι σέ θέση ἐλεύθερα καί χωρίς ὑποψίες καί ἀγωνίες νά ἐπιτελέσουν τό χριστιανικό τους ἔργο, μὴ ἔχοντας ἀκόμη οὔτε συγγενεῖς οὔτε συμπολίτες πιστούς, πιστεύω, τελειώνοντας, ὅτι εἶναι καλύτερα καί ἀπαραίτητο νά ἀναδεικνύετε ἐπισκόπους ἀπό αὐτά τά μέρη.

Ἐπανερχόμενος λοιπόν στό προηγούμενο θέμα, συνιστῶ στίς σεβασμιότητές σας νά συμπαρασταθοῦν στήν Ἐκκλησία τῆς Μήλου γι' αὐτό καί σᾶς προτείνω ταπεινά τόν προειρημένο ἀποστολικό βικάριο, ὁ ὁποῖος ἔχω τήν πεποίθηση ὅτι εἶναι ὁ πιό κατάλληλος καί διαθέσιμος γιά τήν Ἐκκλησία Μήλου, δυνάμενος παράλληλα νά διευθύνει καί ἐκείνην τῆς Σίφνου, λόγω γειτνιασεως καί λόγω μικροῦ ἀριθμοῦ πιστῶν λατινικοῦ δόγματος καί ὁ ὁποῖος μέ τήν ὑποδειγματική ζωή του, τή μόρφωση καί τήν ἐμπειρία πού ἔχει στά νησιά καί τήν ἀγάπη πού ἔχουν ὅλοι γι' αὐτόν, θά προσφέρει σημαντικό ἔργο καί εἶναι ἀκόμη σέ θέση ὅλη τήν ἀπωλεσθεῖσα περιουσία νά τήν πάρει πίσω καί νά τήν διαφυλάξει καί εἶναι ἄξιος νά εὐεργετηθεῖ καί ἀνταμειφθεῖ ἀπό τήν Ἀγία Ἐκκλησία, γι' αὐτό καί τόν συνιστῶ ιδιαίτερα στίς σεβασμιότητές σας, τῶν ὁποίων, τέλος, φιλῶ τίς ἱερές πορφῦρες μέ τήν ὀφειλομένη ταπεινή εὐλάβεια, δεόμενος τήν ἀπό Θεοῦ ἐξύψωση καί εὐημερία τους· δέν παραλείπω νά σᾶς ἐμπιστευθῶ τή θλίψη καί τή στενοχώρια μου ἐπί δέκα συνολικά χρόνια γιά τήν ἀπερίγραπτη φτώχεια τῆς ἐκκλησίας μου, γιατί γνωρίζω πώς εἴσαστε ἄριστα πληροφορημένοι καί πώς τελικά θά συγκινηθεῖτε καί θά ἐνεργοποιήσετε τίς ὑποσχέσεις πού δώσατε ἀπό πολύ καιρό γιά βοήθεια ἐκείνων πού σέ αὐτά τά μέρη πάσχουν γιά τήν Ἀγία Πίστη.

Ἐκφράζω ἀπό ψυχῆς τὴν ἐπιθυμία νά σᾶς ὑπηρετῶ.

Σίφνος 20 Μαΐου 1629

Τῶν σεβασμιότητων σας
ταπεινός δοῦλος
Ἱερεμίας Βαρβαρήγος
Ἀρχιεπίσκοπος Παροναξίας

(SOCG. 114, φ. 176^{Rn}).

Ἐπόμνημα

Ἀπόσπασμα τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου ἔχω δημοσιεύσει στήν ἐφημερίδα «Μῆλος», Φεβρ. 1984, στό ἄρθρο μου «Δύο Μηλιοί Ἀρχιεπίσκοποι Μήλου». Ἐδῶ καταχωρίζεται ὁλόκληρο τό κείμενό του.

Ὁ συντάκτης τοῦ ἐγγράφου, ὀρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος Παροναξίας Ἱερεμίας Βαρβαρήγος, ἐκ Σαντορίνης, ὑπῆρξε μαθητής τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Ρώμης, ἀπό τό ὁποῖο ἀπεφοίτησε στά 1617 μέ τόν τίτλο τοῦ «διδάκτορα». Παράλληλα μέ τίς σπουδές του δίδαξε στό Κολλέγιο ἐπί δύο χρόνια τήν ἑλληνική Γραμματική. Στή συνέχεια ἐπῆγε στήν Κ/Πολη ὅπου δίδασκε ἑλληνική φιλολογία καί Λογική. Κατά Φεβρουάριο 1622 ἐκλέχθηκε ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀρχιεπίσκοπος Παροναξίας. Στή δεκαετία τῆς ἀρχιεπισκοπίας του (1622-1633) ἀνέπτυξε φιλολατινική δραστηριότητα (ὅπως ἄλλωστε φαίνεται καί στό δημοσιευόμενο ἐδῶ ἔγγραφο καθώς καί στό ἐπόμενο) γι' αὐτό τελικά καί καθαίρεθηκε. Μετά τήν καθαίρεσή του γύρισε στήν Ἱταλία καί ἐργάστηκε ὑπέρ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Εὐρισκόμενος μέ εἰδική ἀποστολή στήν Πολωνία, δολοφονήθηκε ἀπό τούς δύο συνοδοῦς του μοναχούς κατά Φεβρουάριο ἢ ἀρχές Μαρτίου 1634. [Βλ. πολλά στοῦ Ζαχ. Τσιρπανλῆ, «Τό Ἑλληνικό Κολλέγιο τῆς Ρώμης καί οἱ μαθητές του 1576-1700», Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 427-430].

Στό δημοσιευόμενο ἔγγραφο ὁ Παροναξίας περιγράφει τήν προσωπικότητα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μήλου Μελετίου Ἀρμένη (βλ. καί ἔγγραφο 5) καί ἀναφέρεται στίς προθέσεις τοῦ τελευταίου νά ἰδιοποιηθεῖ τήν περιουσία τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς τοῦ νησιοῦ. Ὁ Ἱερεμίας προτείνει γιά διαχειριστή τῆς περιουσίας αὐτῆς τόν βικάριο Σίφνου Giacomo Ia Kuzsa ἐκφράζοντας προφανῶς τήν ἐπιθυμία τοῦ τελευταίου ὅπως προκύπτει καί ἀπό τό ἔγγραφο 3.

5

Ἐκλαμπρότατε Κύριε

Μολονότι εἶμαι βέβαιος ὅτι ἄλλοι, πρὶν ἀπό ἐμένα, σᾶς ἔχουν γράψει τά ὅσα λυπηρά μοῦ συνέβησαν, δέν εἶναι δυνατόν νά μή σᾶς

γράφω ἐν συντομία καί νά σᾶς πληροφορήσω τά διατρέξαντα σ' ἐμένα τόν δυστυχῆ καί κακότυχο ἱερωμένο, ἴσως γιά τά ἁμαρτήματά μου, καί νά ἐνημερώσω τήν ἐλαμπρότητά σας στή Ρώμη λόγῳ τῆς ἄκρας ἐπιείκειας καί συμπάθειάς σας στό πρόσωπό μου, ὡς μοναδικοῦ Πατέρα καί προστάτη μου: μάθετε λοιπόν ὅτι ὁ Ἅγιος Μπέης τῆς Νάξου μέ συγκατάθεση καί τοῦ δικαστῆ Καδῆ Ἀντωνίου Θεολογίτη πρό τριῶν ἤδη χρόνων ἔκαμαν μαζούλι κατά παράκληση μερικῶν εὐγενῶν πού εἶχαν ἐπιβαρυνθεῖ ὑπέρμετρα καί συλληφθεῖ ὡς τζερεμέδες γιά τέσσερις περίπου χιλιάδες ρεάλια. Πρόσφατα ἡ σύζυγος χήρα τοῦ ἄνωτέρῳ Θεολογίτη ἐμφανίστηκε ἐνώπιον τοῦ Ἁγῶ τοῦ καπετάν πασᾶ, ὀνόματι Μουσταφᾶ, καί κατήγγειλε χωρίς πραγματικούς λόγους καί ψευδεῖς καταμηνύσεις τούς εὐγενεῖς αὐτούς κατηγορώντας ὀνομαστικά ὄλους, ὅτι ὑπῆρξαν οἱ αἴτιοι τοῦ θανάτου τοῦ συζύγου της. Ὁ Ἅγιος χωρίς καμμιά ἐξέταση τῶν καταγγελιῶν, θέλησε νά τούς συλλάβει, ὅμως αὐτοί ἔφυγαν καί κρύφτηκαν καί μαζί τους καί ἐγώ, γιὰτι κανένας ἀπό τούς προκρίτους δέν ἐμφανίστηκε ἐνώπιόν του προκειμένου νά ἀποφύγουν τήν πρώτη ὀργή του. Ἐτσι ὁ Ἅγιος ἀνεχώρησε ἀπό ἐδῶ καί κατευθύνθηκε στό γειτονικό νησί τῆς Μυκόνου, ὅπου παρέμεινε ἕξι ἡμέρες καί μετὰ τόν κυρίεψε ὁ δαίμονας καί μέ τέσσερις φρεγάτες ἀρματωμένες καί ὀδόντα λεβέντες, ἔφτασε μεσάνυχτα στό λιμάνι, ἀποβίβασε τούς ἄνδρες του καί ἔστησαν ἐνέδρα ἔξω ἀπό τήν πόλη καί συνέλαβαν ἐμένα καί ἄλλους τέσσερις, μᾶς ἔδεσαν στά σίδερα καί μᾶς μετέφεραν στό λιμάνι τῆς Σίφνου, ὅπου μᾶς πούλησαν γιά χίλια ρεάλια, ὄχι γιά κανέναν ἄλλο λόγο, ἀλλά γιὰτι εἶχαμε κρυφτεῖ καί δέν ἐπήγαμε νά τόν προῦπαντήσουμε. Ἐτσι ὑποχρεώθηκα σέ νέο καί ἀνέλπιστο δανεισμό. Δοξάζοντας τό Θεό ἐλπίζω πῶς ἴσως ἡ ἐξοχότητά σας φροντίσει γιά τήν ἐνίσχυσή μου προκειμένου νά ξεπληρώσω αὐτά τά χρήματα πού μέ δάνεισαν χωρίς νά εἶχα πρόθεση δανεισμοῦ, πᾶγμα πού θά κάνετε γιά ἀγάπη Θεοῦ καί πρὸς δόξαν του.

Ἐπί πλέον ἔφτασε ἐδῶ ἕνας ντόπιος ἱερομόναχος μέ τόν γιό τοῦ Θεολογίτη καί ὅπως πληροφορήθηκα συζητᾶ τό ὄνομά μου στούς κύκλους τοῦ Πατριαρχείου καί ἄλλοῦ, πῶς ἐγώ εἶχα συμφωνήσει γιά τό θάνατό του κι αὐτό γιὰτι δέν μίλησα γι' αὐτόν μέ καλά λόγια στόν Μπέη καί διαμαρτυρήθηκε πῶς δέν ἐπῆρα τό μέρος του ἄληθινά δέν εἶχα ὑποχρέωση νά πῶ καλά λόγια γι' αὐτόν, μιά καί ἀπό τόν πρῶτο χρόνο πού ἔγινα Ἀρχιεπίσκοπος μέχρι τώρα ὑπῆρξε πολύ ἐναντίος καί ὁ κυριότερος ἐχθρός μου χωρίς νά φοβᾶται τό Θεό καί νά ντρέπεται

τούς ανθρώπους. Γι' αυτό σās θερμοπαρακαλῶ μέ κάποιον δικόν σας να τον βρείτε στό Γαλατᾶ, ὀνομαζόμενον Μακάριον καλόγερο γιά νά τοῦ συστήσει νά μή διασύρει τό ὄνομά μου γιά πράγματα πού ἀγνοῶ.

Ἐχω ἀκόμη διαπιστώσει ὅτι ὁ ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος Μήλου, σχισματικός καί ἐχθρός τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἐπιδιώκει καί σκοπεύει νά μεταβεῖ στήν Κ/Πολη γιά νά φροντίσει νά πάρει αὐτός τήν ἀρχιεπισκοπή μου μέσω κάποιου ἰσχυροῦ προσώπου πού διαθέτει τή δύναμη στό παλάτι τοῦ Μεγάλου Κυρίου· ἀρκετές μάλιστα φορές μοῦ ἔχει προτείνει ὁ ἴδιος νά δώσω ὑπέρ αὐτοῦ τήν παραίτησή μου ἔναντι ἰκανῆς ποσότητος χρημάτων καί μέ παράλληλη ἀνάληψη ἀπό αὐτόν τῶν χρεῶν μου, ἐγώ ὅμως οὐδέποτε δέχτηκα τίς προτάσεις του. Δίνω στήν ἐξοχότητά σας αὐτή τήν πληροφορία, γιατί, ὁ ἐπίσκοπος αὐτός, πού ἔχει γίνει γνωστός στά νησιά μας, ὡς ὁ πιό διπρόσωπος, εἶναι ἄξιος νά σās κάνει νά πιστέψετε ὅτι μαζί μου, τοῦ ταπεινοῦ δούλου σας, δέν ἔχει διαφορές καί θά σās ἀφήσει νά μείνετε μέ αὐτή τήν ἐντύπωση καί πέρυσι πού σās εἶχε ἐπισκεφθεῖ, σās μετέφερε τήν πληροφορία ὅτι ἐγώ τοῦ εἶχα ὑποσχεθεῖ νά παραιτηθῶ ἀπό τή θέση μου, πρᾶγμα πού εἶναι ἡ ἐπιθυμία του, στήν ὁποία ἐγώ δέν συγκατατίθεμαι καί θά παραμείνω (σ' αὐτήν) καί θά φροντίσω νά μή μέ βλάψει στό ἐλάχιστο, ὅπως πιστεύω πῶς θά κάνει τώρα μέ τά λόγια του. Ἄλλωστε δέν ὑπάρχει νόμος μας πού νά τοῦ ἐπιτρέψει νά μετατεθεῖ σ' αὐτήν τήν περιφέρεια (τῆς Παροναξίας δηλαδή) γιατί ἤδη ἔχει καταλάβει δύο ἄλλες ἔδρες, τῆς Μήλου καί τῆς Σαντορίνης καί τρίτη δέν ἐπιτρέπει ἡ Ἐκκλησία νά παραχωρηθεῖ στό ἴδιο πρόσωπο.

Ὅλες τίς ἐλπίδες μου ἐκλαμπρότατε Κύριέ μου τίς ἔχω ἐναποθέσει σ' ἐσᾶς, γι' αὐτό σās γράφω μέ τόσο μεγάλο θάρρος καί οἰκειότητα, πρᾶγμα γιά τό ὅποιο ζητῶ νά μέ συγχωρέσετε καί νά μήν μέ παρεξηγήσετε, γιατί ἄν συμβεῖ τό ἀντίθετο, δηλώνω πῶς θά παρατήσω αὐτή τή Μητρόπολη στό ἔλεος τοῦ κακοῦ, ἄν καί ἡ Ἁγία Προπαγάνδα συνεχῶς μοῦ γράφει νά ἐπιμένω καί νά ἀνέχομαι καί νά ὑποφέρω μέ ὑπομονή ὅλα τά ἐμπόδια κρατώντας τήν ὑπόσχεσή μου μέχρι τέλους, μέχρις ὀλοκληρώσεως τοῦ σκοποῦ.

Ὁ Κύριος γνωρίζει πῶς μέ τή μεγαλωσύνη καί τή βοήθειά του κατορθῶν νά ξεπερνῶ τόσα ζητήματα καί ταλαιπωρίες πού μοῦ συμβαίνουν καί μέ οικονομικές ὑποχρεώσεις τεράστιες· ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἐλπίζω σ' ἐκεῖνη τήν Ἁγιότατη Προπαγάνδα πῶς τελικά θά μέ θυμηθεῖ καί θά μου στείλει κάποια βοήθεια ὡς ἀντάλλαγμα γιά νά συνέλθω καί νά ἀνακουφιστῶ ἀπό τά δεινά μου. Τελειώνοντας,

παρακαλῶ τή Μεγαλωσύνη Του νά διατηρεῖ τήν ἐκλαμπρότητά σας μέ υγεία, εὐτυχία καί ἀκμάζουσα καί νά σᾶς παρέχει ἀκόμη μεγαλύτερη δύναμη γιά δική μας ἱκανοποίηση.

Μέ διάπυρες εὐχές, φιλῶ τό χέρι σας.

Ἐκ Νάξου, 20 Μαΐου 1629

Τῆς ἐξοχότητάς σας
Δοῦλος ταπεινός
Ἱερεμίας Βαρβαρήγος
Ἀρχιεπίσκοπος Παροναξίας

Στείλτε στήν Γαλλία
τήν (ἐσωκλειομένη) ἐπιστολή
γιά τόν Λεονάρδο.
(SOCG. 114, φ. 179^R-180^R)

Υπόμνημα

Τό ἔγγραφο ἀποστέλλεται στόν πρεσβευτή τῆς Γαλλίας στήν Κ/Πολη καί ἔχει συνταχθεῖ ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Παροναξίας Ἱερεμία, συντάκτη καί τοῦ προηγούμενου ἐγγράφου. Σ' αὐτό φανερώνονται ἔντονα, ὄχι μόνο τα φιλοκαθολικά του αἰσθήματα καί οἱ στενές σχέσεις του μέ τούς κύκλους τοῦ Βατικανοῦ καί ἄλλα ὑψηλά ἰστάμενα πρόσωπα τοῦ καθολικισμοῦ, ἀλλά καί ὁ ἰδιαίτερος ρόλος του στήν ἐφαρμογή τοῦ προσηλυτιστικοῦ ἔργου τῆς Ρώμης στήν περιοχή τῆς Παροναξίας καί τῶν Κυκλάδων γενικότερα. Γι' αὐτό καί σημειώνει πῶς ἡ Ἁγία Προπαγάνδα τοῦ γράφει συνεχῶς, καί τόν ἐμψυχώνει στίς δυσχέρειες πού ἀντιμετώπιζε ὑπενθυμίζοντάς του ὅτι εἶχε δώσει σχετική ὑπόσχεση πού ἔπρεπε νά τηρήσει «μέχρις ὀλοκληρώσεως τοῦ σκοποῦ». Πρόκειται φυσικά γιά καθαρή περίπτωση προδοσίας ὀρθοδόξου Ἑλλήνα κληρικοῦ, πού κατάφερε μάλιστα νά ἀνέλθει στό ὕπατο ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου παριστάνοντας τόν ὀρθόδοξο, ἐνῶ παράλληλα ὑπέσκαπε ἐπί μιά δεκαετία (1623-1633 ὅσο διήρκεσε ἡ παραμονή του στήν Παροναξία) τά θεμέλια τῆς ὀρθοδοξίας σέ ὅλες τίς Κυκλάδες, τίς ὁποῖες συστηματικά ἐπισκέπτονταν γιά λόγους προσηλυτιστικούς [Βλ. σχετικά στοῦ Ζαχ. Τσιρπανλή, «Τό Ἑλληνικό Κολλέγιο τῆς Ρώμης, καί οἱ μαθητές του, 1576-1700», Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 427-430].

Στό ἔγγραφο ὁ Ἱερεμίας ἐκφράζει τούς φόβους του γιά τίς βλέψεις τοῦ Μήλου Μελετίου ἐπί τῆς ἔδρας τῆς Παροναξίας καί μᾶς παρέχει τήν πολύτιμη πληροφορία ὅτι ὁ Μελέτιος αὐτός εἶχε προηγούμενως διατελέσει καί ἀρχιεπίσκοπος Σαντορίνης [1616-1623 βλ. Β. Ἀτέση, «Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι»].

Θεωρῶ πῶς ἴσως νά μὴν εἶναι ἄστοχη ἡ ὑποθετική σκέψη ὅτι οἱ ἱστορικές πληροφορίες περί τοῦ Μήλου Μελετίου Ἁρμένη, πού τόν παρουσιάζουν ὡς ἄνθρωπο μέ θλιβερή προσωπικότητα, ραδιοῦργο, κακότροπο καί ἀνυπόληπτο, νά μὴν εἶναι ἀληθινές ἐξολοκλήρου, ἀλλά νά τοῦ προσάπτονται γιὰτί ὑπῆρξε πολέμιος τῶν ἐχθρῶν τῆς ὀρθοδοξίας μέχρι φανατισμοῦ. Μία ἔρευνα τῶν

ιστορικῶν τῆς Μήλου πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἴσως ἀπέδιδε στοιχεῖα κατάλληλα νὰ ἀνατρέψουν τὶς ἐναντίον του κατηγορίες καὶ τὴν τοποθέτηση τῆς προσωπικότητάς του ἐπὶ ἄλλου βάρθρου.

6

Σεβασμιώτατοι

Τρέχουν τρία τώρα χρόνια πού βρίσκομαι ἐδῶ στή Μήλο μέ μεγάλο κίνδυνο τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς μου, γιατί κάθε φορά πού καταπλέει ἡ τούρκικη ἀρμάδα δέν παραλείπουν οἱ Τοῦρκοι νά μέ ἀναζητοῦν καί ἀναγκάζομαι νά καταφεύγω στίς ἐξοχές, μέσα σέ σπήλαια μέ ἀπερίγραπτες ταλαιπωρίες. Ὅλα αὐτά τὰ ἀνταπεξέρχομαι μέ ὑπομονή γιατί ἐπιθυμία τῶν σεβασμιότητων σας εἶναι νά βρίσκομαι ἐδῶ στή Μήλο, ὅπως μέ διατάξατε καί ἐπειδὴ δέν μπορῶ νά παρακούσω τὶς Διαταγές τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας δέν ἔχω φύγει ἀπ' ἐδῶ ὕστερα ἀπό συμβουλές τοῦ καπετάν γενεράλε καί ἄλλων ἀξιωματικῶν τῆς βενετικῆς ἀρμάδας. Ἐκεῖνο ὅμως πού θά μέ ἀναγκάσει νά φύγω, εἶναι οἱ ἀνάγκες στίς ὁποῖες βρίσκομαι ἀκόμη καί τῆς καθημερινῆς διατροφῆς.

Τὴν προσφορά μου στήν ἐκκλησία αὐτὴ θά ἀναπτύξω στίς σεβασμιότητές σας ὅταν ἔλθω στή Ρώμη γιά νά παραλάβω τό χρυσό ἰωβηλαῖο. Περιμένω κανένα πολεμικό πλοῖο γιά νά ταξιδέψω γιατί δέν ἔχω χρήματα νά κάνω τό ταξίδι μέ ἐμπορικά πλοῖα.

Προσκυνῶ ταπεινά καί κατασπάζομαι τὶς πορφύρες σας.

Μῆλος 20 Μαΐου 1650

Τῶν σεβασμιότητων σας

Δουλος ταπεινός

Ἀντώνιος Σέρρας, ἐπίσκοπος Μήλου

(SOCG. 187, φ. 306)

Ἐπόμνημα

Ἐκείνη τὴν ἡμέραν ὁ Ἀντώνιος Σέρρας, ἀπὸ τῆ Χίο, ἔγινε ἐπίσκοπος στὰ 1642. [Βλ. Β. J. Slot, «Ἐκκλησῖαι», σελ. 123 καὶ 273, ὅπου κατάλογος τῶν λατίνων ἐπισκόπων Μήλου. Στὴ σελ. 72 ἐν τούτοις τῆς ἴδιας μελέτης ἀναφέρεται ὅτι διορίστηκε στὰ 1645.] Γιά τὴ χρονολογία ἀφιξῆς του στή Μήλο ἔχει ἀνακύψει ζήτημα, γιά τό ὅποιο ἔχουν δημοσιευθεῖ σχετικῆς ἐπιστολές στήν ἐφημερίδα «Μῆλος» μηνός Ἰουνίου 1984. Ἐξακολουθῶ νά πιστεύω, μιά καί ὁ ἴδιος ὁ Σέρρας δηλώνει σέ μεγάλο ἀριθμό

ἐπιστολῶν του, πού ἀνεκάλυψε μεταγενέστερη ἔρευνά μου, τὴν ἐποχὴ ἀφίξεώς του στὴ Μῆλο, ὅτι αὐτὴ δὲν ἔγινε νωρίτερα ἀπὸ τὸ 1647 [ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ τὴ δημοσιευμένη ἐδῶ ἐπιστολὴ τῆς 20-5-1650, στὴν ὁποία σημειώνει: «*τρέχουν τρία τώρα χρόνια πού βρίσκομαι ἐδῶ στὴ Μῆλο*». Ἡ τὴν ἐπιστολὴ του τῆς 19 Αὐγούστου 1651 ἀπὸ τὴ Βενετία, στὴν ὁποία ἔγραφε: «*τρέχουν τέσσερα χρόνια ἀπὸ τότε πού ἐπῆγα στὴ Μῆλο*» (SOCG. 187, φ. φ. 317^R, 319^{RV}) καθὼς καὶ αὐτὴν πού δημοσιεύεται ἐδῶ ὡς ἔγγραφο Νο 7].

Ἔφτασε λοιπὸν στὴ Μῆλο μεταξὺ 1647-1648 ὅπου βρῆκε τὴν ἐπισκοπὴν σὲ πλήρη διάλυση καὶ μὲ ἀνάγκες τρομακτικές. Ἡ κτηματικὴ περιουσία της εἶχε λεηλατηθεῖ ἀπὸ τὰ κινητὰ πράγματα (ιερά σκεύη, βιβλία, ἐπιπλα) ἴσως νὰ βρῆκε μόνον τὰ ἐλάχιστα ἐκεῖνα πού μπόρεσε νὰ κρύψει ὁ βενετός πρόξενος τῶν ἔγγυφων Νο 2 καὶ Νο 3, ὁ δὲ καθεδρικός ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμά καὶ Λαμιανοῦ ἦταν στὴ δικαιοδοσία τῆς βενετικῆς δημοκρατίας [βλ. ἀρκετὰ στοῦ Σ. Συμεωνίδη, «Τὰ Οἰκονομικά», σελ. 83 κ. ἐπ.]. Καταπαύστηκε λοιπὸν ἀμέσως μὲ τὴ διοργάνωση τῆς ἐπισκοπῆς του, ἔργο σοβαρότατο πού ἀπαιτοῦσε καὶ σημαντικὲς οἰκονομικὲς δαπάνες. Γιὰ τὴν ἐξοικονόμηση χρημάτων ἀποφάσισε νὰ μὴν πληρώνει τὴ φορολογία στοὺς Τούρκους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὸν ἀναζητοῦν οἱ τελευταῖοι κάθε φορὰ γιὰ νὰ τὴν εἰσπράξουν μὲ τὴ βία. Σὲ ἀχρονολόγητη χαρὴς τόπο προέλευσης ἐπιστολῆς του, ὁ Βαρθολομαῖος Πόλλα (βικάριος στὴν ἀρχὴ Σίφου καὶ μετὰ ἀρχιεπίσκοπος Παροναξίας), ἔγραφε γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό: «*Ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ εἰρημένος ἐπίσκοπος γιὰ πολλὰ χρόνια κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου, δὲν ἐπλήρωσε φόρους στοὺς Τούρκους, ὅπως ἔκαναν ὅλοι οἱ ἄλλοι, χαρακτηρίσθηκε δημόσια ἐπαναστάτης. Οἱ Τούρκοι ἀπειλοῦν ὅτι μὰν ἡμέρα θὰ τὰ πάρουν ὅλα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, γιατί οἱ τελευταῖοι, ἐλλείψει ἐπισκόπων, λεηλοῦν τὶς ἐκκλησίες καὶ διασύρουν τοὺς ἱερεῖς τους*». (SOCG. 272, 205^R). Ὁ Σέρρα, ὅταν ἔφταναν οἱ φοροεἰσπράκτορες στό νησί κρῦβονταν ἐπὶ ἡμέρας σὲ σπήλαια, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος στό δημοσιευμένο ἐδῶ ἔγγραφο. [βλ. καὶ τὸ ἐπόμενο]. Στὰ 1651 ὅμως, γιὰ νὰ ἀποφύγει τὶς ἴδιες περιπέτειες, μόλις ἔμαθε πὼς κατέβαινε ἡ τούρκικη ἀρμάδα, ἔφυγε ἀπὸ τὴ Μῆλο στὰ μισὰ περίπου τοῦ χρόνου καὶ ἐπῆγε στὴ Βενετία μὲ πρόθεση νὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς προϊσταμένους του στὴ Ρώμη γιὰ νὰ διεκτραγωδήσει τὴν κατάστασιν καὶ τὰ τεράστια προβλήματα του. Στὴ Βενετία, ὅπου ἀνευρίσκεται ἀπὸ 12/8 μέχρι 20/10/1651, ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐκεῖ νούντιο καὶ ἀπέστειλε πολλὰς ἐπιστολὰς στὴ Ρώμη ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω θεμάτων, ζητώντας καὶ τὴν ἀδεια νὰ μεταβεῖ ἐπὶ τόπου [βλ. ἐνδεικτικὰ στοῦ SOCG. 187, ἐπιστολὲς του, δύο τῆς 12 Αὐγούστου (φ. φ. 318^{RV}, 320^R, 323^{RV}), δύο τῆς 19 Αὐγούστου (φ. φ. 317, 319^{RV}), τῆς 14 Ὀκτωβρίου (φ. 315) καὶ τῆς 20 Ὀκτωβρίου (φ. 316) μὲ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὰ ζητήματα πού τὸν ἀπασχολοῦσαν]. Τὸ Βατικανὸ δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ μεταβεῖ στὴ Ρώμη, ἀποφάσισε ὅμως νὰ τοῦ συμπαρασταθεῖ οἰκονομικὰ καὶ νὰ τὸν ἐνισχύσει, προσεχῶς, καὶ μὲ ἐφημέριο. Ἔτσι ὁ Σέρρα ἐπῆρε τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς, ἀφοῦ ὄρισε ἐπίτροπό του στὴ Βενετία γιὰ νὰ παρακολουθεῖ καὶ νὰ προωθεῖ τὰ ζητήματά του τὸν ἐκεῖ εὐρισκόμενο ἀντρωτὴ ἱερέα Federico Sifonte (πού προσέφερε ὑπηρεσίες ἐξομολόγου σὲ γυναικεῖο μοναστήρι) τὸν ὁποῖο μάλιστα ἐζήτησε γιὰ βοηθὸ του στὴ Μῆλο, (SOCG. 187, φ. 316). Μέχρι τὸ τέλος τοῦ 1651 εἶχε ἐπιστρέψει στὴν ἔδρα του «*γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἐκεῖ ἐνοριτῶν του καὶ ἰδιαίτερα τῶν ψυχῶν ἐκείνων πού εἶχαν πρόσφατα προσέλθει στὴν καθολικὴ πίστη, γιὰ*

νά μήν πάει χαμένος ὁ κόπος του τεσσάρων χρόνων» (SOCG. 187, φ. 316 Βλ. καί Β. J. Slot, «'Εκκλησίαι» σελ. 132, ὅπου ἔκθεση τοῦ Σέρρα στήν ὁποία μνημονεύει ὀνόματα «ἐλληνικῶν σχισματικῶν οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι ἠσπάσθησαν τόν Καθολικισμόν»].

7

Σεβασμιώτατε Κύριε

Μέ τό ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον πού τρέφω καί ἐπιθυμῶ νά ὑπηρετῶ πάντοτε τή σεβασμιότητά σας, δέν θέλω νά φανῶ ἀνίκανος ἔναντι τῆς μεγαλωσύνης σας πού φαίνεται στίς ἀπαντήσεις τῶν ἐπιστολῶν σας, γι' αὐτό ἐπιθυμῶ νά σᾶς πληροφορήσω ὅτι συμβαίνει καθημερινά σ' αὐτά τά μέρη. Ἡ τούρκικη ἀρμάδα μέ 30 γαλέρες καί 4 γαλιάτσες, ἐγύρισαν τόν περασμένο χειμῶνα στήν Κ/Πολη μισοκατεστρεμμένες. Φέτος, τόν περασμένο Ἀπρίλιο, κατέπλευσαν 40 γαλέρες καί δύο γαλιάτσες μέχρι τά Δαρδανέλια γιά νά περάσουν στήν Candia' τήν ἴδια ἡμέρα κατέφθασε ἐπίσης ὁ ναύαρχος τῶν πολεμικῶν πλοίων Dina μέ μιά μοῖρα ἀπό 25 βατσέλια, 8 γαλέρες καί δύο γαλιάτσες ἐπίσης στά Δαρδανέλια γιά νά ἐμποδίσει τόν ἐχθρό νά ἐξέλθει. Ὅταν ἡ ἐχθρική ἀρμάδα εἶδε τί συμβαίνει ἐγύρισε στήν Κ/Πολη. Στό Ἀρχιπέλαγος βρίσκονται 25 μόνο γαλέρες τοῦ Μπέη, ὄχι ὅλες μαζί, ἀλλά σκόρπιες σέ μοῖρες τριῶν πλοίων, οἱ ὁποῖες δέν παραλείπουν κάθε τόσο νά προξενοῦν κάποια ζημιά στήν Canea. Ὑπάρχουν ἀκόμη μεγάλες φρεγάδες στήν Μαλβάζια πού περνοῦν στήν Canea καί προξενοῦν ζημιές στούς ἀνθρώπους. Εὐρίσκεται ἀκόμη ὁ προβεντιτόρε τῆς βενετικῆς ἀρμάδας μέ ἄλλες ὀκτώ γαλέρες, δύο γαλιάτσες καί τέσσερα βατσέλια κοντά στό Τσιρίγο καί στόν Κάβο Σπάδα παρενοχλώντας τίς ἐχθρικές ναυτικές μοῖρες μέ γαλέρες καί γαλιάτσες πού θέλουν νά κατεθυνοῦν στήν Canea.

Ἐγραψα στήν Ἀγία Προπαγάνδα τίς στερήσεις καί τά ἀπίστευτα βάσανά μου, ἀλλά ὅλη τήν ἐλπίδα μου τήν στηρίζω στήν ἀγιοσύνη τῆς σεβασμιότητάς σας. Εἶναι ἤδη τρία χρόνια πού βρίσκομαι ἐδῶ καί ἐπιθυμῶ νά ἔλθω στή Ρώμη αὐτό τό Ἅγιο Ἔτος γιά νά ἐπιζητήσω ἀκόμη μιά φορά τήν ἐπιείκειά σας καί νά φροντίσω τά ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας μου, ὅμως μέ τήν ἄδεια τῆς Ἀγίας Προπαγάνδας, γιατί δέν θέλω νά κάνω τίποτε χωρίς τήν ἐγκρισή της. Γι' αὐτό προστρέχω στήν ἀγάπη τῆς σεβασμιότητάς σας γιά νά διευκολύνει, ἂν ὑπάρξει κάποια δυσχέρεια τήν εἰρημένη ἐγκριση! Θά ἀναχωρήσω ἀπό ἐδῶ μέ

τήν πρώτη εὐκαιρία πού θά βρῶ, ἀλλά πρὶν φθάσω στή Ρώμη θά σᾶς ἐνημερώσω σχετικά.

Ταπεινά κατασπάζομαι τίς ἅγιες πορφύρες σας.

Μῆλος 20 Μαΐου 1650

Τῆς σεβασμιότητός σας

ταπεινός δοῦλος

Ἀντώνιος Σέρρα ἐπίσκοπος Μήλου

(SOCG. 187, φ. 305^{RV})

Ὑπόμνημα

Οἱ πληροφορίες τοῦ ἐγγράφου, ἀναφορικά μέ τίς ναυτικές δυνάμεις καί τή διάταξη τῶν πλοίων Βενετῶν καί Τούρκων στό Αἴγαίο, εἶναι πολύτιμες.

Ὁ ἐπίσκοπος Σέρρα, σαφής καί περιγραφικός, ἐνημερώνει τοὺς προϊσταμένους του γιά τίς θαλάσσιες πολεμικές ἐνέργειες τῶν ἀντιπάλων.

Παράλληλα ἐκφράζει παράκληση νά ἐγκριθεῖ ἡ μετάβασις του στή Ρώμη γιά νά περιγράψει προφορικά τίς ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας του.

8

Σεβασμιώτατοι

Ὁφείλω νά ἀναφέρω στίς σεβασμιότητές σας τήν ἀφιξή μου στή Βενετία γιά νά ἀντιληφθεῖτε καί διακριβώσετε ὅτι ὑπῆρξε παρότρυνση τῆς τύχης, ὄντας σε πλήρη ἐγκατάλειψη ἀπό ὄλους χωρίς νά μοῦ ἀπομένει παρά ἡ δυνατή ἐλπίδα καί ἡ βέβαιη ἐμπιστοσύνη τῆς ἄκρας ἐπιείκειας καί ἡ βέβαιη ἐμπιστοσύνη τῶν σεβασμιοτήτων σας στίς ὁποῖες προσφεύγω ὡσάν σίγουρο λιμάνι ὕστερα ἀπό πολλές θύελλες τλαιπωριῶν καί κόπους· ἐναποθέτω τήν ἱκανοποίησή μου στίς διαταγές σας μέ πρόθυμη ὑπακοή μου.

Τρέχουν τέσσερα χρόνια ἀπό τότε πού ἐπῆγα στήν Ἐκκλησία μου τῆς Μήλου, χωρίς καμμιάν ἄλλη βοήθεια παρά τήν ὑπόσχεση μιᾶς σύντομης καί βέβαιης ἐνίσχυσης τῶν πολυπληθῶν ἀναγκῶν μου· αὐτή τήν ἐνίσχυση μέχρι σήμερα δέν ἐπῆρα, παρόλο τοῦτο δέν ἀμέλησα τήν ὑποχρέωση νά καλλιερῶ καί νά βελτιώνω τήν ἀμπελο τοῦ Κυρίου μέ τόν ἐπιβαλλόμενο ζῆλο τοῦ ποιμενάρχῃ.

Τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας δέν ὑπῆρχε οὔτε ἴχνος ὑπάρξεως καί ἦταν λεηλατημένη ἀπό κάθε περιουσιακό στοιχεῖο. Μέ τήν βοήθεια τοῦ

Κυρίου τήν ἀποκατέστησα σέ ἱκανοποιητικό βαθμό καί ἐπί πλέον ἀγόρασα ἕνα οἶκημα πού συνόρευε μ' αὐτήν γιά ἱεροφυλάκειο μέ πλήθος δυσχερειῶν καί ἐμποδιῶν, σέ σημεῖο πού, ὡς αἰτιολογικό στήν ἄκρα ἐπιείκειά σας ἀναφέρω ὅτι φτάνει μόνο νά σᾶς πῶ ὅτι πρέπει νά ἀνθίσταμαι στή φιλία καί τήν ἀπιστία ἑνός λαοῦ ἐξολοκλήρου ἀπό ἔλληνες καί στό μεγαλύτερό τους μέρος σχισματικούς. Δέν ὑπάρχει κανένας ἱερέας στό νησί τῆς Μήλου, οὔτε κᾶν πρώτης χειροτονίας, γι' αὐτό κάνω καί τό ἔργο τοῦ ἐφημέριου καί τῶν θείων εὐχαριστιῶν ἐξολοκλήρου μέ τά χέρια μου, πρὸς μείωση φυσικά τοῦ ἐπισκοπικοῦ γοήτρου, ὄντας ἀνάμεσα σέ ἔλληνες καί δέν βρίσκω κανέναν πού θά ἐπιθυμοῦσε νά μοῦ συμπαρασταθεῖ. Δέν μπορῶ νά φροντίσω τό ζήτημα διαφορετικά γιατί δέν ἔχω οὔτε ψωμί οὔτε κρασί νά γευτῶ ὁ ἴδιος, τώρα πού οἱ δυνάμεις μου ἔχουν ἐξαντληθεῖ καί ἀπό τοὺς συγγενεῖς μου δέν ἔχω νά ἐλπίζω τήν παραμικρή βοήθεια, ἔνεκα τῶν ὑπερμέτρων φορολογιῶν μέ τίς ὁποῖες καθημερινά μέ ἐπιβαρύνουν οἱ Τοῦρκοι. Ὁ ἐρχομός μου ἐδῶ στή Βενετία δέν ἔχει κανέναν ἄλλο σκοπό παρά, ἐνόψη τοῦ κατάπλου στή Μῆλο τῆς ὀθωμανικῆς ἀρμάδας καί μὴ ἔχοντας τά ποσά τῶν φορολογιῶν πού θέλουν, νά ἀποφύγω τίς προστριβές μαζί τους, ὅπως ἤδη συνέβη (δύο χρόνια πρὶν ὅταν εἶχε ἔλθει στή Μῆλο ἡ ἀνωτέρω ἀρμάδα) καί ἀναγκάστηκε νά κρυφτῶ ἐπί ἑννέα συνεχῶς ἡμέρες σέ μιά σπηλιά καί λεηλάτησαν τό σπίτι μου ἀρπάζοντας τά ἐλάχιστα ὑπάρχοντά μου. Ἀκόμη καί γιά νά ἔλθω στή Ρώμη γιά νά μπορέσω νά ἀναπτύξω προφορικά στίς σεβασμιότητές σας τίς ἀβάστακτες ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας καί τίς δικές μου καί νά τίς θερμοπαρακαλέσω γιά τήν κατάλληλη θεραπεία τους καί τήν ἀνάλογη ἐνίσχυση, ὥστε νά μπορέσω νά ἐπιστρέψω στή Μῆλο τό συντομότερο γιά νά μὴ χαθοῦν τά σπουδαῖα τά ὁποῖα μέ κόπους καί ἰδρωτὲς πρὸς δόξα Κυρίου ἔχω ἐπιτύχει, οἱ ἀνάγκες ὅμως μέ ἐμποδίζουν νά πραγματοποιήσω κατὰ τήν ἐπιθυμία μου, καθικετεύοντας μέ ἐπιστολή νά μὴ λησμονηθεῖ τό χρέος μου καί γιά τήν ἐπίσπευση τῆς ἐπιστροφῆς στήν ἐπισκοπή μου.

Πρόσθετα πληροφορῶ τίς σεβασμιότητές σας ὅτι οἱ ἀπαιτήσεις μου δέν ἔχουν ἄλλο σκοπό παρά μόνο τήν προσφορά ὑπηρεσιῶν στόν Κύριο καί τῆ δόξα Του γιά νά μπορέσω νά διατηρήσω καί ἐξοικονομήσω δύο ἱερεῖς γιά νά ἐξυπηρετήσουν καί συμπαρασταθοῦν στό ἔργο τῆς ἐκκλησίας ἀκόμη καί ὡς παράδειγμα τῶν ἐλλήνων ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὺς θά προσελκύσουμε στήν πίστη μας. Με πενήντα σκουδα τό χρόνο καί οἱ δύο ἱερεῖς θά εἶναι εὐχαριστημένοι, τοὺς ἔχω δέ

ἤδη εὔρει καί προσυμφωνήσει καί δέν περιμένουν γιά νά περάσουν στή Μήλο, παρά τήν ἔγκριση τῶν σεβασμιότητων σας.

Ἡ συναίνεσή σας σ' αὐτό εἶναι ἀναγκαιότητα γιατί πεθαίνοντας ἓνας ἀπό ἐμᾶς, θά ἀπομένουν οἱ ἄλλοι γιά νά διαφυλάξουν τήν παρουσία τῆς Ἐκκλησίας καί τά δικαιώματά της, πράγμα πού ἂν εἶχε γίνει καί παλαιότερα, ἢ Ἐκκλησία μας θά ἦταν τώρα σέ καλή κατάσταση καθῶς ἐπίσης (πρᾶγμα πού θεωρῶ περισσότερο ἀναγκαῖο) γιά νά εἶναι δυνατόν νά ἐξομολογεῖ ὁ ἓνας τόν ἄλλο· ἐγώ πολλές φορές ἀναγκάστηκα νά περάσω σέ ἄλλα νησιά γιά νά ἐξομολογηθῶ καί ἂν ἤθελε μοῦ ἐπέλθει ὁ θάνατος στή Μήλο, πρᾶγμα κοινό γιά ὅλους, θά πεθάνω γεμάτος ἀπελπισία μή μπορώντας νά μεταλάβω τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἐλλείψει ἱερέων καί γνωρίζοντας ἐπί πλέον ὅτι θά μέ κηδέσουν οἱ Ἕλληνες. Ἀναφορικά μέ τό θέμα τῆς συντήρησής μου ἔπειτα, θέτω στήν ἄκρα ἐπιείκεια τῶν σεβασμιότητων σας ὅτι ἢ Ἐπισκοπή Μήλου δέν μοῦ ἀποδίδει περισσότερα ἀπό 25 καί καμμιά φορά 30 σκουδα τό χρόνο καί τίποτε ἄλλο· ἄς ἐξετάσουν λοιπόν οἱ ἐξοχότητές σας ἂν εἶναι δυνατόν νά ἐπιβιώσει ἓνας ἐπίσκοπος. Μέχρι τώρα μέ ἐνίσχυναν ἀπό τό σπίτι μου, μά πλέον δέν ἔχω καμμιά ἄλλη ἐλπίδα ἔνεκα τῶν ὄσων ἀνωτέρω περιέγραψα. Προστρέχω στίς σεβασμιότητές σας γιά νά μοῦ χορηγήσουν τά ἔξοδα νά ἔλθω στή Ρώμη (ἢ) νά μέ διατάξουν νά ἐπιστρέψω στήν Ἐκκλησία μου, ἂν δε συμβεῖ τό δεύτερο νά μέ ἐνισχύσουν ὅπως ἐζήτησα ἀνωτέρω καί, πέραν τῆς προνοίας τοῦ Μεγαλοδύναμου, νά προνοήσουν νά μέ ἐνισχύσουν στέλνοντάς μου κάποιο χρηματικό ποσό γιά νά μπορέσω νά ἀντιμετωπίσω τά ἔξοδά μου, ἀφοῦ ἓνας Θεός μόνο γνωρίζει σέ ποιά κατάσταση βρίσκομαι καί γιά νά μπορέσω νά κάνω τό ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς στήν Ἐκκλησία μου, στέλνοντάς μου ἀκόμη συστατικά γράμματα γιά νά τά χρησιμοποιοῦν στήν ἀρμάδα, ἐξαιτίας τῶν πολλῶν γεγονότων πού καθημερινά συμβαίνουν.

Τέλος, μετά σεβασμοῦ κατασπάζομαι τίς ἱερές πορφῶρες σας.

Βενετία 12 Αὐγούστου 1651

Τῶν σεβασμιότητων σας

Ταπεινότατος δοῦλος

Ἀντώνιος Σέρρα ἐπίσκοπος Μήλου

(SOOG. 187, φ.φ. 320^{RV}. 323^{RV})

Ἑπόμνημα

Τὴν πρόθεσή του νὰ μεταβεῖ στὴ Ρώμη, πού δὴλωνε στά δύο προηγούμενα ἔγγραφα, ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζει ὁ ἐπίσκοπος Σέρρα, ὅπως φανερώνεται στό παρόν ἔγγραφο, μέ τὴν ἀφιξή του στὴ Βενετία. Ἀπό ἐκεῖ ζήτησε τὴν ἔγκριση γιὰ νὰ ταξιδέψει μέχρι τὴ Ρώμη καί τό ἀνάλογο ποσό χρημάτων τοῦ ταξιδιοῦ. Φαίνεται ὅμως πὼς ἡ ἔγκριση δέν δόθηκε, ὅπως προκύπτει ἀπό πληροφορίες ἄλλων ἐγγράφων [Βλ. Ἑπόμνημα ἐγγράφου 6] καί ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιστρέψει στὴ Μῆλο.

Στό παρόν ἔγγραφο μᾶς δίνει τὴν πληροφορία ὅτι ἐπισκεύασε μερικῶς τὴν ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καί ἀγόρασε τὴν ἐφαπτόμενη σ' αὐτὴν οἰκία, ὥστε οἱ διατυπούμενες στό Ἑπόμνημα τοῦ ἐγγράφου Νο 20 ἀπόψεις μου (ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀνακασκευάστηκε ἐκ θεμελίων μεταξύ 1659-1660) νὰ ἔχουν, μέ κάθε ἐπιφύλαξη, κάποιαν ἱστορικὴ βάση.

9

Σεβασμιώτατοι

*εὐρίσκομαι ἤδη σ' αὐτό τό νησί τῆς Μήλου, ὅπου οἱ σεβασμιότη-
τές σας, μέ διαταγὴ πού ἐξέδωσε ἡ Ἁγία Προπαγάνδα στίς 17 Ἰουλίου
1655, πού μοῦ ἐστάλη στὴ Βενετία, μέ τοποθέτησαν καί διόρισαν ὡς
πνευματικὸ βοηθὸ τοῦ σεβασμ. ἐπισκόπου Μήλου^α. Τώρα ἔρχομαι νὰ
σᾶς ἐνημερώσω γιὰ τό καθημερινὸ μου ἔργο πού εἶναι, τίς ἐργάσιμες
ἡμέρες νὰ διδάσκω στό Σχολεῖο τό ὁποῖο ἤδη εἶχε συστήσει ὁ
ἀνωτέρω ἐπίσκοπος μέ αὐτοπρόσωπη διδασκαλία τοῦ^β, πού τώρα τὴν
ἀνέθεσε σ' ἐμένα, καί τίς Κυριακές νὰ κάνω κατηχητικὸ καί ἄλλες
πνευματικὲς ἀσκήσεις στὴν ἐκκλησία, ἡ ὁποία, πρὶν ἔλθει ἐδῶ ὁ
εἰρημένος ἐπίσκοπος εὐρίσκετο σέ ἄθλια κατάσταση σέ σημεῖο πού νὰ
μὴ μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς ἂν ἦταν ἐκκλησία ἢ ἀποθήκη^γ· τώρα
ξαναφτιαγμένη μεγαλύτερη καί κατάλληλα διακοσμημένη προξενεῖ σέ
ὄλους, τόσο λατίνους ὅσο καί Ἕλληνες, τό θαυμασμὸ γιὰτί ὄλοι
γνωρίζουν τά ἐλάχιστα εἰσοδήματά της πού δέν ξεπερνοῦν τά 40
σκοῦδα. Παρόλο τοῦτο ὁ σεβ. φρόντισε νὰ ἐξοπλίσει τὴν ἐκκλησία μέ
κατάλληλο διάκοσμο καί μέ τὴν ἀκατανίκητη προσπάθειά του, παρὰ
τίς δυσχέρειες (δεῖχνει ὅτι) ζεῖ μέ μεγαλοπρέπεια.*

*Μὴ ἔχοντας ἄλλο τί ἐπὶ τοῦ παρόντος, προσκυνῶ ἐδαφιαία τίς
ἅγιες πορφῦρες τῶν σεβασμιότητων σας καί παρακαλῶ τόν Κύριο γιὰ
μακρότητα τῶν ἡμερῶν σας ἔμπλεων τιμῶν. Διατελῶ πάντοτε*

no 1056

C. min. c. 1056

237

369

Quando già arrivato in questa città di Milano l'anno 1656. con un'ordine ricevuto dalla Sac. Congreg. dell'17. luglio 1655. e mandavami in Venezia, mi hanno incaricato di farvi sapere l'ordine di questo Reame non si può vedere di Milano, venga loro reso fedele il mio quotidiano servizio che negli giorni festivi farò la recita già ben incominciata del medesimo preloso il quale in persona fecero la recita già a me retinuto, ed alle Domeniche insegna la dottrina christiana ed altri esercizi spirituali in uero e bello quale prima della venuta di questo preloso furono usati in tal maniera che non potessero conoscerne se era chiesa o magazzino, loro tutto rifatto in grandia e ornato in modo che a tutti tanto Latini come Greci si maravigliano ammirando lo spettacolo suo interno che non ariva a 20. Anzi e lui si procurano mantenerlo in tanto decoro la chiesa e lo suo piano se ben in tutto viene a questo spettacolo di viver in simile decoro. Non occorrendomi per altro altro profondissimamente tanto la loro purezza dell'1656 alla preloso della S. M. Luigi serie d'anni e vuole di, honori, e mio come obediensco alla minima cenà della Sac. Congreg. La Milano adì 20. Gennaio 1656

Della S. M.

Obediensco

Giorgio Perugi già Alvaro de Ven

εὐπειθέστατος καὶ στά ἐλάχιστα νεύματα τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας.

Μῆλος 20 Ἰανουαρίου 1656

Γεώργιος Πέρης
τέως μαθητής τοῦ Κολλεγίου *Venerabile*

(SOCG. 187, φ. 369)

Ἐπόμνημα

- (α) Ὁ Γεώργιος Πέρης, ἀπό τῆ Σύρα, σπούδασε στό Κολλέγιο *Venerabile* τῆς Ρώμης, ἔγινε κληρικός καί διορίστηκε ἀπό τήν Ἁγία Προπαγάνδα ἀποστολικός μισσιονάριος Μήλου στά μισά τοῦ 1655 γιά νά βοηθήσει, ὡς πνευματικός, τόν ἐπίσκοπο Μήλου Ἀντάνιο Σέρρα. Τό διοριστήριο ἔγγραφο τοῦ ἐπιδόθηκε στή Βενετία ἀπό τόν ἐκεῖ Νούντσιο, ὁ ὁποῖος, ὕστερα ἀπό Διαταγή τῆς 17 Ἰουλίου 1655 τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας, τοῦ χορηγήσει 50 σκούδα ὡς προκαταβολή τοῦ πρώτου ἔτους (5ετοῦς θητείας) τῶν ὑπηρεσιῶν πού θά πρόσφερε στή Μῆλο. Ὁ Πέρης ὑπόγραψε τήν ἐπόμενη ἀπόδειξη:

« Ἀντίγραφο

23 Ἰουλίου 1655

Ἐγώ, Γεώργιος Πέρης, ἀπό τῆ Σύρα, ἔλαβα ἀπό τόν σεβασμιώτατο Κάρλο Κάρφα, ἐπίσκοπο τῆς Ἀμβέρσας καί νούντσιο Βενετίας, πενήντα σκούδα ρωμαϊκά, τά ὁποῖα μοῦ καταβλήθηκαν συνεπεία Διαταγῆς τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας ὑπό ἡμερομηνία 17 Ἰουλίου 1655, ὡς προκαταβολή τοῦ πρώτου ἔτους τῶν ὑπηρεσιῶν πού ἀνέλαβα νά προσφέρω κατ' ἐντολήν τῆς στόν σεβ. ἐπίσκοπο τῆς Μήλου.

Ὁ λαβών, Γεώργιος Πέρης.»

(βλ. καί SOCG. 272, φ. 235^R)

Τήν ἐπόμενη ἡμέρα γνωστοποίησε στό Βατικανό πῶς «τὴν προσεχῆ 1εὐτέρα 26 Ἰουλίου θά μπαρκάρω, Θεοῦ θέλοντος, μέ δεκαπέντε ἄλλους συμπολίτες μου (ἐννοεῖ Συριανούς) σέ ἐμπορικό πλοῖο, χωρὶς νά περιμένουμε τόν ἐπίσκοπό μας (τόν λατίνο ἐπίσκοπο Σύρου), ὁ ὁποῖος θέλει νά ταξιδέψει μέ πολεμικό· ἐγώ δέν θέλω νά πάω μέ πολεμικό γιά νά μὴ δώσω ἀφορμὴ στους σχισματικούς (ὀρθοδόξους) νά μέ κατηγορήσουν στους Τούρκους...» (SOCG. 187, φ. 371^R). Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τό δημοσιευμένο ἔγγραφο, στή Μῆλο ἔφτασε τόν Ἰανουάριο 1656.

- (β) Σχολεῖο.

Ὁ Γεώργιος Πέρης μᾶς δίνει στήν ἐπιστολή του τῆ βαρυσήμαντη εἰδηση τῆς ἱδρύσεως Σχολείου στό νησί ἀπὸ τόν ἐπίσκοπο Σέρρα, προφανῶς μετὰ τὴν ἀφιξή του στά 1647, μέ δάσκαλο τόν ἴδιο. Εἶχε ἀγοράσει «μῖαν μικρὰν οἰκίαν, ὅπου (μιά καὶ ὁ τοῖχος τῆς ἦταν κοινός) ἀνοιξε πρὸς τὴν ἐκκλησία πῶρτα μέ σκοπὸ νά τὴν χρησιμοποῖσει γιά ἱεροφυλάκιο, ὅμως μέχρι νά τὴν τακτοποιήσει τὴν χρησιμοποῖεῖ ὡς σχολεῖο». [B. J. Slot, «Ἐκκλησίαι», σελ. 125, ὅπου δημοσιεύεται ἕκθεση τοῦ ἀποστολικοῦ ἐπισκέπτη φρά Bernardo

da Parigi. Στόν τελευταίο ό Σέρρα «έδειξε πλησίον τής κυρίας εισόδου του ναού... Έναν άκάλυπτο χώρο άρκετά μεγάλο για νά γίνει εκεί ένα παρεκκλήσιο τής Παναγίας (τέτοιο παρεκκλήσιο πιστεύεται ότι ήταν άλλοτε ό χώρος αυτός) και συγχρόνως σχολείο ή Ιεροφυλάκιο, ανάλογα μέ τό ποιός από τούς δύο χώρους θά κριθεί καταλληλότερος για τή μία ή τήν άλλη χρήση»] Παρά τίς αντίξοες συνθήκες και τό πλήθος τών δυσχερειών πού άντιμετώπιζε ό Σέρρα, όπως γίνεται άντιληπτό, άνέπτυξε και σπουδαία πνευματική δραστηριότητα, ειδικά μέ τή σύσταση του σχολείου. Στίς 6 Ίανουαρίου 1654 οι δημογέροντες Μήλου έγγραφαν: «... σέ σύντομο διάστημα από τήν άφιξη του ειρημένου σεβασμ. Σέρρα, ό οποίος σύστησε σχολείο για τά παιδιά, τό ίδιο έκανε και ό άνωτέρω Διονύσιος (όρθόδοξος άρχιεπ. Μήλου) ό οποίος συμφωνεί και συνακολουθεί, όπως όλοι μας, μέ τόν σεβασμ. Σέρρα...» [Βλ. τό έγγραφο στού Σ. Συμεωνίδη. «Ή καθαίρεση του Ίεροθέου Κρίσπου», στην έφημ. «Μήλος» φ. 87/1984]. Πρόκειται άσφαλώς για σπουδαιότατη είδηση, από τήν όποία μαθαίνουμε ότι, παράλληλα μέ τόν καθολικό, σύστησε σχολείο και ό όρθόδοξος επίσκοπος Μήλου Διονύσιος. Δέν γνωρίζουμε όμως ποιός δίδασκει σ' αυτό, ούτε άν στο σχολείο του Σέρρα φοιτούσαν και όρθόδοξοι μαθητές.

Μέ τήν άφιξη στο νησί του Γεωργίου Πέρη (Ίανουάριος 1656) ή διδασκαλία τών παιδιών άνατέθηκε από τόν Σέρρα σ' αυτόν. Ήταν δέ ό Πέρης άριστος δάσκαλος, όπως προκύπτει από πλήθος έγγραφων πού έχω υπόψη μου. (Βλ. επόμενο έγγραφο και τό υπόμνημά του). Σέ άλλη επιστολή του τής 19 Ίανουαρίου 1656 έγγραφε προς τή Ρώμη ό Πέρης: «Τώρα έρχομαι μέ τήν παρούσα νά αναφέρω στίς σεβασμιότητες σας, όπως έχω υποχρέωση, ότι επέστρεψε ό σεβασμ. επίσκοπος Μήλου από τήν Candia καθώς και για τήν υπηρεσία μου πού συνίσταται στο νά κάνω σχολείο σέ 20 νέους στούς όποιους διδάσκω (και τήν) Ίερά Κατήχηση' έχουν εσέβεια στο δόγμα μας και τούς μαθαίνω μέ ψάλλον τροπάρια τής Θεοτόκου μέ γονυκλυσία, πράγμα πού άγνοούσαν, όντας όλοι έλληνες στο δόγμα και σχισματικοί λόγω συνήθειας μία και έδω δέν υπήρχαν παρά τρεις μόνο ψυχές του δικού μας δόγματος...» (SOCG. 187, 370^{Rv}).

Είκοσι μαθητές είχε λοιπόν ό Πέρης και οι είκοσι ήταν όρθόδοξοι. Μάθαιναν και τήν ιταλική γλώσσα, όπως μάς πληροφορεί ό 'Ολλανδός J. J. Struys πού επισκέφτηκε τή Μήλο στά 1657: «Οί κάτοικοι είναι κατά τό ήμισυ καθολικοί και κατά τό ήμισυ όρθόδοξοι, οι περισσότεροι δέ όμιλούν Ιταλικά. Τήν Ιταλικήν γλώσσαν διδάσκονται οι παίδες εις τό σχολείον και τήν καλλιεργούν, διότι ό ένετικός στόλος έρχεται πολλάκις έδω». [Βλ. B. J. Slot, «'Ολλανδοί Πρόξενοι Μήλου-Κιμώλου», στά «Κιμωλιακά», τόμ. Η' (1978), σελ. 182-183].

Δέν νομίζω ότι είναι άστοχο νά σημειωθεί ότι και πολύ παλαιότερα (πρό του 1600) ή διδασκαλία τής Ιταλικής υπήρχε στά Κυκλαδονήσια. Γενική πληροφορία μάς δίνει ό Ίάκωβος Μηλοΐτης (γεννημένος στην Πάτμο, αλλά μεγαλωμένος στη Μήλο). Μάς τήν διέσωσε ό Μαρτίνος Κρούσιος στά «Σουηκικά Χρονικά» του. Του τήν έδωσε ό Μηλοΐτης, ό οποίος τόν επισκέφτηκε στίς 14 Δεκεμβρίου 1587. Μετά τήν αναφορά σέ άλλα νησιά,

γράφει στην παράγραφο για τή Μήλο:

«Ἡ περίμετρος τῆς Μήλου εἶναι ἐξήκοντα μιλλιών καί ἔχει δύο πόλεις, δηλαδή τό κάστρον καί χώραν' εἶναι καρποφόρος καί οἰνοφόρος ὡς ἡ Κρήτη, φέρει ἄφθονον θαλάσσιον ἄλας ἐξαγόμενον πρὸς πώλησιν...

Ἐν ταύταις καί ἐν ἄλλαις νήσοις ὑπάρχουσι μικρά σχολεῖα τῶν παιδων, εἰς ἃ τό ψαλτήριον καί ἄλλα βιβλιάρια διδάσκονται νά ἀναγινώσκωσιν καί νά γράφωσιν' ἐν πολλαῖς ὁμως νήσοις διδάσκεται καί ἡ ἰταλική διά τό μετά τῆς Βενετίας ἐμπόριον» [Βλ. Περ. Ζερλέντη, «Σημειώματα περί Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Σουηκικῶν Χρονικῶν», ἐν Ἀθήναις 1922, σελ. 25-28].

Δέν εἶναι ἀπίθανο λοιπόν, μιά καί ὁ παρέχων τήν πληροφορία μεγάλωσε στή Μήλο, νά ἴσχυαν καί γι' αὐτήν τά ἀναφερόμενα στήν ἀνωτέρω περιγραφή. Νά ὑπῆρχε δηλαδή καί στή Μήλο «μικρό σχολεῖο τῶν παιδων» καί νά «διδάσκονταν καί ἡ ἰταλική διά τό μετά τῆς Βενετίας ἐμπόριον».

Ἄλλη πληροφορία γιά τήν Παιδεία τῆς Μήλου στά παλαιά ἐκεῖνα χρόνια, περιέχεται στόν ΥΒ' Κώδικα τῆς Μονῆς Πάτμου καί τήν καταχωρίζω κι αὐτήν ἐδῶ, μιά καί συγκεντρῶ στήν παρούσα ἐργασία κάθε σχετική εἰδηση πού συνάντησα κατά τίς ἐρευνές μου.

Ὁ Κώδικας αὐτός περιέχει ὑπομνήματα ἀνωρύμου στά Δ' βιβλία τῶν Φυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλη παραδόθησαν ὡς μαθήματα στόν ἱερομόναχο Βενέδικτο Τζαγκαρόλλο, ἐκ Μήλου, «παρά τοῦ πανοσιωτάτου, σοφωτάτου καί λογιωτάτου κυρίου Μελετίου Συρίγου καί καθηγουμένου τῆς σεβασμίας μονῆς τῶν Ἀπεξανῶν ἐν Κρήτῃ, ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ εἰλήφασιν πέρασ εἰς τό ἄνω ἔτος» (= 1626). [Βλ. Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, «Πατριαρχική Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή», ἐν Ἀθήναις 1966, τόμ. Α', σελ. 188].

Ὁ Βενέδικτος αὐτός, ὁ ἐκ Μήλου, ἦταν γιά τήν ἐποχή του πολύ μορφωμένος ἄνθρωπος. Στό βιβλίον τοῦ Χρυσοστ. Φλωρεντῆ, «Βραβεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου». Ἀθήναι 1980, σ. 24 σημειώνονται γι' αὐτόν: «τῷ αὐτῷ ἔτει (1636) Ἰουνίου 8 ἐκοιμήθη ὁ καθηγούμενος βενέδικτος ἱερομόναχος, ὁ ἐκ μήλου, ψάλτης ὦν καί λογιώτατος» καί στήν ὑποσ. 2 ὅτι σέ ἔγγραφο τοῦ 1635 Μαῖου 2 ἀποκαλεῖται «σοφώτατος». Ἦγούμενος τοῦ Θεολόγου Πάτμου διετέλεσε δύο φορές ὄπως προκύπτει ἀπό ἰσάριθμα ἔγγραφα μέ χρονολογίες 1626 Φεβρουαρίου 11 καί 1635 Φεβρουαρίου 5.

Δέν ἀποκλείεται ὁ Βενέδικτος αὐτός νά ἄρχισε νά μαθαίνει τά γράμματα στό «μικρά σχολεῖα τῶν παιδων» τῆς πατρίδας του Μήλου.

10

Σεβασμιώτατοι

Στίς 10 τοῦ παρελθόντος μηνός ἔλαβα τήν ἐπιστολή σας μέ τήν ὁποία μέ διατάσσεται νά μεταβῶ αὐτοπροσώπως στή Βενετία γιά νά παραλάβω τά ἀρχιερατικά ἄμφια πού βρίσκονται στά χέρια τοῦ

σεβασμ. νούντσιου, στόν οποῖο παρεδόθησαν ἀπό τόν μακαρίτη προκάτοχό του. Ἐλπίζω νά ἔχουν ἤδη παραληφθεῖ ἀπό τόν δόν Γεώργιο Πέρη^α, μισσιονάριο τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας σ' αὐτό τό νησί' ἐάν ὄχι θά παραγγείλω σέ ἄλλο πρόσωπο γιά τό ἴδιο ζήτημα.

Ἀναφέρω στίς σεβασμιότητές σας ὅτι στήν Κίμωλο θεμελίωσα νέα λατινική ἐκκλησία^β, μιά καί παλαιότερα δέν ὑπῆρχε καμμία' ἐάν δέν μοῦ παρεμβληθοῦν ἐμπόδια ἀπό μερικούς σχισματικούς, ἐχθρούς τοῦ δόγματός μας, καί ξεπεράσω κάθε δυσκολία, μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ θά τελέσω τήν πρώτη θεία λειτουργία στίς ἐπόμενες ἑορτές.

Ἐπ' εὐκαιρία σᾶς στέλνω ἕνα καινούργιο συγχωροχάρτι τοῦ Πατριάρχου Ἰωαννίκιου^γ μέ τό οποῖο ἐξαπατᾶται ὁ κόσμος καί παρέχεται, χωρίς μυστική ἐξομολόγηση, ἄφεση κάθε ἀμαρτήματος. Λυπήθηκα πού δέν ἦταν ἐδῶ ὁ ἀνωτέρω δόν Γεώργιος, ὁ οποῖος μέ τήν διακρίνουσα αὐτόν ἐξυπνάδα γνωρίζει νά καταρρίπτει κάθε παρόμοιο σφάλμα. Νομίζω ὅτι βρίσκεται ἀκόμη στή Ρώμη, ὡς ἀπεσταλμένος μου, γιά νά ἀναπτύξει στίς σεβασμιότητές σας σοβαρές ἀνάγκες τῆς ἐπισκοπῆς μου. Ὅθεν, εὐσεβεστάτως παρακαλῶ, ἐάν παραμένει ἀκόμη ἐκεῖ νά μοῦ τόν στείλετε ὅπως πρῖν, γιατί ἡ παρουσία του ἐδῶ κρίνεται ἀπαραίτητη, ἰδιαίτερα γιατί βλάπτονται ἀρκετοί νέοι στούς οποίους αὐτός μέ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια δίδασκε τά γράμματα καί κατηχοῦσε στήν Ἁγία Πίστη.

Κατασπάζομαι τίς πορφύρες σας.

Μῆλος 24 Δεκεμβρίου 1657

Τῶν σεβασμιότητων σας
ταπεινότατος δοῦλος

Ἄντωνιος Σέρρα, ἐπίσκοπος Μήλου
(SOCG. 272, φ. 235)

Ἐπόμνημα

- (α) Ὁ Πέρης εἶχε ἀποσταλεῖ ἀπό τόν Σέρρα στή Ρώμη γιά ζητήματα τῆς ἐπισκοπῆς Μήλου, μετά τά μισά τοῦ 1657. Ἐκεῖ παρέμεινε ἕνα ἐξάμηνο [SOCG. 272, φ. 248^v] καί κατόπιν γύρισε στή Βενετία μέ σκοπό νά ταξιδέψει στή Μῆλο. Σέ ἐπιστολή του ἀπό τή Βενετία τῆς 20 Δεκεμβρίου 1658 ἔγραφε πώς σκόπευε νά ἀναχωρήσει στίς 8 Ἰανουαρίου 1659 μέ πλοῖο πού θά πήγαινε στήν Κρήτη [SOCG. 275, φ. 59^{rv}]. Ὑστερα ἀπό πολύμηνο καί περιπετειώδες ταξίδι [πολύ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γι' αὐτό μᾶς δίνει ὁ ἴδιος σέ ἐπιστολή του τῆς 17 Μαΐου 1659 ἀπό τή Ragusa (SOCG. 272, φ. 255^{rn})] ἔφτασε στή Μῆλο, ὅπου ἦλθε σέ προστριβές μέ τόν ἐπίσκοπο Σέρρα

για οικονομικά ζητήματα. Στο τέλος του χρόνου αυτού τελείωνε και η πεντάχρονη συμφωνία που είχε κάνει με το Βατικανό και, χωρίς να περιμένει νεότερες εντολές του, εγκατέλειψε τη θέση του και εγκαταστάθηκε, στις αρχές του 1660, στη Σίφνο, όπου άνοιξε δικό του σχολείο με πολυάριθμους μαθητές.

Στό δημοσιευμένο εδώ έγγραφο ο Σέρρας μάς δίνει την πληροφορία ότι ο Πέρης είχε σπουδαία θεολογική μόρφωση, σε σημείο που να δηλώνει πως μόνο αυτός θα μπορούσε να ανατρέψει τα σφάλματα με τα συγχωροχάρτια που χορηγούσε ο πατριάρχης Ίωαννίκιος και παρακαλούσε, εάν δεν είχε αναχωρήσει ακόμη από τη Ρώμη «νά μου τόν στείλετε όπως πριν, γιατί η παρουσία του εδώ κρίνεται απαραίτητη, ιδιαίτερα γιατί βλέπονται άρκετοι νέοι στους όποιους αυτός με ιδιαίτερη επιμέλεια δίδασκε τά γράμματα και κατηχούσε στην Άγία Πίστη».

- (β) 'Ο ναός του λατινικού δόγματος στην Κίμωλο θεμελιώθηκε λοιπόν από τον Σέρρα στα 1657. Δυό χρόνια αργότερα έχουμε την πληροφορία ότι υπήρχε ναός στην Κίμωλο [βλ. επόμενο έγγραφο], άρα ο Σέρρα ή δεν αντιμετώπιζε δυσχέρειες (όπως φοβότανε) στην ανέγερσή του ή τις είχε ξεπεράσει.
- (γ) 'Ο Πατριάρχης Ίωαννίκιος, που είχε εξωσθεί τό 1656 από τό θρόνο της Κ/Πολης, είχε αναλάβει τη διοίκηση της αρχιεπισκοπής Κέας και Θερμίων «προεδρικώς», διέμενε όμως στη Σίφνο (όπου παρέμεινε επί ένα περίπου χρόνο και κατά την πρώτη εκπτώσή του από τον πατριαρχικό θρόνο τό 1654). 'Από εκεί προφανώς θά χορηγούσε τά συγχωροχάρτια που αναφέρει ο Σέρρας τά όποια του προσπόριζαν έσοδα. 'Από τη Σίφνο τόν παρέλαβε ο ναύαρχος Μοροζίνης και τόν απέβιβασε στό Μωρηά για νά ξεσηκώσει μέ την παρουσία του τους κατοίκους κατά της Τουρκίας και στη συνέχεια στην Κρήτη για νά έμψυχώσει τούς αγωνιζομένους χριστιανούς. [Βλ. Νικολ. Β. Τωμαδάκης, «Ίστορία της Έκκλησίας Κρήτης επί Τουρκοκρατίας», Τόμ. Α' (1974), σελ. 66 έπομ.] Πέθανε στη Μήλο, σέ μιάν επίσκεψή του στό νησί στό 1660 [βλ. και έγγραφο Νο 13].

11

Σεβασμιώτατε,

Σας έγραψα από τη Ζάκυνθο μέ μεγάλη ψυχική αγαλλίαση ό,τι άκριβώς είδα σχετικά μέ την ένωση που έκαναν οι Έλληνες μέ τόν σεβασμιώτατο Γοζαδινό^α.

Τώρα που βρίσκομαι στη Μήλο, ύστερα από δίμηνη παραμονή στη Σαντορίνη προς μεγάλη ικανοποίηση όλων και ιδιαίτέρως του σεβασ. επισκόπου μας Ραδουανό^β, επιθυμώ νά σας κάνω νά μετάσχετε στην μεγάλη ικανοποίηση που δοκίμασα βλέποντας τά θεάρεστα έργα του σεβασμ. Σέρρα, επισκόπου αυτού του νησιού της Μήλου:

1ο) Κατασκευάζει μιá ωραιότατη εκκλησία έξοκλήρου από

τετραγωνισμένες πέτρες μέ ένα ωραιότατο παρεκκλήσι' ή έκκλησία έχει μήκος 46 πόδια και πλάτος 17".

2ο) Κοντά στην έκκλησία αγόρασε αντί 400 σκούδων ένα σπίτι, πού στην πραγματικότητα κοστίζει περισσότερο από 600, γιατί είναι ωραιότατο και πολύ κατάλληλο γιά διαμονή ενός κληρικού. Είμαι βέβαιος ότι κανένας επίσκοπος στην 'Ανατολή δέν διαθέτει ωραιότερη έκκλησία και κατοικία.

3ο) Μέ τό ζήλο, τή σωφροσύνη και τή σοφία του συνετέλεσε ώστε τό περιφρονημένο από τους Έλληνες δόγμα μας, νά αρχίσει νά εξυψώνεται και ό αριθμός των δικών μας νά αυξάνεται. Πρίν δέν υπήρχαν παρά δύο μόνο σπίτια του δόγματός μας, ενῶ τώρα ανέρχονται σέ δεκατέσσερα. Τό πίο σπουδαίο είναι ότι δώδεκα Έλληνες ιερείς θέλουν νά άσπασθουν τήν 'Αγία Πίστη μας και νά αναγνωρίσουν άμεσο προϊστάμενό τους τόν σεβασμιώτατο. Κερδίζοντας αυτούς τους δώδεκα ιερείς, θά κερδηθουν επίσης ὅλοι οι ένορίτες τους".

Γιά τήν εκπαίδευση αυτών και των άλλων πιστών ό σεβασμ. μετεκάλεσε από τή Νάξο έναν από τους δικούς μας πατέρες, όνόματι Γάσπαρο Έμμανουέλε τόν όποιο θά κρατήσει έδῶ και γιά τήν τεσσαρακοστή. Σημειώνω τόν όλοφάνερο μεγάλο ζήλο του γιά τό καλό και τήν καλλιέργεια των ψυχών. 'Επιθυμεί ό σεβασμιώτατος και θέλουν πολύ οι προύχοντες νά έλθουν στην πόλη τους άνθρωποι του Τάγματός μας. 'Ισως θά μπορούσε νά γίνει κάτι τέτοιο, εάν βροῦμε τον τρόπο νά μετακαλέσουμε δύο ιερείς και ένα μοναχό. 'Η σεβασμιότητά σας μου έχει μιλήσει γιά τήν εγκατάσταση μιās άποστολής στη Σύρα. Σας διαβεβαιώνω όμως ότι έδῶ έχουν μεγαλύτερη ανάγκη από πνευματικούς γιατρούς, γιατί υπάρχουν περισσότεροι άνθρωποι πού χρειάζονται πνευματική συμπαράσταση παρά στη Σύρα.

4ο) 'Επήγα στην Κίμωλο όπου έτέλεσα λειτουργία και εκήρυξα τό λόγο του Θεού στη νέα έκκλησία πού άνοικοδόμησε ό σεβασμιώτατος γιά τήν αύξηση του αριθμού των πιστών και προς δόξαν Κυρίου. Τήν ίδια ημέρα έξομολόγησα δύο γυναίκες οι όποιες έχουν πεισθει από τόν σεβασμιώτατο και θέλουν νά προσέλθουν στό δόγμα μας, μία και οι σύζυγοί τους είναι 'Ιταλοί. 'Υπάρχουν στό μικρό αυτό νησί πέντε οικογένειες καθολικές και έλπίζεται ότι ό καλός εφημέριος Γεώργιος Rossi, μισσιονάριός σας, παραμένοντας στην Κίμωλο και κάνοντας σχολείο και ιερή κατήχηση, όπως μου υποσχέθηκε, θά προσελκύσει και άλλες ψυχές.

5ο) Κοντά στην άρχαία πόλη αυτού του νησιού (της Μήλου) πού

είναι κτισμένη στην κορυφή ενός ψηλοῦ βουνοῦ, στην ὁποία διέμεναν οἱ Ἄρχοντες τοῦ δόγματός μας, φαίνονται ἀκόμη τρεῖς λατινικές ἐκκλησίες. Ἐλειτούργησα σέ μία, τιμημένην στό ὄνομα τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου· στό παρελθόν δέν ὑπῆρχε κανένας πού νά ἀκολουθεῖ τό καθολικό θρήσκευμα, ὅμως τώρα ὑπάρχουν δύο οἰκογένειες. Ἐξομολογήθηκαν σ' ἐμένα, δύο φορές τοὺς ἔκανα κήρυγμα στό μητροπολιτικό ναό τῶν Ἑλλήνων, ὅπου ἐξομολογήθηκαν καί μερικοὶ ἄλλοι. Ἐδῶ καί ὀκτώ χρόνια δέν εἶχαν ἀκούσει κήρυγμα, οὔτε στή Μῆλο, οὔτε στή Σίφνο, οὔτε στή Νιό ἀπό λατίνους ἱεροκήρυκες.

Στή Νιό ὑπάρχουν ὀκτώ λατινικές οἰκογένειες, οἱ ὁποῖες, στερούμενες κληρικοῦ μας, μεταστράφηκαν στήν ὀρθοδοξία. Εἶναι ὅμως ἔτοιμες νά ἐπιστρέψουν στό δόγμα μας ὅταν ἡ Ἁγία Προπαγάνδα στείλει κάποιον νά τίς συμπαρασταθεῖ. Ἄρκετοί ἀπό αὐτούς ἐξομολογήθηκαν σ' ἐμένα, ὅπως καί ἄλλοι πολλοί Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι δέν ἔχουν ἐμπιστοσύνη στοὺς ἐξομολόγους τους καί λέγουν πῶς πολλοί θά ἐξομολογοῦντο κατά τό Λατινικό δόγμα ἐάν ἀποκοτοῦσαν κάποτε ἐκκλησία καί ἑφημέριο.

Ὅταν τοὺς ρώτησα μέ ποιό τρόπο νομίζουν ὅτι μποροῦν νά ἀποκτήσουν ἐκκλησία, μοῦ ἀπάντησαν ὅτι ἡ λύση βρίσκεται στά χέρια τοῦ καπετάν γενεράλε, ὁ ὁποῖος στέλνοντας στή Νιό ἕναν ἱερέα καί δίνοντας ἐντολή νά μᾶς παραχωρηθεῖ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μέ τίς παρακείμενες οἰκίες, δέν πρόκειται νά ἀντιδράσει κανείς. Κι αὐτό γιατί ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου δέν εἶναι ἰδιοκτησία κανενός, ἀλλά τῆς Κοινότητος καί βρίσκεται μέσα στό ἀρχαῖο φρούριο.

Μετά τό Φεβρουάριο οἱ πατέρες τοῦ Τάγματός μας θά βρίσκονται στήν Ἀθήνα, ὅπου μέ περιμένουν γιά νά ιδρύσουμε μιάν ἱεραποστολή, μέ τή βοήθεια τοῦ Μεγαλοδύναμου καί πρὸς δόξαν Του.

Παρακαλῶ τόν Κύριο νά διαφυλάσσει τή σεβασμιότητά σας καί νά τῆς παρέχει κάθε ἐπιθυμητόν γιά μεγαλύτερη δόξα τῆς.

Μῆλος 24 Αὐγούστου 1659

Τῆς σεβασμιότητός σας
Δουλος ταπεινός
Francesco Rechardo
τοῦ Τάγματος τοῦ Ἰησοῦ

- Εὔχομαι ὁ μονσ. Andronico Diego νά βρίσκεται ἐκεῖ μέ τίς

ταπεινές συστάσεις μου.

- *Λησμόνησα νά γράψω στή σεβασμιότητά σας πώς στή Νάξο υπάρχουν τρεῖς νέοι μέ μεγάλες προσδοκίες, οἱ ὁποῖοι θά μπορούσαν κάποιαν ἡμέρα νά προσφέρουν σοβαρές ὑπηρεσίες στήν Ἁγία Ἐκκλησία, ἐάν ἐπιθυμοῦσε ἡ Ἁγία Προπαγάνδα νά τοὺς ἀναλάβει καί τοὺς σπουδάσει στό κολλέγιό της. Ὁ ἕνας ὀνομάζεται *Marco Summaripa* θά μπορούσε νά σπουδάσει φιλοσοφία, μιά καί ἀπό τοὺς πατέρες μας ἔχει διδαχθεῖ Λογική. Εἶναι ἡλικίας 22 χρόνων ἀπό εὐγενή οἰκογένεια, ἀλλά φτωγῆ, ἡ ὁποία πάντοτε ἔδειξε μεγάλη εὐσέβεια. Ὁ ἄλλος, ὀνόματι *Francesco Coronello*, ἐπίσης ἀπό εὐγενή καί ἀρκετά πλούσια οἰκογένεια, σεμνός καί εὐλαβής, ἔχει ἤδη σπουδάσει τίς ἀρχές τῆς γραμματικῆς καί εἶναι, νομίζω, 15 ἐτῶν. Ὁ τρίτος ὀνόματι *Francesco Triandafilo* γνωρίζει καλά νά διαβάζει καί νά γράφει ἑλληνικά καί λατινικά, ὀμιλεῖ καλά ἰταλικά καί γράφει τέλεια λατινικά ἔχοντας σπουδάσει γραμματική, εἶναι ἐφνιέστατος καί ζεῖ χριστιανικότητα θά εἶναι 16 χρόνων.*

Καί στό ἀριστερό περιθώριο τῆς σελίδας: Γιά χάρη τοῦ Χριστοῦ παρακαλῶ τῆ σεβασμιότητά σας νά προνοήσει ὥστε νά μὴ τυπώνονται πλέον ἑλληνικά βιβλία στή Βενετία, ἐάν δέν εἶναι σωστά. Γιατί ἀληθινά ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι αὐτά τὰ βιβλία κάνουν κακό στίς ψυχές τῶν Ἑλλήνων. Εὐρῆκα ἐδῶ ἕνα νέο χρονικό πολύ καταστρεπτικό κάποιου Σιγάλα τυπωμένο στή Βενετία.

(SOCG. 272, φ.φ. 269^R-270^R) .

Ἵπόμνημα

- (α) Πρόκειται γιά τόν Φραγκίσκο Γοζαδίνο πού διετέλεσε προϊστάμενος τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου-Κεφαλληνίας (1644-1673) μέ ἀξιόλογη δραστηριότητα. Γεννήθηκε στή Σίφνο τό 1607 καί ὑπῆρξε μαθητής τοῦ Ἑλλ. Κολλεγίου Ρώμης (1618-1630) ὅπου σπούδασε Γραμματική, Φιλοσοφία καί Θεολογία. Ἀντιγραφεάς κωδίκων τῆς Βατικανῆς βιβλιοθήκης, διδάσκαλος θεολογικῆς ἐπιστήμης στή λατινική ἀρχιεπισκοπή τοῦ Χάνδακα καί μεταφραστής τοῦ ἔργου τοῦ Ἱερωνύμου Savonarola, «*Triumphus Crucis*» [Βλ. περισσότερα στοῦ Ζαχ. Τσιρπανλῆ, «Τό Ἑλληνικό Κολλέγιο τῆς Ρώμης καί οἱ μαθητές του, 1576-1700», Θεσσαλονίκη 1980.]
- (β) Εἶναι ὁ πρῶν λατίνος ἐπίσκοπος Μήλου (1633-1642) Ἱερώνυμος Paduano πού μετετέθη στή Σαντορίνη.
- (γ) Οἱ πληροφορίες αὐτές, σέ συνδυασμό μέ ἐκείνες τοῦ ἐπόμενου ἐγγράφου, μᾶς ὀδηγοῦν στή σκέψη ὅτι ὁ Σέρρα ὅταν, περί τό 1650, παρέλαβε ἀπό τοὺς Βενετούς τόν καθεδρικό ναό τῆς ἐπισκοπῆς του τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, προῆλθε σέ ἀπλή ἐπισκευή του γιατί «*εὐρίσκειτο σέ ἀβλία κατάστασι σέ σημειο*

πού νά μή μπορεῖ νά διακρίνει κανεὶς ἂν ἦταν ἐκκλησία ἢ ἀποθήκη» [βλ. Ἐγγραφο Νο 9 καί Σ. Συμεωνίδη, «Τά Οἰκονομικά», σελ. 84 κ. ἐπ.]. Ἀργότερα ὁμως θά τόν κατεδάφισε (μᾶλλον μετά τό 1655) καί τόν ξαναέκτισε ἐκ θεμελίων (γι' αὐτό στό δημοσιευόμενο ἐδῶ ἔγγραφο ἀναφέρεται «κατασκευάζει μιά ὠραιότατη ἐκκλησία ἐξολοκλήρου ἀπό τετραγωνισμένες πέτρες», μήκους 46 καί πλάτους 17 ποδιῶν πού, κατά τό ἐπόμενο ἔγγραφο Νο 12, δέν ἀπέμενε, κατά τόν Ἰανουάριο 1660, παρά «ἡ ἀποπεράτωση τοῦ τρούλλου»), ἐκτός ἂν πρόκειται γιά τήν ἴδια οἰκοδομή τοῦ 1650 πού οἱ ἐργασίες τῆς κράτησαν μιά δεκαετία. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νά εἶχε κατασκευαστεῖ μιά ὠραιότατη ἐκκλησία γιά τήν ὁποία, ὁ συντάκτης τοῦ παρόντος ἔγγραφου, ἰησοῦιτης Francesco Recardo πού, ὡς ἱεραπόστολος εἶχε γυρίσει ὅλη τήν Ἀνατολή, ἐκφράζοντας τόν θαυμασμό του, ἔγραφε πῶς «κανένας ἐπίσκοπος στήν Ἀνατολή δέν διαθέτει ὠραιότερη ἐκκλησία καί κατοικία» [βλ. καί Ὑπόμνημα ἔγγραφου 20].

- (δ) Ἐντονη ὑπῆρξε καί ἡ πνευματική καί προσηλυτιστική δραστηριότητα τοῦ Σέρρα, ὁ ὁποῖος εἶχε συνδεθεῖ φιλικά καί μέ τόν βενετό ναύαρχο, γεγονός πού συντελοῦσε στήν αὐξηση τοῦ γοήτρου του, ὅπως καί τοῦ, μέχρι τότε «περιφρονημένου ἀπό τοῦς Ἑλληνας λατινικοῦ δόγματος» (βλ. σχετικά καί στό ἐπόμενο ἔγγραφο). Οἱ καθολικές οἰκογένειες ἀπό δύο εἶχαν γίνει δεκατέσσερις. Ὁ ἴδιος ὁ Σέρρα, σέ ἔκθεσή του ἔτους 1660 τίς ἀναβιβάζει σέ 18 καί στήν Κίμωλο 9. [βλ. Β. J. Slot, «Ἐκκλησίαι», σελ. 132 ὅπου καί ὀνόματα προσηλυτισθέντων].

12

Σεβασμιώτατοι

Βρέθηκα στήν ἀνάγκη νά μεταβῶ, παρόλη τή σκληρότητα τοῦ χειμῶνα, στή Μῆλο γιά ὑποθέσεις πού ἀνέκυψαν καί μεταξύ ἄλλων, γιά τήν ἐκπλήρωση τῶν παραγγελιῶν πού μοῦ ἀνέθεσαν οἱ σεβασμιότητές σας ἀναφορικά μέ τή Λατινική Ἐκκλησία Μήλου. Βρήκα σ' αὐτήν τόν σεβασμ. ἐπίσκοπο Μήλου δόν Ἀντόνιο Σέρρα ἀπασχολημένον στήν κατασκευή τῆς ἐκκλησίας του τήν ὁποία ξαναέφτιαξε ὀλόκληρη ἐκ θεμελίων καί τήν ἔκανε πιο εὐρύχωρη ἀπό πρὶν δέν ἀπομένει παρά ἡ ἀποπεράτωση τοῦ τρούλλου. Διεπίστωσα ἀκόμη ὅτι ἀγόρασε τά σπίτια τοῦ Ἑλλῆνα ἐμπόρου Δημήτρη ἀντί τετρακοσίων *pezzi d' otto di Spagna*, Νο 400, μέ καταβολή ἄμεση τῶν 300 καί ἑκατό μετά τόν θάνατο τοῦ ἀνωτέρω ἐμπόρου σύμφωνα μέ ἐπιθυμία του, ὅπως θά διαπιστώσουν οἱ σεβασμιότητές σας καί ἀπό τό συμβολαιογραφικό ἔγγραφο πού θά σᾶς στείλει ὁ σεβασμιώτατος^α. Αὐτά τά σπίτια μέ τό νά βρίσκονται κοντά στόν καθεδρικό ναό θά εἶναι

πολύ χρήσιμα στό σεβασμιώτατο καί τούς διαδόχους του. Τήν ἐπισκοπή Μήλου βρήκα σέ ικανοποιητική πρόοδο, γεγονός πού ὀφείλεται στή δραστηριότητα καί τή μόρφωση τοῦ εἰρημένου ἐπισκόπου καί στή στοργή τοῦ ἐκλαμπρότατου καπετάν γενεράλε Φραγκίσκου Μοροζίνη, ὅπως σᾶς ἔχω ἤδη πληροφορήσει μέ ἄλλες ἐπιστολές μου.

Ἀναφορικά μέ τό οἰκόπεδο τῆς Ἐκκλησίας Μήλου πού καταπάτησε ἓνας Ἕλληνας, διαπραγματευθήκαμε τήν ἀνάκτησή του καί δέν ἀπομένει παρά ἡ ἐπιστροφή τῶν χρημάτων πού πληρώθηκαν ἀπό αὐτόν γιά νά τό ἀγοράσει καί νά κατασκευάσει ἓνα σπίτι καί θά στοιχίσει συνολικά *pezzi d' otto di Spagna No 220*. Ἐάν οἱ σεβασμιότητές σας εὐαρεστοῦνται ἄς ἐγκρίνουν τήν ἐπανατοποθέτηση τῶν χρημάτων ὅπως πρῖν, ἂν ἀνακτηθεῖ αὐτό τό οἰκόπεδο τό ὁποῖο θά εἶναι μεγάλη ἐνίσχυση γιά τήν Ἐκκλησία, μιά καί τά σπίτια τοῦ ἐμπόρου γιά τά ὁποῖα ἡ Ἁγία Προπαγάνδα εἶχε ἀποφασίσει νά ζοδέψει χρήματα, ἔχουν ἤδη ἀγοραστῆ ἀπό τό σεβασμιώτατο ἀπό οἰκονομική ἐνίσχυση πού ἔκανε ὁ ἀνωτέρω ἐξοχότατος.

Ἀναφορικά μέ τήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Πολύκαρπου καί τό τεμάχιο γῆς πού ὑποθέτουν οἱ πατέρες καπουτσίνοι ὅτι τούς ἔχουν προσφερθεῖ, δέν ἔχουν ἔτσι τά πράγματα, γιατί εἶδα τό δωρεοδοτικό ἔγγραφο πού ἔκανε ὁ μισέρ Βασίλης^β στόν σεβασμιώτατο ἐπίσκοπο καί τήν Ἐκκλησία του, ὅπως ἄλλωστε θά διαπιστώσετε καί οἱ ἴδιοι ἀπό τό εἰρημένο ἔγγραφο, μεταφρασμένο ἀπό τά ἑλληνικά στά ἰταλικά.

Ἀπό τά χρήματα πού ὁ σεβασμ. ἐπίσκοπος Μήλου εἶχε πρόθεση νά ἀγοράσει ἄμφια ἀπό τή Ζάκυνθο ἀπό κάποιον Χανιώτη ὑποθέτοντας ὅτι εἶναι ἰδιοκτησίας τοῦ τελευταίου, καί κατόπιν πληροφορήθηκε ὅτι ἐπρόκειτο γιά τά ἄμφια τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σμύρνης μακαρίτη *Charta*, ἔστειλε λόγω ἀνάγκης τῶν γονέων του στή Χίο 20 ρεάλια, ἐκτός τῶν ἄλλων 90 πού ἀπέστειλε στόν ἀνωτέρω Χανιώτη πρόκειται γιά ζητήματα τά ὁποῖα ἤδη ἔχει ἐνημερώσει σχετικά τήν Ἁγία Προπαγάνδα (ὁ Σέρρα).

Ἐπάρχουν ἐδῶ στή Μήλο Ἕλληνες ἱερεῖς καί μοναχοί, 17 τόν ἀριθμό, οἱ ὁποῖοι μοῦ εἶπαν ὅτι ἤδη ἔχουν γράψει στίς σεβασμιότητές σας καί δηλώσει στόν ἐδῶ ἐπίσκοπο ὅτι ἐπιθυμοῦν νά τεθοῦν ὑπό τήν σκέπη τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καί ἀπό βαθιά ἐπιθυμία τους καί λόγω δυσαρέσκειας πού ἔχουν στόν ἐπίσκοπό τους. Μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἐδῶ παραμονῆς μου, ἐπιδιώξαμε μέ τόν σεβασμιώτατο λατίνο ἐπίσκοπο νά διαπιστώσουμε ἂν λέγουν τήν ἀλήθεια. Ἔτσι τούς

καλέσαμε για να κάνουν την όμολογία πίστεως κατά τό πρότυπο του αείμνηστου και άγιότατου Πάπα Ούρβανου, όμως δέν έδειξαν προθυμία. Πιστεύω ότι μηχανεύτηκαν αυτήν την πρόθεσή τους προκειμένου να αποφύγουν κάποιες τιμωρίες που επιβλήθηκαν σε μερικούς από τόν επίσκοπό τους και όχι από ειλικρινή ευσέβεια προς την Άγία Έδρα. Έτσι τό ζήτημα παρέμεινε σε εκκρεμότητα. Έάν ή επιθυμία τους γίνει ειλικρινής, θά φανεί από τή διάθεσή τους να κάνουν την άνωτέρω όμολογία, για τήν όποία οί σεβασμιότητές σας θά έχουν άμεση ενημέρωση.

Άναφορικά μέ τόν σκόπελο της *Ippolino* όπου έξορύσσονται οί μυλόπετρες και τόν όποιο υπάρχουν μερικοί που θέλουν να άρπάξουν από τόν επίσκοπο για να δώσουν εργασία στους φτωχούς, πρέπει να γνωρίζουν οί σεβασμιότητές σας ότι τά πράγματα δέν έχουν έτσι, γιατί πριν δέν λειτουργούσε (δέν είχε βρεθεί) φλέβα πέτρας σ' αυτό τό σκόπελο' τώρα μέ τό να δωρηθεί ό σκόπελος από τόν έξοχότατο (τόν καπετάν γενεράλε) στόν σεβασμιώτατο, πολλοί είναι οί φτωχοί που τρώνε ψωμί μέσω του τελευταίου, στόν όποιο καταλείπεται και ένα ετήσιο κέρδος 50 ρεαλιών, όχι πάντοτε σίγουρο, γιατί τό λατομείο δέν εργάζεται κάθε χρόνο.

Ίδιαίτερα για εκείνη τή γυναίκα για τήν όποία έγραψαν μερικοί ότι κακοποιήθηκε από τόν σεβασμιώτατο μέ τήν επιβολή άγρυπνίας για τήν κλοπή που διέπραξε, φρόντισα να πληροφορηθώ εάν αυτή είναι ή άλήθεια και οί δημογέροντες καθόλου πειστικά μου άποκάλυψαν και άλλα άκόμη παράπονα έναντίον του ειρηνένου επισκόπου, ως επί τό πλείστον μηχανορραφικά έπινοημένα για κάποιες κακοήθειες και αυτές όμως ύποκινημένες όπως υπέθεσα, αν και μου επιδείχτηκαν έγγραφα της κοινότητας γραμμένα υπέρ του επισκόπου. Έάν ήταν δυνατόν να διαπιστώσω μέ τά ίδια μου τά μάτια (τά γεγονότα) θά άποκαθιστούσα και βοηθοΰσα ίσως αυτή τήν Έκκλησία και αν έχει μέλλον θά τήν άποκαθιστούσα σε καλή κατάσταση, ώστε έντεΰθεν και στο έξής να άποτελεΐ καθέδρα όποιοδήποτε επισκόπου, προς τιμήν του δόγματός μας.

Έξ άλλου δέν μπορούν να θλίβονται αυτοί της Μήλου που δημιουργούν άσφυκτικές καταστάσεις για να τό έξαλείψουν, αν και καθίσταται πιο Ισχυρό για τήν αγάπη της Χριστιανοσύνης και γι' αυτό δέν ζημιώνεται από κανέναν ιδιαίτέρως, μάλλον βοηθιέται, όπως πολλοί μέ διαβεβαίωσαν προφορικά.

Έγνώρισα άκόμη έδώ κάποιον κληρικό του τάγματος των

Αύγουστίνων ὀνόματι Ἰωάννη Μπορέλλι πού βρίσκεται στήν ὑπηρεσία τοῦ ἐξοχότατου καπετάν γενεράλε ὡς ἐξομολόγος καί κατηχητής, ἀληθινά ἄνθρωπος μέ μεγάλη δογματική μὀρφωση καί ἄριστος κατηχητής στοῦ ὁποίου τό πρόσωπο ὁ ἐκλαμπρότατος τρέφει ἐκτίμηση.

Ἐὰς εὐαρεστηθοῦν λοιπόν οἱ σεβασμιότητές σας νά ἐξετάσουν τήν περίπτωση καί νά τοῦ ἀναθέσουν ὑπηρεσία σέ κάποια ἐπισκοπή αὐτῶν τῶν νησιῶν, ὅπως στήν Ἄνδρο ἢ καλύτερα στή Σίφνο, ὅπου θά προσφέρει σοβαρό ἔργο στήν ἐκεῖ ἐκκλησία. Μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ καπετάν γενεράλες τόν ἄφησε ἐδῶ γιά νά μέ περιμένει καί ἂν ἡ Ἁγία Προπαγάνδα τόν ὑποστηρίζει τοποθετώντας τον σέ ἕνα ἀπό τά δύο αὐτά νησιά, θά πρέπει νά προνοήσει καί γιά κάποια καλή ἀμοιβή του καθώς καί τῶν διαδόχων του.

Ὁ δὸν Γεώργιος Rossi, μισιονάριος Κιμῶλου, δέν ἔλαβε ἐκεῖνα τά χρήματα πού ἡ Ἁγία Προπαγάνδα τοῦ ἀπέστειλε γιά τόν πρῶτο χρόνο τῆς ἱεραποστολῆς του. Τά κρατάει ὁ δὸν Γεώργιος Πέρης μέ διάφορα προσχήματα⁶. Οἱ σεβασμιότητές σας εἰάν ἐπιθυμοῦν ἄς διατάξουν πῶς ἀκριβῶς θέλουν νά ἐνεργήσω ἐπί τοῦ ζητήματος, γιατί ὁ εἰρημένος Rossi ἐπάξια δικαιούται αὐτοῦ τοῦ μισθοῦ λόγω μακρᾶς καί καλῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν στήν Ἐκκλησία Μήλου καί Κιμῶλου.

Δέν ἔχω ἄλλο γιά τήν ὥρα νά σᾶς γράψω. Παρακαλῶ γιά τήν ἀπό Θεοῦ εὐτυχία σας καί μέ ταπεινότητα φιλῶ τίς πορφῶρες σας.

Μῆλος 7 Ἰανουαρίου 1660

Ταπεινός δοῦλος
 Βαρθολομαῖος, ἀρχιεπίσκοπος
 Νάξου καί Πάρου

(SOCG. 272, φ.φ. 271^R - 272^R)

ἝΥπόμνημα

- (α) Βλ. πολλές πληροφορίες καί ἀνάλυση τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων στοῦ Σ. Συμεωνίδη, «Τά Οἰκονομικά», σελ. 86 κ.ἐπ. καί στοῦ ἴδιου, «Νομικά Ἐγγραφα Μήλου», στήν ἐφημερίδα «Μῆλος», φ.φ. 77, 78, 80 καί 81/1983.
- (β) Πρόκειται γιά τόν μεγαλέμπορο Σίφνου Βασίλη Λογοθέτη πού εἶχε δωρίσει στή λατινική ἐπισκοπή Μήλου μιᾶ ἰδιόκτητη ἐκκλησία του τοῦ Ἁγίου Πολυκάρπου [Σ. Συμεωνίδη, «Τά Οἰκονομικά», σελ. 83].
- (γ) Ἄναφορικά μέ τό ζήτημα μεταστροφῆς ὀρθοδόξων στόν καθολικισμό στά νησιά τῶν Κυκλάδων βλ. τό ἄρθρο τοῦ Β. J. Slot, «Οὐνίται τῆς Μήλου καί

τῆς Κιμώλου κατά τόν 17ο αἰῶνα», στά «Κιμωλιακά», τόμ. ΣΤ' (1976), σελ. 199 κ.έπ., ὅπου γίνεται χρήση μικροῦ ἀριθμοῦ ἐγγράφων τοῦ Βατικανοῦ (ἐνῶ ἀγνοοῦνται πλῆθος ἄλλα πού βρίσκονται στούς ἴδιους φακέλλους) γιά νά διατυπωθοῦν διάφορες ἀντιφατικές θέσεις καί ἀπόψεις πού δέν ἀποδίδουν, φυσικά, τήν πραγματικότητα.

- (δ) Ἕνας ἀπό τούς λόγους πού δημιουργήθηκαν προστριβές μεταξύ ἐπισκόπου Σέρρα καί Γεωργίου Πέρη ὑπῆρξε καί αὐτό τό οικονομικό ζήτημα γιά τό ὁποῖο ἔγραψε ἀργότερα (30 Αὐγούστου 1663) καί ὁ βικάριος Σίφνου Giovanni Patista Patterio, ἐκφράζοντας ὁμως καί τόν θαυμασμό του γιά τόν Πέρη ὡς προσωπικότητας μέ ἠθικό περιεχόμενο καί ἐξαιρετική μόρφωση [SOCC. 276, φ.φ. 347^R-348^R].

Τό ζήτημα αὐτό εἶχε ξεκινήσει ἀπό τήν ἐποχή πού ὁ Πέρης βρίσκονταν στή Ρώμη, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ ἐπισκόπου Σέρρα (βλ. σχετικά ἔγγραφο 10). Ἐκεῖ τοῦ παραδόθηκαν, ὅταν ξεκίνησε νά ἐπιστρέψει στή Μῆλο, καί οἱ ἀποδοχές τοῦ ἐφημερίου τῆς Κιμώλου Γεωργίου Rossi γιά νά τοῦ τίς δώσει. Ἡ ἐπιστροφή ὁμως τοῦ Πέρη διήρκεσε μεγάλο διάστημα καί ἦταν περιπετειώδης [SOCC. 272, φ. 255^{RV}, ὅπου ἐπιστολή του τῆς 17 Μαΐου 1659 ἀπό τή Ragusa τῆς Δαλματίας] γι' αὐτό ἀναγκάστηκε νά ἑορδαίει καί τά χρήματα πού μετέφερε τοῦ Rossi. Ἀργότερα ζήτησε νά συμψηφισθοῦν μέ τίς δικές του ἀποδοχές (προσπάθησε ἀκόμη νά ἐκποιήσει κάποιο ἀκίνητο πού εἶχε μέ τούς ἀδελφούς του στή Σύρα στόν ἐργαζόμενο στή Σίφνο συμπατριώτη του Γεώργιο Νταπόλλα) προκειμένου νά διευθετηθεῖ τό θέμα, ἀλλά τό Βατικανό φάνηκε ἄτεγκτο καί ὁ Πέρης ἔπесе σέ μεγάλη δυσμένεια, γεγονός πού τόν ἀνάγκασε, μόλις ἔληξε ἡ πεντάχρονη θητεία του στή Μῆλο, νά ἐγκατασταθεῖ ἰδιωτικά στή Σίφνο συστήνοντας σχολεῖο γιά νά ζήσει. [Ἐχω μεγάλο ἀριθμό ἐγγράφων γι' αὐτήν τήν περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Πέρη, ὁμως δέν ἀνήκουν στήν παρούσα ἐργασία].

13

Σεβασμιώτατοι

Ἀναφορικά μέ τό ζήτημα τοῦ σεβασμιώτατου Δόξα γιά τήν ἔδρα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιεπισκοπῆς Παροναξίας, ἔχοντας ὁ ὀρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος Νικόδημος ἐξαγοράσει μέ χρηματικές δωρεές τίς ψυχές τῶν συμβούλων τοῦ ἐξοχοτάτου καπετάν γενεράλε τόν ἀπεμάκρυνε ἀπό αὐτήν καί ὁ σεβασμ. Δόξας ἐγύρισε στή Ζάκυνθο καί ἀπό τή Ζάκυνθο ἔμαθα ὅτι πῆγε στήν Κέρκυρα ὡς ἡγούμενος κάποιου μοναστηριοῦ. Αὐτός (ὁ Δόξας, παλαιότερα) εἶχε χειροτονηθεῖ ἀπό τόν Πατριάρχη Ἰωαννίκιο, ὁ ὁποῖος ὅταν ἐξώσθηκε ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο ἔζησε στό τέλος γιά ἓνα διάστημα σ' αὐτά τά νησιά καί πέρασε στήν ἄλλη ζωή τό 1660 ὅταν βρίσκονταν στό νησί τῆς Μῆλου.

Διακρίνεται (ὁ Δόξας) γιά τή μεγαλύτερη πνευματική κατάρτισή του ἀπό τούς ἄλλους ἐπισκόπους τῶν νησιῶν καί ἔδειξε ἐδῶ ὄχι μικρή εὐσέβεια πρὸς τὴν Ἁγία Ρωμαϊκή Ἐκκλησία, ὄντας γέννημα τῆς Ζακύνθου.

Αὐτά ἀναφέρω γιά ἐνημέρωση τῶν σεβασμιότητων σας καί ἀσπάζομαι τίς πορφῦρες σας.

Νάξος, 16 Ἰουνίου 1662

*Τῶν σεβασμιότητων σας
Ταπεινός Δοῦλος
Βαρθολομαῖος Ἀρχιεπίσκοπος
Νάξου καί Πάρου*

(SOCG. 272, φ. 182)

Ἐπόμνημα

Ἡ δημοσίευση τοῦ ἐγγράφου γίνεται γιὰτί ὑπάρχει σ' αὐτό ἡ σημαντική εἰδηση τοῦ θανάτου τοῦ πρώην Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωαννικίου πού συνέβη στὰ 1660 στὴ Μῆλο.

Γιά τὴν ἔκπτωση τοῦ ὀρθοδόξου ἀρχιεπισκόπου Παροναξίας Νικοδήμου Γεράρδου, τοῦ Ναξίου καί τὴν διοίκηση «*προεδρικῶς*» τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτῆς ἀπὸ τόνπρῶν Σεβαστείας τῆς Ἁρμενίας Ἰωσήφ Δόξα τόν Ζακύνθιο, ἔχω πολλὰ ἔγραφα ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Βατικανοῦ καί τὰ ΓΑΚ, ἀλλὰ θά τὰ δημοσιεύσω ἰδιαίτερα.

Ἐν τῷ μεταξύ γιά τόν Ἰωσήφ Δόξα βλ. τίς μελέτες τοῦ Νικ. Γωμαδάκη, α) «Ὁ Σεβαστείας Ἰωσήφ Δόξας κατὰ τόν Κρητικόν πόλεμον (1645-1669)», Ἡράκλειον Κρήτης 1976, β) «Ἰωσήφ Δόξας Ζακύνθιος Μητροπολίτης Σεβαστείας καί Ἐξαρχος Ἁρμενίας Πρόεδρος τῆς Μητροπόλεως Παροναξίας» στήν «Ε.Ε.Β.Σ.», ΜΒ' (1975-1976) καί γ) «Νέα Στοιχεῖα περὶ τοῦ Ἰωσήφ Δόξα», αὐτόθι.

Σεβασμιώτατοι

σὰς ἔγραψα στίς 7 τοῦ παρελθόντος ἀπὸ τῆ Μῆλο ἀναφέροντας ὅτι θά ἀφήσω ἐκεῖ τόν πάντρε Λουδοβίκο da Pariggi, σύντροφό μας στήν περιοδεία, μέχρι νά μεταβεῖ ὁ πάντρε Leone da Courville, ὁ ὁποῖος θά περάσει ἐκεῖ ἀπὸ τῆ Σύρα μόλις ὁ Πάντρε Ἰωάννης Φραγκίσκος d' Arras φτάσει στήν τελευταία. Πληροφορήθηκα λοιπόν ἀπὸ τόν

άνωτέρω σύντροφο ὅτι συγκρότησαν συνέλευση ὁ Ἕλληνας ἐπίσκοπος, φίλος μας, οἱ καλόγεροι, οἱ ἱερεῖς καί οἱ δημογέροντες τῆς Κοινότητας Μήλου σέ μιὰ ὀρθόδοξη ἐκκλησία καί ἀποφάσισαν ὅτι ἡ Κοινότητα ἐπιθυμοῦσε καί ἐπιθυμεῖ τοὺς μισσιονάριους μας, ἀντίθετα μέ τὰ λεγόμενα ἀπό τοὺς ἐχθροὺς μας, οἱ ὅποιοι δημιούργησαν ἀρκετές δυσάρεστες καταστάσεις, καί ἔγραψαν καί ὑπέγραψαν ἰδιόχειρα ἔγγραφο ἐναντίον μας ὁμως χωρίς ἀποτέλεσμα, γιατί ἡ συνέλευση ἀπέκλεισε κάθε ἀντίθετον σ' ἐμᾶς. Μετά τὸ πέρασ τῆς οἱ ἐψηφισμένοι (*debutati*) καί οἱ σύντιχοι τῆς Κοινότητας ἐπισκέφθηκαν τὸν ἀνωτέρω σύντροφό μας γιὰ νά τοῦ ἀνακοινώσουν ὅτι, ὅπως εἶχε ὑποσχεθεῖ στοὺς μισσιονάριους μας, παραχωρεῖ οἰκόπεδο ἐκεῖ, ἐργάτες καί πέτρες ἄκόμη ὅτι μποροῦμε νά εἴμαστε σίγουροι γιὰ τὴν καλὴ διάθεση καί ὑποστήριξη τῆς Κοινότητας πρὸς τὸ Τάγμα μας, ἀπὸ το ὁποῖο ἐκείνη ἐλπίζει στὴν πνευματικὴ βοήθειά του, φτάνει μόνο νά μὴν καταφερθοῦμε στὸ δόγμα τους. Ὁ σύντροφός μας ἀνταπέδωσε στὴν εὐγένειά τους εὐχαριστίες καί περίμενε τὴν ὑλοποίηση τῶν ὑποσχέσεων, ὅπως μοῦ ἔγραψε στὸ τελευταῖο του γράμμα τῆς 19 Ἰουλίου.

Θά διαπιστώσουν οἱ σεβασμιότητές σας ἀπὸ τίς ἐπιστολές τοῦ ἐπισκόπου ἐκείνου τοῦ τόπου, ὅτι δέν μᾶς συμπαρίσταται εἰλικρινά καί ἄς δηλώνει καί ἄς διαβεβαιώνει προφορικά ὅτι εἶναι φίλος μας, ἀλλὰ γιατί δέν ἐπιθυμεῖ τίς ραδιουργίες μέ τοὺς πατέρες ἰησοῦτες γι' αὐτὸ καί θά κάνει ὅ,τι εἶναι δυνατόν γιὰ νά ἐμποδίσει τὴν ἐγκατάστασή μας. Ὁ κληρικός αὐτός εἶναι πολὺ πανοῦργος καί ἔχω ἀντιληφτεῖ πλήρως τίς πραγματικὲς διαθέσεις του κατὰ τὴν ἐκεῖ ἐπίσκεψή μου πού δέν πρέπει νά εἶναι διαθέσεις ἐνός ἱερωμένου. Γνωρίζει ἄριστα πόσο μᾶς ἀγαποῦν καί μᾶς ὑπολογίζουν οἱ Ἕλληνες, γι' αὐτὸ ζητᾷ ἰησοῦτες, γνωρίζοντας φυσικά ὅτι δέν πρόκειται νά παραχωρηθοῦν ἀπὸ τὴν Ἁγία Προπαγάνδα ἡ ὁποία δέν θά δεχτεῖ νά χορηγεῖ ἐκατὸ τουλάχιστον τάλληρα ἐτησίως γιὰ τὴ διαβίωσή τους. Ἐάν κατάφερνε νά ἐμποδίσει τὴν ἐγκατάστασή μας, θά εἶχε ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ του. Δέν σας λέω τίποτε ἄλλο.

Ἐπισκέφθηκα τὴν ἱεραποστολή μας στὴ Σύρα..... Ὅταν ἐπιστρέψω στὴν Κ/Πολη θά ἔχει ἤδη πάρει πληροφορίες ἡ Ἁγία Προπαγάνδα.....

Μέχρι τότε φιλῶ τὸ χέρι σας κλπ.

Νάξος 4 Σεπτεμβρίου 1663

Τῶν σεβασμιότητων σας

ταπεινός δούλος καί εὐχέτης πρὸς Κύριον

*F. Giacomo da Pariggi
caruccino custode Ind.*

(SOCG. 272, φ. 370^{Rv})

Ἑπόμνημα

Οἱ ἱεραπόστολοι τοῦ Τάγματος τῶν καπουτσίνων φαίνεται πὼς ἔφτασαν στὴ Μῆλο τούς τελευταίους μῆνες τοῦ 1661. Τὴν πληροφορία μᾶς δίνει ὁ Γεώργιος Πέρης, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐγκαταλείψει τὸ νησί πρὸς τὰ τέλη τοῦ ἰδίου χρόνου καί εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὴ Σίφνο. Σὲ ἐπιστολὴ του ἀπὸ ἐκεῖ, τῆς 12 Ἰανουαρίου 1662, ἔγραφε: «... στὴ Μῆλο παραμένουν οἱ πατέρες καπουτσῖνοι, οἱ ὁποῖοι τελευταῖα ἐπῆγαν ἐκεῖ, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι δὲν πρόκειται νὰ μείνουν πολὺ γιατί ζητοῦν ἀπὸ τούς Μηλιούς τοποθεσία γιὰ ἐκκλησία, μοναστήρι καὶ κῆπο κι αὐτοὶ δὲν δείχνουν προθυμία (νὰ τούς ἱκανοποιήσουν) [SOCG. 276, φ. 306^R].

Τὸ θέμα ἐγκατάστασης πατέρων κάποιου ἱεραποστολικοῦ τάγματος στὴ Μῆλο, φαίνεται πὼς εἶχε ἀνακινηθεῖ παλαιότερα, πρὶν διοριστεῖ στὸ νησί ὁ Πέρης, ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Σέρρα προκειμένου νὰ ἔχει τὴ βοήθειά τους στὶς ἐκκλησιαστικὲς τελετουργίες καὶ τὴν πνευματικὴ διακυβέρνηση τῶν πιστῶν, μιά καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲν εἶχε δικούς της ἱερεῖς. [Σ. Συμεωνίδη, «Τὰ Οἰκονομικά», σελ. 90]. Τὴν ιδέα θὰ συνέλαβε στὰ 1654, τὸ καλοκαίρι τοῦ ὁποῖου ἐπισκέφθηκαν ἱεραποστολικά τὴ Μῆλο πατέρες καπουτσῖνοι. Τὴν πληροφορία ἔχουμε ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Σέρρα τῆς 10ης Ἰουλίου 1654 στὴν ὁποία σημειώνει: «... γιὰ τὴ συμπάρσταση τῶν χριστιανικῶν ψυχῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξη αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας πού ἦταν κατεστραμμένη καὶ ἤδη εὐρίσκεται σὲ ἄριστη κατάσταση, ὕστερα καὶ ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἐπίσκεψη τῶν πατέρων καπουτσίνων» μέ τίς παρακλήσεις μου στὸν Κύριο καὶ μετὰ τὴν ἐπίσκεψη ἀνήγειρα ἓνα ἀκόμη παρεκκλήσιο μέ τὴν εἰκόνα τῆς Ἁγίας Τριάδος στὸ μέσον καὶ ἀπὸ τὴν μιά πλευρὰ τῆς τὴν Παναγία Εὐαγγελίστρια καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸν Ἅγιο Ἀντώνιο τῆς Πάδοβας» [SOCG. 187, φ. 357^{Rv}]. Ἐτσι ὁ Σέρρα, εἴτε τότε, εἴτε ἀργότερα σε ἄλλους ἐπισκέπτες καπουτσίνους, ἔκανε φαίνεται σχετικὴ πρόταση ἐγκατάστασής του στὴ Μῆλο, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση νὰ μὴν εἶναι ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ νὰ τελοῦν ὑπὸ τὴ δικαιοδοσία του. Αὐτοὶ δέχτηκαν, ὅταν ὁμως ἀργότερα ἀπόκτησαν δικό τους μοναστήρι δηλώσαν ἀνεξαρτησία καὶ ἄρχισαν νὰ τοῦ δημιουργοῦν τέτοια προβλήματα, ὥστε νὰ γίνουν αἰτίοι τοῦ θανάτου ἀπὸ ἀποπληξία, ὅπως ἰσχυρίστηκε ἀργότερα ὁ διάδοχός του Ἰωάννης Ἀντωνίους Καμίλλης, μέ τὸν ὁποῖο ἐπίσης δὲν τὰ ἐπῆγαν καλά οἱ καπουτσῖνοι. [Σ. Συμεωνίδη, ὁ.π. σελ. 91 καὶ 99].

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, τοῦ δημοσιευομένου ἐδῶ ἐγγράφου, φαίνεται πὼς οἱ καπουτσῖνοι ἀπόκτησαν τίς δικές τους ἐγκαταστάσεις. Τὸ Κοινὸ τῆς Μήλου τούς παραχώρησε οἰκόπεδο καὶ οἰκοδομικά ὑλικά, μολοντὶ πλέον ὁ Σέρρα ἦταν δυσαρεστημένος μαζί τους καὶ δὲν ἐπιθυμοῦσε πράγματι τὴ συνεργασία καὶ τὴν παραμονὴ τους στὸ νησί ὅπως εἶχε ἀντιληφθεῖ ὁ συντάκτης τοῦ ἐγγράφου, γι' αὐτὸ καὶ σημείωνε ὅτι «θὰ κάνει ὁ, τι μπορέσει γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὴν ἐγκατάστασή μας».

Μέχρι νὰ ἀνεγείρουν δικὴ τους ἐκκλησία, χρησιμοποιοῦσαν φαίνεται ἐκεῖνην πού εἶχε δωρίσει στὴν ἐπισκοπὴ ὁ μεγαλέμπορος τῆς Σίφνου Βασίλης Λογοθέτης,

κατά σχετικό ὄρο πού εἶχε περιλάβει στό δωρεοδοτικό ἔγγραφο. [Βλ. σχετικά στό ἔγγραφο 12].

Τήν ἴδια ἐκκλησία εἶχαν ζητήσει ἀπό τόν Λογοθέτη καί δύο πατέρες ἰησοῦτες, οἱ ὅποιοι ἤθελαν νά ἐγκατασταθοῦν στή Μῆλο, ὅπως ἔγραφε ὁ ἴδιος, μετά τίς 6-10-1646, στή Ρώμη: «Οἱ δύο πατέρες ἰησοῦτες μοῦ ἐζήτησαν τήν ἐκκλησία πού κατέχω στή Μῆλο μέ ἓνα τεμάχιο γῆς γύρω της, γιά νά κάνουν μοναστήρι» [SOCG. 177, 155°] τελικά ὅμως ἐγκαταστάθηκαν στή Μῆλο μόνο οἱ καπουτσίνοι.

Σχολεῖο

Ἄναφέρεται πῶς οἱ καπουτσίνοι ἔκαναν στό μοναστήρι τους καί σχολεῖο [Βλ. Ν. Α. Κεφαλληνιάδης, «Χρονικό Πειρατικῶν ἐπιδρομῶν κατά τῆς Μῆλου», στά «Μηλιακά», τόμ. «Α'» (1983), σελ. 33, ὑποσ. 2]: «Ἐδίδασκαν ἐπί μισθῶ γροσίου ἐκάστου μηνός, μαθήματα δέ λόγος ἐν γαλλικῇ διαλέκτῳ καί ἀσκήσις τῶν παιδῶν κυρίως τό μπάλο, τοῦτο δέ ἔστι χορός, ὁ κοινός λεγόμενος λεβέντικος, ἐν ᾧ ὁ διδάσκαλος το ταρλαλά ἄδων καί ἕτερον ἐκπυστον σουτομερλιτόν λεγόμενον καί τās χεῖρας ἐπικροτῶν, ὀρχῆσθαι τοῖς ἀλλοῖσι κελεύει ἀπαυδήσαντας δέ ἐπί κλίνης μέν μιᾶς κατακλίνει πάντας, μέσον δέ τούτων ὁ διδάσκαλος».

Δέν γνωρίζω ἄν τά ἀνωτέρω ἀναφέρονται στό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 17ου αἰώνα, ὅπως ἀφήνει νά ἀνοηθεῖ ὁ κ. Κεφαλληνιάδης, κατά τό ὅποιο εἶναι βέβαιο ὅτι ὑπῆρχαν καπουτσίνοι στή Μῆλο. Ἐγώ γνωρίζω τό ἴδιο περίπου κείμενο νά σημειώνεται σέ ἐπιστολή πού ἔχει γραφεῖ γύρω στά 1750. Ἔτσι, μιά καί δέν μπόρεσα νά βρῶ τό βιβλίο τοῦ Περ. Ζερλέντη, «Ἱστορικά σημειώματα ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν ἐν Νάξῳ Καπουκίνων 1649-1753», ἐν Ἐριμουπόλει 1922, ἀπό τό ὅποιο ἔχει δανειστεῖ τό κείμενό του ὁ κ. Κεφαλληνιάδης, θά ἀναφερθῶ μόνο στά ὅσα γνωρίζω προσωπικά, πού προέρχονται ἀπό τήν ἐπομένη ἐπιστολή:

«Τῷ διδασκάλῳ τῶ ἐν μοναχῶσι σσιωτάτῳ καί ἐν διδασκάλῳ ἐλλογιμωτάτῳ κυρίῳ κύρ βασιλείῳ τήν ὀφειλομένην μετά πάσης αἰδοῦς καί εὐλαβείας εὐνοϊκῇν πρόσρησιν.

Ἡ κεμοὶ τὰ πολυέραστα γράμματα τῆς ὑμετέρας θεοφρουρήτου κεφαλῆς, τοῦ πατρός καί διδασκάλου καί ἀδελφοῦ καί πᾶν ὅ,τι ἐμοὶ ποθητόν πρᾶγμα καί δνομα. κατά τήν ἰβ' τοῦ παρόντος καθ' ἣν ὤραν ἀνάπεμψον εἶχον τās ἐσπερίους εὐχάς τῷ κρείττονι, ἄπερ ἀνά χεῖρας λάβόν τι μοι οὐχ οἶον τε ἦν περιγενέσθαι τῶν δακρύων, ἐπεὶ δέ διαπορῶν ὁ κομησίας, ἦν δέ ὁ ἐμός ἀδελφός καί δοῦλος τῆς ὑμετέρας λογιότητος ὁ φραγγούλης ἐπυθάνετο μή τι δεινόν, ἐπ' ἐμέ τό δεινό, ἔφην, ἀδελφέ τοιαύτην ἑταιρίαν καταλιπόντα καί ταύτην τήν παροικίαν μᾶλλον ἢ πατρίδα καταλαβόντα, πάντως μέμνηται ἡ ὑμέτερα λογιότης τῶν τοῦ παπά κύρ ζαχαρίου λόγων, ἐγώ δέ εἶδον μέν τās ἐπαγγελίας ὅτι μέχρι γλώττης, ἐπέισθην δέ οὐ, μᾶλλον ἢ ἐβιάσθην τῇ ἀσθενείᾳ, ἀλλ' ἐλθόν καί μόνον ὅπερ καί προῦ λόγον καλῶς ὄρισαι ἀκηκόως, τό λοιπόν ἔρημος πάσης παραμυθίας καί τῆς ἡμέτερας συναλίας μέμνηκα, εἰ γάρ, καί πρός τό τὰ ἀναγκαῖα χορηγεῖν ἐξαρκεῖ τό ἐμόν εὐτελές μονήδριον ἀλλά τό ὀλιγοεῖσθαι ἐπί τοσοῦτον τήν ἀρετήν ἐπ' ἐμοὶ καί μάλιστα αὐτῇ πατρίδι ἀφόρητόν μοι καθίσταται, τό γοῦν εὐριπίδιον ἐκεῖνο προσαρμῶσει μοι τό, κούφως φέρειν χρῆ θνητόν ὄντα συμφοράς. ἐπεὶ δέ καί ἡ ὑμέτερα λογιότης ἀπαιτεῖ με τῶν κατ' ἐμέ πάντων τήν δῆλωσιν, πειράσσομαι ὡς ἐν συντόμῳ ἄνωθεν τά κατ' ἐμέ διηγησασθαι, δευτεραῖοι ἀφ' ἧς τῆς πάτμου ἀπήραμεν προσορμίσθημεν τῇ κημῖλω, τῇ δέ ἐξῆς ἅμα πρῶτ' ἐπιβάντες τῆς μήλου, διὰ τὰ ὑποζύγια βραχῦ προσκαρτερήσαντες, κατά μέσσην ἡμέραν εἰς τήν χώραν ἐγεγόνημεν, ἐγώ δέ καί διὰ τήν ἀσθένειαν καί τόν ἐπί τῆς θαλάσσης σκυλεμόν, καθ' ἅς γάρ ἡμέρας ἐπλέομεν οὐδ' ὅλως ἀνένησα, διὰ τε τό

τῆς ὥρας καυσῶδες ἀναπαύσεως χρήζων, ἵνα μὴ δόξω περιφρονῶν, ἔρχομαι εὐθέως πρὸς τὸν γέροντα, προσεῖπον αὐτὸν ὡς παρὰ τῆς ὑμετέρας λογιότητος ἀφ' οἷς οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ καλῶς ὄρισατε ὡς καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἀκήροκα, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ τρίς ἐνέτυχον αὐτῷ, ἀλλ' οὐδὲν ἓν περὶ σχολῆς τὸ σύνολον εἰρήκεν, ἔγνων οὖν ὅτι πόρρω που τῆς γνώμης ἐκ τοῦ ἀπεφοίτησεν ἢ περὶ τούτου φροντίς, ἀλλὰ δὴ καὶ ἡ παρούσα τῆς μήλου κατάστασις οὐχ ὅπως σχολῆς, ἀλλ' οὐδὲ οἰκητόρων ὅλως ἀξία, πάντων ἀνατραπέντων καὶ μηδενὸς ἐπὶ τῆς ἰδίας μένοντος στάσεως, οἷον ἐστὶ τὸ ὄραν ἀρχιερέα καὶ ἱερεῖς ἀσεβείαι συμφυρομένους καὶ τούτους πόρους πρὸς χρηματισμὸν ἐξευρίσκοντας, τοὺς τε τοῦ δήμου, τὸν ἀρχιερέα ἀνακρίνοντας καὶ ἀειφυγίαν τούτου καταψηφίζομένους, αὐτὸν τε τὸν ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν εἰς καταδρομὴν καὶ ἀπόλειαν τούτων ἀποτρέχοντα, ταῦτα οὖν ὄρωντα καὶ ἀκούοντα ποταπὴν εἴη ἔχοντα τὴν ψυχὴν τὸν οὐδὲ τετήγαν ἀδόντων ἀνεχόμενον, εὐθύς οὖν τῆς εἰς τὰ αὐτόθε ἔπανακάμψεως ἐμνήσθην ἀλλ' ἐκωλύθην ὡς χεῖμωνι χαλεπῷ τοῖς πατροικοῖς δακρύοις. Ἐν τούτοις ὄντος μου ἤκουσεν ὁ ἰατρός παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου τὰ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας, οὗτος δὲ ἦν, ὁ εἰς τὸν μακαρίτην γεράσιμον καθ' ἡμέρας ἐνταῦθα διέτριπεν. ἐπισκεψάμενοι, προσῆλθε μοι ἐδεξιῶστατό με φιλικοῖς καὶ προσήνεσι τοῖς ῥήμασι, εἶτα τῶν σφυγμῶν ἀψάμενος καὶ βῆτειον κελεύσας ἐπὶ τούτῳ ἐποίησα, μηδὲν με δεινὸν ὑπὸ τῆς αἰμοπτειῆς πάσχειν διψοκρίζετο, δυσθωβῆσι δὲ εἶναι τὴν τὸ σαρκίον ταλαιπωρήσασαν καὶ δὴ ἔδοξεν αὐτῷ φλέβαν ἐκ τοῦ δεξιῷ βραχίονος τέμνειν, ἔδοξεν οὖν μὴ κατὰ λόγον εἰπεῖν καὶ γὰρ ἅπαντα σχεδὸν τὸν παρελθόντα ἑνιαυτὸν ἐν ἀθυμία διῆξα, συγκαταθεμένου τοίνυν τέμνει τὴν φλέβαν μὲν αὐτός, ἐμοῦ δὲ μηδὲ παθόντος δεινὸν ἢ αλλοιωθέντος τὸ σύνολον καὶ γὰρ γελῶν διετέλουν ἐφ' οἷς αὐτὸς ἠστεῖζετο, οὐδόλους αἶμα προεῖτ' μετὰ πολλὰ δὲ ὄσον τάχιον ἢ καὶ πέντε δραμίων ὀλκῆς ἀπεστάλαξε καὶ τοῦτο καθαρὸν καὶ παντός ἀμιγῆς ἑτέρου χυμοῦ, ἦν δὲ τὴν τριακοστὴν πρώτην μαῖου, μετὰ ταῦτα ἡμέρας δεκαπέντε διέτριπα ἐν τῇ χώρᾳ, ἀπειπειρώμην γὰρ τῆς γνώμης τῶν ἐχόντων υἱούς καὶ ὄλους βούλοντας τούτους φοιτᾶν καὶ λόγους ὁμημέραι περὶ τούτου ἀνεκίνουν, αὐτοὶ δὲ λόγῳ μὲν ἐπηγγέλλοντο ἐκάστης δευτέρας πέμπειν τοὺς υἱούς, ἔργῳ δὲ πρὸς τὸν λούθηρον ἀνέπεμπον ἐπὶ μισθῷ γροσίου ἐκάστου μηνός, μαθήματα δὲ αὐτοῖς λόγοι γαλλικῆς διαλέκτῳ ἀναγινωσκόμενοι ἄνευ γραμματικῆς γυμνασίας ἢ ἐξηγήσεως τινός, ἀσκησις δὲ τῶν παίδων κυρίως τὸ μᾶλο, τοῦτο δὲ ἐστὶ χορός, ὁ κοινὸς λεγόμενος λεβέντικος, οὗτω γὰρ αὐτοῖς ἐντέταται παρὰ τοῦ σφῶν διδασκάλου μετὰ τὸ ἄριστον, πρὸς αὐτὸν πάντας συναθροίζεσθαι, εἶτα αὐτὸς μόνος τὸ ταρχαλὰ τούτους ἄδων, καὶ ἕτερόν τι ἐκπτυστον ἐπιφώνημα σουτορμελιτὸν λεγόμενον καὶ τὰς χεῖρας ἐπικροτῶν ὀρχεῖσθαι τοῖς ἀθλοῖς κελεύει, ἀπαυδήσαντας δὲ ἐπὶ κλίνης μὲν μιᾶς κατακλίνει πάντας, μέσων δὲ τούτων ὁ διδάσκαλος, διδάσκων οἶμαι, ἐφ' οἷς δεῖ ὑπνοῦ μεταλαγχάνων. ταύτην ὄρων τὴν ἀσκησιν προκρίνοντας τοὺς τῶν παίδων πατέρας χαίρειν εἰπὼν αὐτοῖς ἀνεχώρησα ἐν τῷ μονυδρίῳ ἡμυριῶι διαστήματι ἀπέχοντι τῆς χώρας, ὅπερ διάστημα πρόφασιν εὐλογον αὐτοῖς παρέσχε, οὐκ ἄνθρωπος ἐξ ὧν ἀπῆλθον εἰς σίφρον σὺν (;) τῷ κύρ στεφάνῳ ἐπανακάμψαντες συνηκολούθησαν, ἐξ ὧν ὁ εἰς γυναικάδελφός ἐστὶ τῷ ἀδελφοῦ μου, πρὸς τούτοις καὶ ἕτερος τοῦ ἐξαδέφου μου υἱός νῦν ἤψατο γραμματικῆς, ἔλαβον δὲ καὶ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ μου υἱὸν ἑπταετῆ ὄντα καὶ τὴν ὀκτώηχον ἀναγινώσκοντα, τούτοις συνδιατρίβω μέχρι τοῦ νῦν μηδένα ἕτερον θεασάμενος ἀφ' ἧς ἀνεχώρησα πλὴν τῶν ἀδελφῶν μου καὶ ἐξαδέλφων...

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολή περιέχεται, μέ ἀριθμό ἄλλων ἐπιστολῶν, στὸν ὑπ' ἀριθμ. 9 Κώδικα Χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, στὰ φ.φ. 216-221. Οἱ ἐπιστολές αὐτές ἔχουν χρονολογίες ἀπὸ 1743 καί ἔπειτα καί ἀπευθύνονται ἀπὸ διαφόρους πρὸς τὸν διδάσκαλο Πάτριου Βασίλειο Κουταληνὸ (1740-1769) [βλ. γι' αὐτὸν στοῦ Νικ. Α. Φοροπούλου, «Κουταληνὸς Βασίλειος», στῆ «Θρησκευτικὴ-Ἠθικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια», τόμ. 7 (1965) καί στοῦ ἴδιου «Δανιὴλ Κεραμεὺς, ὁ Διδάσκαλος καί Σχολάρχης τῆς Πατριάδος Σχολῆς», στὰ «Δωδεκανησιακὰ Χρονικά» τομ. Ζ' (1979) καί σέ ἀνάτυπο, σελ. 8].

Ἡ ἐπιστολή δὲν εἶναι χρονολογημένη καί ὁ ἀποστολέας «*δωρόθεος*» μού εἶναι ἄγνωστος. Φαίνεται ὅτι ὁ Δωρόθεος αὐτός, μέ σύσταση τοῦ Κουταληνοῦ, ἐπῆγε στῆ Μῆλο ὡς διδάσκαλος, ἀλλά δὲν μπόρεσε νά συστήσει σχολεῖο γιὰτί τότε τὸ νησί ἦταν ἀνάστατο ἀπὸ φιλονικίες μεταξὺ ἀρχιεπισκόπου Μήλου καί λαοῦ («*ἀλλά δεῖ καί ἡ παρούσα τῆς μῆλου κατάστασις οὐχ ὅπως σχολῆς, ἀλλ' οὐδέ οικητόρων ὄλως ἀξία, πάντων ἀνατραπέντων καί μηδενός ἐπὶ τῆς ἰδίας μένοντος στάσεως...*»). Οἱ κάτοικοι καί οἱ δημογέροντες, γιὰ λόγους οἰκονομικούς, ζητοῦσαν τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀρχιεπισκόπου («*...τούς τε τοῦ δήμου τὸν ἀρχιερέα ἀνακρίνοντας καί ἀειφυγίαν τούτου κατάψηφίζόμενους...*»)

Ἀπὸ διάφορα στοιχεῖα πού δίνει τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου, πιστεύω ὅτι εἶναι δυνατός, κατὰ προσέγγιση, ὁ χρονολογικός προσδιορισμός τῆς ἐπιστολῆς:

- (α) «*... δύο μόνοι ἐξ ὧν ἀπῆλθον εἰς σίφνον σὺν τῷ κύρ στεφάνω ἐπανακάμψαντες συνηκολούθησαν...*» σημειώνει ὁ Δωρόθεος στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς του καί ἀναφέρεται φυσικά στὸν διδάσκαλο Σίφνου Στέφανο τον Κύπριο, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε σχολάρχης Σίφνου μέχρι τὸ 1653 [βλ. Σ. Μ. Συμεωνίδη, «Τὰ Γράμματα στὸ νησί τῆς Σίφνου», Πειραιεὺς 1962, σελ. 15-16]. Ὑπάρχει συνεπῶς ἕνας ὑστατος χρόνος γραφῆς τῆς, τὸ ἔτος 1653, πέραν τοῦ ὁποῖου δὲν εἶναι δυνατόν νά ἔχει γραφεῖ. Νωρίτερα, ἴσως ναί.
- (β) Στῆ Μῆλο, ἐξέτασε τὸν Δωρόθεο ἕνας γιαντρός πού ἦταν ὁ ἴδιος πού εἶχε ἐξετάσει τὸν δεῦτερο σχολάρχη τῆς Πατριάδος Γεράσιμο Βυζάντιο («*... οὗτος δὲν ἦν – ὁ γιαντρός – ὁ εἰς τὸν μακαρίτην γεράσιμον καθ' ἡμέρας ἐνταῦθα διέτριψεν...*»). Ὁ Γεράσιμος Βυζάντιος ἀπεβίωσε τὸ 1740, ἄρα ὁ γιαντρός θά τὸν ἐξέτασε ὅταν ἦταν ἄρρωστος λίγο πρὶν πεθάνει, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1740.
- (γ) Ἀπὸ τοὺς ἐπισκοπικούς καταλόγους Μήλου [βλ. Βασ. Ἀτέση, «Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον», Ἐν Ἀθῆναις 1975, σελ. 257 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν «Ἐκκλησιαστικὸ Φάρος», τόμοι ΝΣΤ καί ΝΖ (1974, 1975))] ἔχομε τὴν πληροφορία ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μήλου Ἀνθίμος Καλλιτεράκης παραιτήθηκε τῆς ἐδρας του τὸ 1747. Τὸν ἴδιο χρόνο ἀναδείχθηκε, ἀλλά καί παραιτήθηκε ὁ Ἀνανίας. Ἴσως νά πρόκειται γιὰ παραιτήσεις πού προήλθαν ἀπὸ τὰ δυσάρεστα γεγονότα πού ἀναφέρει στὴν ἐπίμαχη ἐπιστολὴ ὁ Δωρόθεος. Τὸν ἴδιο χρόνο ἐξελέγη ἄλλος ἀρχιεπίσκοπος, ὁ Νεόφυτος Γ' (1747-1753).

Πιστεύω λοιπὸν ὅτι δὲν ἀπέχει τῆς πραγματικότητας ἡ σκέψη ὅτι ὁ Δωρόθεος βρέθηκε καί ἔγραψε στῆ Μῆλο τὴν ἐπιστολή του αὐτὴν περίπου τὴν ἐποχὴ πού εἶχαν ἀρχίσει τὰ δυσάρεστα γεγονότα μεταξὺ Μηλίων καί ἀρχιεπισκόπου μάλιστα ὁ τελευταῖος, μολοντί περίμενε τὸν διδάσκαλο Δωρόθεο, λόγω τῶν ζητημάτων πού τὸν ἀπασχολοῦσαν καί τοῦ κινδύνου νά ἀπωλέσει τὴν

ἀρχιεπισκοπή, δέν τόν ὑποδέχτηκε ὅπως θά ἔπρεπε. Ἐκτός ἐνός «καλῶς ὀρίσατε» πού τοῦ εἶπε τήν πρώτη φορά πού τόν εἶδε, τίς ἄλλες δυό-τρεις πού συναντήθηκαν ἀπέφυγε νά τοῦ συζητήσῃ γιά τή σύσταση σχολείου. Ἄλλά καί οἱ γονεῖς τῶν παιδιῶν δέν ἐδειξαν προθυμία καί ἐνῶ ἔλεγαν στόν Δωρόθεο «ἀπό τή Δευτέρα θά σοῦ τά στείλωμε γιά μάθημα» («αὐτοί δέ λόγῳ μὲν ἐπηγγέλοντο ἐκάστης δευτέρας πέμπειν τοὺς υἱούς») δέν τά ἔστειλαν σ' αὐτόν, ἀλλά σέ καθολικό ἱερέα («ἔργῳ δε πρὸς τόν λούθηρον ἀπέπεμπον») στόν ὁποῖο ἔδιναν μηνιατικό ἓνα γρόσι, σημείωνε στήν ἐπιστολή του ὁ Δωρόθεος γιά νά τοὺς διδάξῃ «λόγους γαλλικῆς διαλέκτῳ ἀναγνωσκομένους ἄνευ γραμματικῆς γυμνασίας ἢ ἐξηγήσεως τινός, ἄσκησις δέ τῶν παιδῶν κυρίως τό μάλο, τοῦτο δέ ἐστὶ χορός ὁ κοινός λεγόμενος λεβέντικος κλπ. κλπ.» τό γνωστό μας δηλαδή ἀπό πῶ πάνω κείμενο τοῦ κ. Κεφαλληνιάδη (Ζερλέντη). Ὅπως προκύπτει ἀπό τά ἀνωτέρω, ἐκτός ἀπό τοὺς καθολικούς ἐπισκόπους καί ἱερεῖς, δίδασκαν στή Μῆλο καί οἱ καπουτσίνοι (εἶτε ὅσο διάστημα διατηροῦσαν ἐκεῖ μοναστήρι, εἶτε ὡς ἐφημέριοι). Ἀκόμη πῶς ἡ διδασκαλία τῶν λαϊκῶν-τοπικῶν χορῶν δέν εἶχε σταματήσει μέχρι καί τό 1750.

15

Σεβασμιώτατε

Ἀπό τό ὑπόμνημα τό ὁποῖο μέσω τοῦ σεβασμ. Νούντσιου ἀποστέλλω στήν Ἁγία Προπαγάνδα καί τό συνημμένο σ' αὐτό πιστοποιητικό τῶν προϊσταμένων μου, ἡ ὑμέτερα ἐξέχουσα φρόνηση θά διαπιστώσῃ τίς ὑπηρεσίες πού ἔχω προσφέρει στήν Ἁγία Προπαγάνδα καί στίς ἐξαρτώμενες ἀπό αὐτήν ἐκκλησίες, χωρίς καμμίαν ἀνταμοιβή. Παρακαλῶ νά φροντίσῃ ἡ μεγαλοσύνη τῆς σεβασμιότητάς σας, μέ τήν εὐκαιρία τῆς χηρείας στή θέση τοῦ χοροῦ τῆς Ναξίας νά μέ ὑποδείξει γι' αὐτήν στήν Ἁγία Προπαγάνδα καί τόν σεβασμ. καρδινάλιο *Batario* γιά νά μοῦ παραχωρηθεῖ, χωρίς ὅμως νά μάθει τίποτε ὁ ἀρχιεπίσκοπος (Νάξου) γιατί δέν θά ἤθελε νά ἔχω φροντίσῃ πρῶτος ἐγώ ἀπό τοὺς ἄλλους ξένους πού τήν ἐπιθυμοῦν. Ἐναποθέτω στή μεγαλοσύνη τῆς σεβασμιότητάς σας, ὡς μοναδικοῦ μου προστάτη, κάθε σχετική φροντίδα καί παρακαλῶ τόν Μεγαλοδύναμο γιά τήν περαιτέρω ἀνάδειξή σας.

Φιλῶ τό χέρι σας.

Βενετία 20 Φεβρουαρίου 1665

Ταπεινός δοῦλος

Ἰωάννης Ἀντόνιος Καμίλλης

(SOCG. 275, φ. 318^R)

H. Lavy 1685
318 ~~144~~
398.

Monsieur le Comte de Saxe

Dal memoriale che per mezzo dell'Abate Mons. Nantis mando alla S. C. es dall'impresario in quelle fede dell'impresario, La gran prudenza di V. S. M. vedrà la servitù che resterà alla S. C. es alle chiese sue soggette, senza haver havuto alcuna remunerat. Mi congratulo nell'innanzi per ciò di V. S. M. che in questa occ. della vacanza della sanctoria di Maxima resterà servitù di favorirmi, e sopra La S. C. es L. Imp. S. J. arch. V. S. M. che mi sia conferita. E non dubito che a Mons. de Arce non riesca grato, se io sarò provvisto, più presto che gli altri forestieri che concorrono. Rimetto il tutto alla prud. di V. S. M. come mi si è gl'ad. patrone, ho pregando S. D. M. per la sua salute non le vada a manco.
Dei Venetia 20. febrero. 1685.

D. M. de Saxe

Giov. & Chy. de
Via. Ant. Camilli

16

Σεβασμιώτατε Κύριέ μου

Ἀπό τῆ Ζάκυνθο πληροφόρησα εὐσεβάστως τῆ σεβασμιότητά σας γιά τόν ἐπισυμβάντα θάνατο τοῦ μακαρίας μνήμης σεβασμ. Σέρρα, ἐπισκόπου τῆς Μήλου, καί ταυτόχρονα παρεκάλεσα τῆ μεγαλωσύνη καί ἐπιείκειά σας, ὡς μοναδικοῦ μου προστάτη, νά θελήσει νά παραστήσει στήν Ἁγία Προπαγάνδα τήν ταπεινή ἐπιθυμία μου ὅτι θέλω νά τήν ὑπηρετήσω. Ὅπως γνωρίζει ἄριστα ἡ σεβασμιότητά σας γιά νά εἶμαι σέ θέση νά ὑπηρετήσω τήν Ἁγία Προπαγάνδα παρέμεινα ἕνα χρόνο στή Ρώμη, ἀλλά δέν δόθηκε τότε ἡ εὐκαιρία.

Ἐνώπιον αὐτῆς τῆς χρείας μὴν ἀμφιβάλλετε ὅτι ἡ Ἁγία Προπαγάνδα θά ἔχει νά φροντίσει γιά τήν ἐκκλησία τῆς Μήλου μ' ἕναν μισσιονάριο ἢ βικάριο. Ἐτσι ἐλπίζω ὅτι ἡ ἄκρα ἐπιείκεια τῆς σεβασμιότητός σας θά φροντίσει νά μέ ὑποδείξει, ὅπως ταπεινά παρακαλῶ.

Ἐχοντας, ἀπό ὅποιοδήποτε ἄλλον, τῆ βαθιά ἐπιθυμία νά προσφέρω ὑπηρεσία στήν Ἁγία Προπαγάνδα καί στή σεβασμιότητά σας, τῆς ὁποίας μέ εὐλάβεια φιλῶ τίς ἅγιες πορφῦρες.

Ἐκ Νάξου 18 Ἀπριλίου 1665

*Τῆς σεβασμιότητάς σας
ταπεινός καί ὑπόχρεως δοῦλος
Ἰωάννης Ἀντώνιος Καμίλλης*

(SOCG. 275, φ. 341^R)

Ἐπόμνημα

Τά ἀνωτέρω ἔγγραφα 15 καί 16 ἀποδεικνύουν πῶς εἶχα δίκιο δταν ὑποστήριζα ὅτι ὁ Ἰωάννης Ἀντώνιος Καμίλλης, ἀποστολικός βικάριος καί μετὰ ἐπίσκοπος Μήλου, μέχρι καί τόν Ἀπρίλιο 1665 δέν εἶχε ἀναλάβει τήν Ἐκκλησία τῆς Μήλου. [Βλ. Σ. Συμεωνίδη, «Τά Οἰκονομικά», σελ. 91-92]. Στή Μῆλο ἐπῆγε μετὰ τόν Ἀπρίλιο, διεπίστωσε φαίνεται τά μεγάλα οἰκονομικά βάρη τῆς ἐπισκοπῆς καί, μιά πού δέν εἶχαν ἔλθει ἀπό τῆ Ρώμη τά διοριστήρια ἔγγραφα του, ἐγύρισε στή Νάξο ὅπου ὑπηρετοῦσε. Τά ἔγγραφα αὐτά ἔφτασαν πρό τῆς 12 Σεπτεμβρίου, μέσω Βενετίας, στά χέρια τοῦ Domenico Dambiano caruccino στό νησί, ὁ ὁποῖος τά γνωστοποίησε μέ ἐπιστολή του μέ τήν ἀνωτέρω ἡμερομηνία στόν Καμίλλη καί τόν παρακάλεσε «νά ἐπιστρέψει, ὅπως πρῖν καί νά ἀσχοληθεῖ μέ τά ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας του, ἡ ὁποία εἶχε περιέλθει σέ δυσχερῆ θέση τόσο ἀπό τήν ἀπογύμνωσή της ἀπό τούς κληρονόμους τοῦ ἀποθανόντος (ἐπισκόπου Σέρρα), πού ἀκόμη ἦταν στή Μῆλο, ὅσο καί ἀπό τόν αἰφνίδιο θάνατο τοῦ

ἐπισκόπου, ἐξαιτίας τοῦ ὁποίου ἐκποιήθηκαν» πολλά ἱερά σκεύη πού χρησιμοποιοῦσε στίς ἀρχιερατικές λειτουργίες. [SCRIT. RIF. NEI Congr./Arcip. No 4, φ. 139].

Ἐπί τῷ ἔγγραφῳ 16 προκύπτει ἀκόμη ὅτι ὁ Καμίλλης εἶχε ἐκπαιδευτεῖ ἐπί ἓνα ἔτος στή Ρώμη σέ εἰδικό σχολεῖο γιά νά ἔχει ἐφόδια κατάλληλα κατά τήν προσφορά ὑπηρεσιῶν στήν Ἁγία Προπαγάνδα καί ὅτι εἶχε διατυπώσει τήν ἐπιθυμία νά ὑπηρετήσει τήν ἐκκλησία τῆς Μήλου.

17

Σεβασμιώτατοι

Ἦδη μέ ἄλλη ἐπιστολή ἔστειλα, ὅπως εἶχα ὑποχρέωση, τίς εὐχές μου γιά καλές γιορτές ἐπ' εὐκαιρία τῆς ἀγιότητος Γέννησης καί ἀνέφερα ὅτι εἶμαι ἔτοιμος νά ἀναχωρήσω κάνοντας Χριστούγεννα μέ ομάδα (μοίρα) πλοίων πού κατευθύνονται στήν *Candia* λόγω ἀσφαλείας, μή μπορώντας νά κάνω τό ταξίδι μέ ἄλλο δρόμο.

Στή συνέχεια ἔρχομαι νά σᾶς πληροφρήσω θλιβερά γεγονότα πού συνέβησαν στά δυστυχημένα νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἀπό ὅπου μέ ἐπιστολή τῆς 4 Νοεμβρίου γράφουν ὅτι λεηλατήθηκαν ἀπό τόν καπετάν πασᾶ. Τό πρῶτο εἶναι ἡ Ἄνδρος ἀπό τήν ὁποία, ἐκτός τῶν καταστροφῶν, ἄρπαξαν καί 125 ἄνδρες, μέχρι καί τόν φτωχό γερό βικαρίο μας πού πρόσφερε ἐκεῖ τίς ὑπηρεσίες του περισσότερο ἀπό 50 χρόνια. Μετά, τά νησιά Κέα καί Θερμιά, ἀπό τά ὁποία ἀνηπάγησαν 25 ἄνδρες γιά νά μεταφρθοῦν στήν *Candia* ὡς χαλαστές. Ποιός ξέρει τί νά ἀπέγινε ὁ ἐκεῖ ἀποστολικός μισσιοναρίός μας. Λέγεται ὅτι ὁ καπετάν πασᾶς, ἐκτελώντας Διαταγές τοῦ Μεγάλου Κυρίου, θά ἐπιχειρήσει τά ἴδια καί στά ἄλλα νησιά, γιά δύο λόγους: πρῶτον, γιατί τό νησιά δίνουν βοήθεια στούς πολιορκημένους τῆς *Candia* καί δεύτερον γιατί, ἐλλείψει χαλαστῶν, θά χρησιμοποιήσουν γι' αὐτή τή δουλειά νησιώτες. Μεταξυ τῶν νησιῶν πού κινδυνεύουν περισσότερο εἶναι ἡ Μήλος καί ἡ Σίφνος γιά τό πλῆθος τῶν κουρσάρων πού συγκεντρώνονται σ' αὐτές.

Τά ἀνωτέρω ἔγραψαν στόν κ. Νικολό Κοντόσταυλο καί διάφοροι ἔμποροι. Ὁ Θεός γνωρίζει ἐκεῖνο πού ἔχουν νά πάθουν οἱ δυστυχεῖς χριστιανοί. Ἐγώ θά ἀναχωρήσω καί ἂν παραστεῖ ἀνάγκη θά προσφέρω καί τή ζωή μου προκειμένου νά βοηθήσω σέ ὅ, τι μπορέσω.

Τελειώνοντας ὑποκλίνομαι ταπεινά στίς σεβασμιότητές σας καί

παρακαλῶ τόν Κύριο γιά τήν εὐημερία σας.

Βενετία, 22 Δεκεμβρίου 1668

*Τῶν σεβασμιότητων σας
Ταπεινός δοῦλος
Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ναξίας*

(SO CG. 275, φ. 359^{RV})

Ἵπόμνημα

Πρόκειται γιά ἓνα «*χρονικό*» καταστροφῶν, λεηλασιῶν καί δηώσεων τῶν νησιῶν Ἄνδρου, Κέας καί Θερμίων ἀπό τόν καπουδάν πασά. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Παροναξίας, Βαρθολομαῖος Πόλλα, πού γνώριζε ἄριστα τήν κατάσταση πού επικρατοῦσε στά νησιά, ἐκφράζει τό φόβο ὅτι καί «*ἡ Μῆλος καί ἡ Σίφνος, γιά τό πλῆθος τῶν κουρσάρων πού συγκεντρώνονται σ' αὐτές*» διέτρεχαν τόν ἴδιο κίνδυνο. [Βλ. ἀρκετά στοῦ Ν. Α. Κεφαλληνιάδη, «*Χρονικό Πειρατικῶν ἐπιδρομῶν κατά τῆς Μήλου*», στά «*Μηλιακά*», τόμ. Α' (1983)].

Ὁ μνημονευομενος ὅτῳ ἐγγραφο Νικολό Κοντόσταυλος ὁ Ἄνδριος, ὑπῆρξε, τό δεύτερο μισό τοῦ 17ου αἰῶνα καί ἔπειτα ἔμπορος καί ἔμπορικός πράκτορας στή Βενετία τῶν κυκλαδιτῶν συναδέλφων του καί ἰδιαίτερα τῶν μεγαλεμπόρων Σίφνου Βασιλείου Λογοθέτη καί Πετράκη Ρόζα [Βλ. μερικά γι' αὐτόν στοῦ Σ. Συμεωνίδη, «*Ἡ Κυρία Βρυσιανή—τά νεώτερα ἱστορικά στοιχεῖα*», Ἀθήνα 1981, σελ. 40 καί Τοῦ Ἰδίου, *Οἱ Κοντόσταυλοι τῆς Ἄνδρου καί ὁ Ἅγιος Γεώργιος Καθολικῶν τῆς Σύρου*, στά «*Κυκλαδικά Θέματα*», τεῦχ. 6 (1985) σελ. 346 ἑπ.

18

*Πρός τόν Γραμματέα τῆς Ἀγ. Προπαγάνδας
μονσινιόρ Gibo
Σεβασμιώτατε*

Δέν διστάζω, μέσα στίς μεγάλες ἀσχολίες σας, νά ἀφαιρέσω λίγον ἀπό τόν χρόνο σας γιά ἓνα πράγματι ἀναγκαῖο ζήτημα. Αἰσθάνομαι ἐπιτακτική ἀνάγκη νά τό κάνω γιά νά ἀνακουφίσω τίς δυστυχίες στίς ὁποῖες βρίσκεται ὁ μονσινιόρ Ἰωάννης Ἀντώνιος Καμίλλης, ἐπίσκοπος τῆς Μήλου, εἰδικά ἀπό τή φτώχεια καί τίς συκοφαντίες.

Δέν γνωρίζω κανέναν ἄλλο γιά νά τόν βοηθήσει, παρά τήν ὑπέρτατη ἐπιείκεια καί οἶκτο τῆς σεβασμιότητάς σας, πιστεύοντας ὅτι ὁ εἰρημένος κληρικός ἐπαρκῶς ἔχει ἐνημερώσει τήν Ἀγία Προπαγάνδα, σχετικά μέ τίς δυσάρεστες καταστάσεις πού τοῦ συντρέχουν

ἀποδεικνύοντας τὴν ἀθωότητά του· περὶ αὐτῶν ἔχει στείλει καὶ σ' ἐμένα ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς του, ἐγὼ δὲ πλήρης ἀνανακτῆσεως ἔγραψα καὶ ἀνέπτυξα ὅπως καὶ αὐτός στή σεβασμιότητά σας με πρόθεση νά σᾶς κάνω ὑποδείξεις. Αὐτός ὁ κληρικός ὑπῆρξε ἕνας ἀπό τούς γραμματεῖς μου στήν ἐπιθεώρηση πού διενήργησα στό Ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἔχω στηματίσει ἄμεση ἀντίληψη καὶ μπορῶ νά μιλήσω γι' αὐτόν μέ βεβαιότητα καὶ νά τόν ἐγκωμιάσω ὡς προσωπικότητα μέ μεγάλο ζῆλο, σύνεση, μετριοφροσύνη καὶ σοφία. Δέν διστάζω νά διαβεβαιώσω ὅτι, ἂν ἀπό τὴν ἀνωτέρω ἐπιθεώρηση, προέκυψε κάποιο καλό, αὐτό ὑπῆρξε ἔργο δικό του. Δέν μπορῶ παρά νά τόν παρομοιάσω μέ τόν περίφημο Λέοντα Ἀλλάτιο καὶ γνωρίζω ὅτι οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι, ἀκόμη καὶ οἱ σχισματικοί (ἐννοεῖ ὀρθόδοξοι) τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, σ' αὐτόν καταφεύγουν γιά νά τούς ἐρμηνεύσει συγγραφεῖς καὶ νά ἀναγνώσει πολλά ἑλληνικά συγγράμματα. Κηρύσσει θαυμάσια καὶ σέ διάφορες γλῶσσες μέ σπάνια εὐχέρεια καὶ ἔχει συντάξει ἕνα ὑπόμνημα ἀναφερόμενο στά σφάλματα καὶ τίς παραβάσεις τῶν Ἑλλήνων ἀναφορικά μέ τὰ ἅγια μυστήρια καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικά θέματα.

Πρέπει λοιπόν νά τόν μετακαλέσετε στή Ρώμη, γιά νά τόν γνωρίσετε, νά τόν ἀξιολογήσετε καὶ νά τόν ἀξιοποιήσετε (ἂν ὑπάρχει περιθώριο), ὅπως ἔγινε καὶ μέ τόν κ. Ἀλλάτιο καὶ ἴσως φανεῖ πολύ χρήσιμος. Σέ ἀντίθετη περίπτωση, νά τοῦ ἐπιτρέψετε νά ἔλθει ἐκεῖ, νά σᾶς ἀναφέρει λεπτομερῶς καὶ κατόπιν νά ἐπιστρέψει γιατί κατέχει ἀρκετές πληροφορίες γι' αὐτά τὰ μέρη πολῦτιμα γιά τὴν Ἁγία Προπαγάνδα· ὁ ζῆλος του μέ παρακινεῖ γι' αὐτὴν τὴν εἰσήγηση πέρα ἀπὸ τὴ βαθειὰ ἐπιθυμία πού ἔχω νά συμπαρασταθῶ σ' ἕναν κληρικό ἀξιολύπητο, ὅπως σᾶς ἐξήγησα.

Προσφεύγω λοιπόν περισσότερο στή σεβασμιότητά σας παρά σε ἄλλους γιατί ἡ ἀπαράμιλλη ἐπιείκειά σας μέ κάνει σίγουρο ὅτι πιο πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλον μπορεῖ νά ὑποστηρίξει, νά προωθήσει καὶ νά ἐνισχύσει τὴν ἀθωότητα, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἐξαιρετὴ ποιότητα τοῦ Καμίλλη.

Μέ ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη φιλῶ τό χέρι σας

Città di Castello, 29 Ἀπριλίου 1683

Τῆς σεβασμιότητός σας

Ταπεινός δοῦλος

Φρά Ἰωσήφ ἐπίσκοπος Città di Castello

(Scr. Rif. nei Congr./Arcip. 4, φ.φ. 23^R - 24^R)

Ἵπόμνημα

Ὁ ἐπίσκοπος Sebastiani υπερβάλλει βέβαια ὅταν παρομοιάζει τόν Καμίλλη μέ τόν Λέοντα Ἀλλάτιο. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἦταν πολύ μορφωμένος ἄνθρωπος, γεγονός πού ἀποδεικνύεται καί ἀπό ἑκατοντάδες ἐπιστολῶν του πρός τό Βατικανό καί διάφορα πρόσωπα, μέ τίς ὁποῖες ἔχω συγκροτήσει ἕνα σπουδαιότατο Ἀρχεῖο ἰδιαίτερα σημαντικό γιά τήν Ἱστορία τῶν Κυκλάδων καί ἀπό τίς ὁποῖες συνάγεται ἄμεσα τό ἐπίπεδο μόρφωσης καί τῶν γνώσεών του.

Σχολεῖο

Μέ τήν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του, ὁ Καμίλλη, παρά τό πλῆθος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων πού εἶχε νά ἀντιμετωπίσει, ἔκανε καί τό δάσκαλο συνεχίζοντας τίς ἐργασίες τοῦ Σχολείου πού εἶχε ξεκινήσει ὁ ἐπίσκοπος Σέρρα [Βλ. Σ. Συμεωνίδη, «Τά Οἰκονομικά», σελ. 93], ὅπως προκύπτει ἀπό σχετικές μαρτυρίες: α) τοῦ ὀρθοδόξου ἀρχιεπισκόπου Μήλου Διονυσίου Ἀλεμάνου σέ ἐπιστολή τῆς 13 Δεκ. 1665: «Ἄλλον γάρ οὐκ ἐπιθυμῶ εἰμὶ νά ἰδῶ μίαν ἔνωσην ἀνάμεσον τῶν Χριστιανῶν, τήν ὁποίαν τοῦτος ὁ ἱερεὺς εἶναι ἐπιτήδειος νά τήν εἰσαγή με ταῖς ἀγίαις τοῦ ἔρμηνεῖς, κόπους τε καί κατασκευάσματα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας πρός τοὺς νεανίσκους τούτους...» [Σ. Συμεωνίδη, ὁ.π. σελ. 113] καί β) τῶν συντίχων Μήλου σέ ἐπιστολή τους τοῦ Ἰανουαρίου 1666: «... ἤμειστε περίσση ἀναπαμένοι μέ τοῦ λόγου του καί εὐχαριστημένοι εἰς ταῖς ἀγίαις του καί συχναῖς διδασκαλίας εἰς ταῖς ἐκκλησίαις μας, εἰς τήν προκοπὴν πού κάμνουσιν τά παιδιὰ μας εἰς τό σχολεῖο του...» [Σ. Συμεωνίδη, ὁ.π. σελ. 114].

Ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ Καμίλλη φαίνεται πῶς τό σχολεῖο τῆς Μήλου εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη φήμη σέ σημεῖο πού νά σπουδάζουν σ' αὐτό καί μαθητές ἀπό τά γειτονικά κυκλαδονήσια. Τήν εἰδηση μᾶς δίνει ὁ ἀνωτέρω Giuseppe Sebastiani, ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως πού εἶχε ἐπισκεφθεῖ τή Μήλο ὡς ἀποστολικός ἐπισκέπτης, στήν ἐκθεσί του (Μάρτιος 1667) πρός τό Βατικανό:

«... ὁ βικάριος δόν Ἰωάννης Ἀντώνιος Καμίλλης, ἐκ Νάξου, ἄνθρωπος μορφωμένος, ἐνάρετος καί ἐξαιρετος, ἡλικίας 36 ἐτῶν, διατηρεῖ σχολεῖο μέ πολλά παιδιά καί νέους τόσο τῆς Μήλου, ὅσο καί ἐκ τῆς Σίφνου, Κέας καί Θερμίων, οἱ ὁποῖοι λόγω τῆς φήμης του γιά τή διδασκαλία, τήν ἀρετή καί καλοσύνη τρέχουν στό σχολεῖο του στό ὁποῖο δίδασκει γραφῆ-ἀνάγνωση καί γραμματικὴ στά ἑλληνικά ἢ λατινικά καθώς καί τήν ἰταλικὴ γλῶσσα...» ἀνάλογα μέ τήν ἡλικία τῶν μαθητῶν καί τήν κατάρτισή τους. [PFS/Visite No 32, φ.φ. 123^R-132^R ὅπου ἡ ἐκθεση τοῦ Sebastiani γιά τή Μήλο].

Ὁ Καμίλλη εἶχε προσληφθεῖ ὡς ἕνας ἀπό τοὺς γραμματεῖς τοῦ Sebastiani κατὰ τήν ἐπιθεώρηση τοῦ τελευταίου στίς λατινικὲς ἐκκλησίες τῶν Κυκλάδων καί εἶχε προσφέρει σοβαρὲς ὑπηρεσίες κατὰ τή διεξαγωγή της σέ σημεῖο πού νά ἐντυπωσιάσει τόν ἐπίσκοπο-ἀποστολικό ἐπισκέπτη τόσο, ὥστε στό δημοσιευμένο ἀνωτέρω ἔγγραφο νά ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς του, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ὀφείλονταν στόν Καμίλλη. Στό ἴδιο ἔγγραφο ὁ Sebastiani μᾶς γνωστοποιεῖ καί τό ἐπίπεδο μόρφωσης τοῦ Καμίλλη πού ἐκτείνονταν ἀπό τοὺς ἀρχαίους ἑλληνας συγγραφεῖς μέχρι τήν κατοχὴ πολλῶν ξένων γλωσσῶν, πληροφορία πού φανεράνει πῶς οἱ μαθητές του σπούδαζαν κοντά του, ἀνάλογα μέ τήν ἡλικία τους, σημαντικὰ θέματα γιά τήν ἐποχὴ ἐκείνη.

19

Σεβασμιώτατοι Κύριοι

Τῆ βάρβαρη ἀπόφαση πού πῆρε ὁ Τούρκος νά καταστρέψει τό μοναστήρι μας στή Μῆλο, λόγω συκοφαντιῶν πού ἐξυφάνθηκαν, ἔχουν ἤδη πληροφορηθεῖ οἱ σεβασμιότητές σας, ὅπως καί ἡ Ἁγία Προπαγάνδα (ἔχει μάθει) ὅλα τὰ διατρέξαντα ἀπό τοὺς πατέρες τῆς ἀποστολῆς. Δέν νομίζω ὅτι χρειάζεται νά ἐπεκταθῶ περισσότερο.

Ἐγώ, πού ὑπῆρξα ἠγούμενος στήν ἀποστολή, καί οἱ συμμοναστές μου, θά ἐπιστρέψουμε κάποια ἡμέρα στό νησί, ὅπως πολύ ἐπιθυμεῖ ὁ ἐξοχότατος πρέσβυς μας ὁ ὁποῖος γνωρίζει ἄριστα τὰ δίκαια καί τοὺς σκοπούς μας. Τό σχέδιό του εἶναι καλό καί ἐλπίζουμε νά τόν βοηθήσουμε ὅταν τακτοποιηθοῦν οἱ σχέσεις του μέ τήν Πόρτα γιά νά διαπραγματευθεῖ τήν ἐπανεγκατάστασή μας στή Μῆλο, ὅπου μέ τήν ἴδια ἐπιμέλεια, ὅπως καί πρῖν, θά ὑπηρετήσουμε τίς σεβασμιότητές σας, τῶν ὁποίων ταπεινά φιλῶ τίς πορφύρες.

Μῆλος 29 Ἰουλίου 1683

*Τῶν σεβασμιότητων σας
Δοῦλος ταπεινός
Fra Furleo da Verona
capuccino, missionario apostolico.*

(Scr. Rif. nei Congr/Arcip. 4, φ. 74^R)

Ἐπόμνημα

Τό ἔγγραφο ἀναφέρεται στήν καταστροφή τοῦ μοναστηριοῦ τῶν καπουτσίνων ἀπό τοὺς Τούρκους πού ἐγινε τόν προηγούμενο χρόνο 1682, γιατί οἱ πρῶτοι βοηθοῦσαν καί συνεργάζονταν μέ τοὺς κουρσάρους.

Αὐτή τήν ἐποχὴ οἱ Τούρκοι εἶχα φαίνεται βάλει στόχο τοὺς μοναχοὺς τῶν ἱεραποστολικῶν ταγμάτων, τοὺς ὁποῖους κυριολεκτικὰ ἀφάνησαν. Γιά τό θέμα αὐτό καί ἄλλες βαναυσότητες τοὺς ὑπάρχει σχετικό ἔγγραφο ἐκ Νάξου:

« Ἀντίγραφο ἀπό τό ἐμφανισθέν πρωτότυπο.

Ἐξοχότατε

Ἐχετε ἤδη πληροφορηθεῖ τήν τύχη τοῦ μοναστηριοῦ τῶν αἰδεσιμωτάτων πατέρων καπουτσίνων τῆς Μῆλου, τό ὁποῖο τόν περάσμενο χρόνο ἱσπέδωσε ὁ καπουδάν πασᾶς, γιατί εἶχαν κατηγορηθεῖ ὅτι συμπαραστέκονται τοὺς κουρσάρους καί συνεργάζονται μαυτούς. Γνωρίζετε ἀκόμη πολύ καλά ὅτι αὐτό τό χρόνο ἀπειλήθηκε τό μοναστήρι τῶν ἰδίων πατέρων τῆς Σύρας γιά τήν ἴδια αἰτία, ἀπογυμνώθηκαν οἱ πατέρες καί κατέφυγαν στήν Τῆνο γιά νά γλυτώσουν. Ἐπίσης τό γεγονός πού συνέβη πέρυσι στοὺς τέσσερις

δικούς μας λατινούς, στόν κύριο Κορονέλλο, πρόξενο τοῦ μεγαλειοτάτου Βασιλέα τῆς Γαλλίας, στόν πεθερό του κύριο Κρουσίνο Σομμαρίπα καί στούς κυρίους Ἰωσήφ Κορονέλλο καί Ζουάνη Δελλαρόκα οἱ ὁποῖοι εἶχαν ψευδῶς κατηγορηθεῖ ὅτι συνεργάζονται μέ τούς κουρσάρους καί τούς συνέλαβαν καί τούς μετέφεραν στήν Κ/Πολή τούς κόστισε περίπου τρεῖς χιλιάδες *riastre* καί ἐάν δέν εἶχαν τή συμπαράσταση τοῦ ἐξοχότατου Πρέσβυ τῆς Γαλλίας θά ἔχαναν καί τή ζωή τους. Ἐπί πλέον γνωρίζει ἡ ἐξοχότητά σας τήν ἀπαγόρευση πού ἐκδόθηκε ἀπό τόν Καπιτζήμπαση τοῦ Μεγάλου Κυρίου νά μὴν ἐξέλθει κανένας ὑπήκοός του στό κοῦρσο. Γνωρίζετε ἀκόμη ὅτι ὁ Πρέ Νικολός Γαυράς ὑπέβαλε παραίτηση γιά νά πάει στίς χριστιανικές χώρες καί ὅταν ἐπῆγε στά πειρατικά πλοῖα γιά νά βοηθήσει (πνευματικά) καί ἐπέστρεψε ἐδῶ, θέλανε οἱ Τούρκοι νά τόν συλλάβουν καί κάναμε πολλές ἐνέργειες καί καταβολή χρημάτων γιά νά τόν πάρουμε ἀπό τά χέρια τους...

Νάξος 24 Ἰουνίου 1683 (κατά τό νέο)»

(Scr. Rifer. nei Congressi/Arcipelago No 4, φ. 38^R)

Στό δημοσιευμένο ἐδῶ ἔγγραφο 19, ὁ φρά Furléo da Verona διαδήλωνε τήν πεποιθησή του ὅτι θά γύριζαν σύντομα αὐτός καί οἱ σύντροφοί του καπουτσίνοι στή Μήλο. Πράγματι, σέ ἐπιστολή τῆς 28-10-1684 τοῦ ἐπισκόπου Καμίλλη ἀναφέρεται: «Ἐπέστρεψαν ἐδῶ οἱ πατέρες καπουτσίνοι γιά νά ἐπιανεγκατασταθοῦν, χωρίς ὅμως ἄδεια τῶν Τούρκων, τήν ὁποία ἐλπίζουν πῶς θά πάρουν ὅπως καί τήν ἄλλη φορά...» [Βλ. Σ. Συμεωνίδη, «Τά Οἰκονομικά», σελ. 99, ὅπου καί ἄλλες λεπτομέρειες γιά τά ζητήματα πού δημιουργοῦσαν οἱ καπουτσίνοι].

20

Σεβασμιώτατοι

Δέν ἐθεώρησα ἀπαραίτητο νά σᾶς ἀναφέρω στήν ἔκθεσή μου ἀπό τήν ἐπιθεώρηση γιά τίς οικονομικές ὑποχρεώσεις τοῦ ἐπισκόπου Μήλου Καμίλλη πού, ὅπως μοῦ ἐξέθεσε, κατέλιπε χρέος ὁ προκάτοχός του σεβασμ. Σέρρα πού ἀνέρχεται συνολικά στό ποσόν τῶν 300 *riastre da otto*, γιατί μοῦ εἶχε πεί ὅτι ἔχουν πληρωθεῖ τμηματικά καί πῶς ἔχουν ἀπομείνει 120 μόνο πιάστρε κάποιου ἔλληνα ἀπό τήν Κ/Πολή Γεωργίου Φακῆ καί ἐπειδὴ δέν ἐθεώρησα ποτέ ὑποχρέωσή μου νά ἐνημερώσω τήν Ἁγία Προπαγάνδα γιά τίς δανειακές ὑποχρεώσεις τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς πού συνάπτονται γιά τήν διατήρηση τῶν Ἐκκλησιῶν τους ἢ γιά ἄλλες τρέχουσες ἀνάγκες, διαφορετικά θά ὑποδείκνυα σέ καθέναν νά μὴν χρεώνεται κατά βούληση, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι μετὰ θά ἐξοφληθοῦν τά δάνειά τους ἀπό τήν Ἁγία Προπαγάνδα, γιατί κατά τή γνώμη μου κάθε ἐπίσκοπος εἶναι ὑποχρεωμένος νά διατηρεῖ τή διοίκηση καί τά ἀγαθὰ τῶν Ἐκκλησιῶν του μέ τά εἰσοδήματα, τίς προσφορές καί τίς ἐλεημοσύνες πού

συγκεντρώνει αναλαμβάνοντας τά εκκλησιαστικά δικαιώματα *honoribus et oneribus suis*.

Τώρα παρατηρῶ στίς διαταγές τῶν σεβασμιότητων σας ἀπό 16 τοῦ παρελθόντος Φεβρουαρίου ὅτι ὁ σεβασμ. Καμίλλης σᾶς παρουσίασε, ἐκτός τῶν 300 *riastre*, ὅτι ἔχει ἄλλο ἓνα χρέος 120 *riastre* μέ τόν ἀνωτέρω Φακῆ, πατριαρχικό ρεφερενδάριο Κ/Πόλεως, γιά τό ὁποῖο σᾶς ἀποστέλλω ἀντίγραφο πού μοῦ ἔδωσε σημειώσεως, γραμμένης ἰδιοχείρως ἀπό τό τελευταῖο, γιά νά διαπιστώσουν οἱ σεβασμιότητές σας ὅτι περιλαμβάνονται οἱ 120 *riastre* στίς 300, ὅπως μέ εἶχε διαβεβαιώσει σέ ἄλλο λογαριασμό, μολοντί οἱ εἰρημένες 120 *riastre* οἱ ὀφειλόμενες στόν Ἑλληνα τῆς Κ/Πόλεως Γεώργιο Φακῆ εἰάν προήρχοντο ἀπό σύμβαση χρέους τοῦ προκατόχου του Σέρρα, θά ἔπρεπε νά καταβληθεῖ ἀπό τούς κληρονόμους του ἢ ἀπό τήν περιουσία τοῦ ἐπισκόπου Σέρρα· κανένας ἀπό τούς πιστωτές δέν μοῦ ὑπέβαλε ἔνσταση ὅταν ἐκτελοῦσα τήν ἐπιθεώρηση γιά νά ἀναγκάσω τόν σεβασμ. Καμίλλη νά τόν ἐξοφλήσει, ὅπως ἤδη σᾶς παρουσιάζει ὁ τελευταῖος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει σι ν ἐπίσκοπο Μήλου δέν ἀπολείπουν οἱ ἐλεημοσύνες ἀπό τά πλεῖα, τόσο ἐμπορικά ὅσο και κουρσαρικά πού καθημερινά καταπλέουν σ' αὐτά τά λιμάνια καί ἰδιαίτερα μετά τήν ἀναχώρηση τῶν πατέρων καπουτσίνων ἀπό τό νησί λόγω καταστροφῆς τοῦ μοναστηριοῦ τους, ἐναντίον τῶν ὁποίων εἶχε παράπονα ὅτι τοῦ ἔπερναν τίς ἐλεημοσύνες καί τίς ἐνισχύσεις τῶν χριστιανῶν. Φέτος τοῦ ἔδωρήθησαν 100 σκούδα ἀπό ἓνα καβαλλιέρε γάλλο τῆς ναυτικῆς μοίρας τοῦ *Munsu Duchena* καί τακτικά δέχεται παρόμοιες συνεισφορές, μέ τίς ὁποῖες θά μπορούσε μέχρι σήμερα νά μειώσει τό ὑπόλοιπο αὐτοῦ τοῦ χρέους, ὅπως πληροφόρησα τίς σεβασμιότητές σας στήν ἔκθεση τῆς ἐπιθεωρήσεώς μου καί ἀκόμη δέν ὑπάρχει ἐπίσκοπος στήν Ἀνατολή πού νά μήν ἔχει κάποιο χρέος πού τό δημιούργησε γιά νά ἀντιμετωπίσει τα οἰκονομικά τῆς Ἐκκλησίας του.

Προσωπικά ἐγώ, μέσα σέ χρονικό διάστημα δέκα χρόνων πού βρίσκομαι σ' αὐτήν τήν ἐπαρχία ἔχω πληρώσει 800 *riastre* γιά νά ἀνοικοδομήσω ἐκ θεμελίων τό ναό τῆς ἐπισκοπῆς τιμημένον στό ὄνομα τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἔξω τῆς πόλεως, γιά θερινή κατοικία, γιά δικαστικούς ἀγῶνες προκειμένου νά κατοχυρωθοῦν τά δικαιώματα καί τά κτήματα τῆς ἐπισκοπῆς, γιά πληρωμές ἐνοικίων κατοικίας ἐντός τοῦ Κάστρου καί γιά αὔξηση τῶν κτημάτων τοῦ ἐπισκοπικοῦ ταμείου, ἰκανό μέρος τῶν ἀνωτέρω χρημάτων χρεωστῶ ἀκόμη· ὁμως

ὅταν μέ μετακαλέσει στήν ἄλλη ζωή ὁ μεγαλοδύναμος πρὶν τακτοποιήσω αὐτὰ τὰ χρέη, δέν θά παραμείνουν ὑποχέιρια τὰ ἀκίνητα τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ὑποχρεωμένη ἡ Προπαγάνδα νά ἐξοφλήσει τούς πιστωτές, ἀλλά οἱ κληρονόμοι μου ἢ ἡ φτωχή περιουσία μου.

Ὁ σεβασμιώτατος ἐπίσκοπος Σαντορίνης κύριος Ξαθάκης γιά νά γλυτώσει ἀπό τίς τουρκικές καταπιέσεις, ἐνεχυρίασε τόν περασμένο χρόνο γιά 13 *riastre* στόν Κολονέλλο κ. Ἄγγελο Μαρία Βιτάλη τὰ ἀρχιερατικά του ἄμφια, τὰ ὁποῖα πουλήθηκαν ἀπό τόν πιστωτή ἐδῶ στήν Τήνο.

Θά συγκεντρώσω πιό ἀκριβεῖς πληροφορίες γιά τό πραγματικό ὕψος τοῦ χρέους πού κατέλιπε ὁ σεβασμ. Σέρρα, τόσο σέ κεφάλαιο, ὅσο καί σέ τόκους, ἐάν ὑπάρχουν συμβόλαια τῶν δανείων γιά τήν ποιότητα καί τήν ἀξία τῶν ἀκινήτων πού πῆραν οἱ πιστωτές, σύμφωνα μέ τίς ὁδηγίες τῶν σεβασμιότητων σας καί ὅ, τι περισσότερο μπορέσω νά συγκεντρώσω ἀπό ἀνθρώπους τῆς Μήλου καί μέ ἄλλη εὐκαιρία θά σᾶς ἀποστείλω ὅσο τό δυνατόν πιο ἀκριβεῖς πληροφορίες.

Ἀναφορικά μέ τούς ἀνθρώπους πού διατηρεῖ ὁ σεβασμιώτατος Μήλου γιά νά τόν βοηθοῦν καί τόν συμπαραστέκονται στίς ἱερές τελετές εἶναι, κάποιος γιός τῆς παπαδιάς ἡλικίας 20 χρόνων πού ἀπό δύο χρόνια τώρα ἔχει φορέσει το ράσο μέ πρόθεση νά τόν προωθήσει περαιτέρω στήν ἱερατική καριέρα καί κάποιος μαρωνίτης χειροτονημένος ὑποδιάκονος, πού ἔχει ἀναλάβει τήν ὑποχρέωση νά ὑπηρετεῖ τήν ἐκκλησία του μέ ὑπόσχεση νά τόν κάνει ἱερέα ἔν πάσῃ περιπτώσει ἐάν οἱ σεβασμιότητες σας θέλουν νά τόν ἱκανοποιήσουν μέ τή διατήρηση τῶν ἀνωτέρω καί ἴσως κάποιου ἄλλου κληρικοῦ ἀκόμα νά ὑπολογίζετε ὅτι μέ 15 σκούδα ἐτησίως, θά μπορούσατε νά τόν ἱκανοποιήσετε, ἀφαιρώντας ἀπό τό ἀνωτέρω ποσόν τόν μισθό τῶν μισσιοναρίων τοῦ Ἄρχιελάγου ἐπαναθέτω ἐν τούτοις πάντοτε στήν ἄκρα ἐπιείκεια τῶν σεβασμιότητων σας χωρίς νά εἶμαι σέ θέση νά αἰτιολογήσω, ὅτι ὁ εἰρημένος ἐπίσκοπος Μήλου ἀποδέχτηκε πρόσφατα τήν ἐκλογή του ἀπό τόν ὀρθόδοξο Πατριάρχη Κ/Πόλεως ὡς ἐξάρχου του, καί γυρίζοντας τὰ νησιά τοῦ Ἄρχιελάγου εἰσπράττει ἀπό τούς Ἑλλήνες ἱερεῖς διάφορες ἀπαιτήσεις πού ἀξιώνει ὁ Πατριάρχης ὡς φορολογίες του, καταπιέζοντας γιά τήν ἐξόφλησή τους μέ ἀφορισμούς πού φέρει ἐγγράφως ἀπό τόν Πατριάρχη καί μέ τήν βία καί τήν ἀπειλή τῶν κουρσάρων, γεγονότα πού δημιουργοῦν μεγάλο σκάνδαλο, ὄχι μόνο σ' αὐτούς τούς Ἑλλήνες, ἀλλ' ἐπίσης καί στούς λατίνους, πού ποτέ μέχρι σήμερα δέν ξαναεῖδαν παρόμοιες ἐνέργειες ἀπό ἕναν λατῖνο ἐπίσκοπο,

ἀλλά μόνο από ἑλληνες ἀπεσταλμένους ἀπό τόν Πατριάρχη.

Μέ βαθύτατο σέβας πρὸς τίς σεβασμιότητές σας κατασπάζομαι τίς ἅγιες πορφύρες σας.

Τήνος, 13 Ἰουλίου 1683 σ.η.

*Ταπεινός καί εὐπειθής δοῦλος
Ἄγγελος Βενιέρης, ἐπίσκοπος Τήνου*

(Scr. Rif. nei Congr/Arcip. 4, φ.φ. 62^{RV}, 69^R)

Ὑπόμνημα

Τό ἔγγραφο εἶναι πολύ ἐνδιαφέρον καί προστίθεται στά ὅμοια πού ἤδη μᾶς ἔδωσαν τὰ στοιχεῖα γιά τήν οἰκονομική κατάσταση τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Μήλου [βλ. Σ. Συμεωνίδη, «Τά Οἰκονομικά», στόν Α τόμο τῶν «Μηλιακῶν»]. Εἶναι ἀκόμη συμπληρωματική ἀναφορά στήν ἔκθεση τοῦ ἀποστολικοῦ ἐπισκέπτη Ἄγγελου Βενιέρη, ἐπισκόπου Τήνου, πού ἔχει συνταχθεῖ στά 1678. Ὅπως γίνεται ἀντιληπτό, ὁ Βενιέρης δέν παραδέχεται τίς ἐνέργειες τοῦ Καμίλλη στά οἰκονομικά, μολοντί δέν εἶχε ἀσχοληθεῖ, κατά τήν πραγματοποίηση τῆς ἐπιθεώρησης τῆς Ἐκκλησίας Μήλου, μέ τό σοβαρό αὐτό ζήτημα, γιατί εἶχε πιστέψει ὅτι δέν ἦταν στά καθήκοντά του καί ὁ αὐστηρός καί συστηματικός οἰκονομικός ἔλεγχος.

Κρίνοντας ἀπό τόν ἑαυτό του καί τή δική του ἐπισκοπική περιφέρεια, ἡ ὁποία εἶχε πλήθος λατινικῶν οικογενειῶν, συνεπῶς καί τακτικά καί ἱκανοποιητικά εἰσοδήματα, βγάζει ἀστήρικτα συμπεράσματα καί παραλληλισμούς γιά τόν Καμίλλη πού δέν διέθετε παρά ἐλάχιστους πιστούς καί μιάν ἐπισκοπή καταχρεωμένην ἤδη ἀπό τόν προκάτοχό του. Δέν ἐξέτασε φαίνεται οὔτε τούς δικαστικούς ἀγῶνες πού ἔκανε ὁ Καμίλλης γιά τήν ἀποκατάσταση πλήθους ζητημάτων πού ἀπειλοῦσαν τήν κτηματική περιουσία τῆς ἐπισκοπῆς, γιά τούς ὁποίους ἐπιβαρύνθηκε μέ σημαντικά ποσά, οὔτε τίς ἀποπληρωμές διαφόρων ὑπολοίπων ἀπό ἀγορές κτημάτων πού εἶχε πραγματοποιήσει ὁ προηγούμενος ἐπίσκοπος. [βλ. λεπτομέρειες στοῦ Σ. Συμεωνίδη, «Τά Οἰκονομικά», σ. 126-127].

Μέσα στόν ἴδιο ὅμοιο χρόνο (1683) φαίνεται πῶς ὁ Βενιέρης ἄλλαξε γνώμη γιά τόν Καμίλλη [βλ. Β. J. Slot, «Ἐκκλησιαί», σελ. 82 ὑποσ. 1] προφανῶς ὕστερα ἀπό τή χορήγηση ἀπό τόν τελευταῖο λεπτομερῶν πληροφοριῶν ἐπί τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων τῆς ἐπισκοπῆς. Στίς 10 Νοεμβρίου 1683 ἔγραφε ὁ Καμίλλης: «Στόν σεβασμιώτατο Τήνου ἔστειλα ὅλα τὰ ἀποδεικτικά στοιχεῖα τοῦ χρέους αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπό τόν προκάτοχό μου καί ἀπό ἐμένα γιά τή διατήρηση τῆς περιουσίας της καί μέ πληροφόρησε πῶς μέ πρώτη εὐκαιρία θά τὰ στείλει στήν Ἁγία Προπαγάνδα» [PFS/Scr. Rif. nei Congr/Arcipelago No 4, φ. 161^R]. Φαίνεται ὅτι τὰ στοιχεῖα αὐτά εἶχαν σταλεῖ πρό τῆς 15 Ὀκτωβρίου 1683 στόν Τήνου μαζί μέ ἕνα ἔγγραφο ἀπόψεων τῆς 15 Σεπτεμβρίου 1682 τῶν ἐπιτρόπων τῆς Μήλου «στό ὅποιο ὀρίζονται ἐπακριβῶς τὰ χρέη πού συνῆψε ὁ σεβασμ. Καμίλλης γιά νά ἐξοφλήσει ἐκεῖνα τοῦ προκατόχου του πού ἦταν ἐπίδικα, καθώς καί τό χρέος πού

αὐτός ὁ ἴδιος συνήψε, καί πού συμποσοῦνται σέ 230 *riastre* κατά κεφάλαιο, ἐκτός τῶν τόκων πού τρέχουν πρὸς δέκα τοῖς ἑκατόν' γιά τά ποσά αὐτά οἱ πιστωτές ἔχουν προσημειώσει ἓνα κτῆμα τῆς ἐπισκοπῆς πού βρίσκεται κοντά στήν πόλη, ἐξαιρετικῆς ἀποδόσεως, καί τό κρατοῦν δεσμευμένο μέχρι τῆς ἐξοφλήσεως τοῦ χρέους, τό ὁποῖο (κτῆμα) ἀξίζει περίπου 800 *riastre* ὅπως μέ πληροφοροῦν οἱ εἰρημένοι ἐπίτροποι» ἔγραφε στή Ρώμη ὁ Τήνου Βενιέρης στίς 15 Ὀκτωβρίου 1683 [PFS/Scr. Rif. nei Congr/Arcip. No 4, φ. 125^{RV}]. Πέραν τῶν ἀνωτέρω ὑποχρεώσεων, σημείωνε στό ἴδιο ἔγγραφο ὁ Βενιέρης «ὕπάρχει καί ἓνα ἄλλο χρέος τοῦ σεβασμ. Σέρρα 120 *riastre* πρὸς τόν κ. Γεώργιο, ἕλληνα ρεφενδάριο τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου γιά μιάν ἐντολή τῆς Πόρτας γιά νά μπορέσει νά ἀνοικοδομήσει τήν ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Κοσμά καί Λαμιανοῦ, γιά τό ὁποῖο, ὅπως πληροφορήθηκα ἀπό διάφορες πηγές μέχρι τώρα δέν ἔχει ἐξοφληθεῖ». [PFS, Αὐτόθι]

Ἄναφορικά μέ τό τελευταῖο αὐτό χρέος, τό ὁποῖο εἶχε δημιουργήσει παλαιότερα καί θέμα γύρω ἀπό τό χρόνο ἐκδοσης τῆς ἐντολῆς τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν γιά τήν ἀνοικοδόμησι τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων [Σ. Συμεωνίδη, «Τά Οἰκονομικά», σελ. 85-86], νεότερη ἔρευνα στά Ἀρχεῖα τοῦ Βατικανοῦ ἔφερε σέ φῶς ἐπιστολή τοῦ δανειστή Γεωργίου Φακῆ πρὸς τόν Καμίλλη, τό κείμενο τῆς ὁποίας ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Πανιερώτατε καί ἐκλαμπρότατε ἀφέντη ἀφέντη δεσπότη μίλου καί κιμίλου, προσκυνοῦμεν τήν ἐκλαμπρότισου.

Λέν τό ἐθάρον δέσποτά μου εἰς τήν πανιερότησου νά μέ βασάνισης τόσον. Ὁ Ἀντώνιος σέρρας μῆγραψαν καί τοῦ ἔκαμαν ἓναν ὀρισμό διά νά χτίση τήν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων ἀναργύρων καί εὐθύς τόν ἔκαμα, εἰς τόνόποιον ἐξοδιάστηκαν ρεάλια ἑκατόν εἴκοσι, No 120 καί πριχοῦ νά μέ τά δώση καί πλερώση ἐπώθανε καί ἡ πανιερότης σου ἤλθες εἰς τόν τόπον του καί κάθσαι εἰς τήν ἴδιαν Ἐκκλησίαν καί ἐπειδή ἐπήρες τήν Ἐκκλησία καί ἐπαρχίαν του κάμνει χρεία νά τά πλερώσης ἡ πανιερότης σου, ὁμοίως καί τά ἰντερέσατος καί μήν μέ βρίσκεις ἀφορμαῖς πῶς εἶσαι πτωχός καί δέν ἔχεις, διατί τήν πανιερότησου σέ θρέφῃ ὁ κόσμος, ἀμή ἐγὼ θρέφομαι μέ τόν ἴδρωτα καί κόπους μου καί σύρνω τούς καμάτους τῶν ἑκατόν ἴκοσι γροσιῶν σήμερον δεκαεξί χρόνους καί εἶναι κρίμα εἰς τοῦ λόγου μου νά εἶμαι τόσον ζημιωμένος καί ἡ πανιερότης σου νά κάθσαι εἰς τήν ἐκκλησίαν. Ἦνσόμα δόσμου μιάν ἀπόκρισιν νά ἤξεύρω, πλερώνης μέ ἡ ὄχι, νά ἤξεύρω καί ἐγὼ νά γυρεύσω ἄλλην μου δουλειά νά μή χάσω τό ἔχει μου. καί μέ τό τέλος ἀπομένω εἰς τούς ὀρισμούς τῆς πανιερότης σου καί οἱ χρόνοι σου πολλοί καί καλοί.

Ἄφέντη δεσπότη ἡ πλερώσε τό δικαίό μου ἡ ζημιώνω σε χίλια γρόσια καί ἄς εἶναι ἀπό λόγου σου, διατί σώνει ὅσον ὅπου μέ βασάνισες. Ἰουνίου 22. 1676

*Δούλος τῆς ἐκλαμπρότης σου
ὁ ρεφενδάριος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας γεώργιος*

(Βλ. PFS/Scr. Rif. nei Congr/Arcipelago No 4, φ. 258^V)

Στό ἔγγραφο 12, ὁ συντάκτης του ἀρχιεπίσκοπος Νάξου Βαρθολομαῖος Πόλλα, ὁ ὁποῖος βρέθηκε τόν Ἰανουάριο τοῦ 1660 στή Μῆλο ὕστερα ἀπό παραγγελία τοῦ Βατικανοῦ, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι βρῆκε τόν ἐπίσκοπο Σέρρα ἀπασχολημένο στήν ἀποπεράτωση τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων «τήν ὁποῖαν ξαναέφτιαξε ὀλόκληρη ἐκ θεμελίων καί τήν ἔκανε πῖό εὐρύχωρη ἀπό πρῖν» καί

ὅτι δὲν ἀπέμενε παρά ἢ ἀποπεράτωση τοῦ τρούλλου.

Ἐπίσης στό ἔγγραφο 11, ὁ εὐρισκόμενος στίς 24 Αὐγούστου 1659 στή Μήλο ἰησοῦτης Fransesco Recharo ἀναφέρει ὅτι ὁ Σέρρα «κατασκευάζει μιά ὠραιότατη ἐκκλησία ἐξ ὀλοκλήρου ἀπό τετραγωνισμένες πέτρες μέ ἓνα ὠραιότατο παρεκκλήσι· ἡ ἐκκλησία ἔχει μῆκος 46 πόδια καί πλάτος 17». Συνεπῶς, ὕστερα καί ἀπό τήν ἐπιστολή τοῦ Γεωργίου Φακῆ πού δημοσιεύεται σ' αὐτό τό ὑπόμνημα, σύμφωνα μέ τήν ὁποία φρόντισε νά ἐκδοθεῖ στά 1660 ἡ ἔγκριση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν γιά τήν κατασκευή τῆς ἐκκλησίας, τό πρόβλημα πρέπει νά θεωρηθεῖ ὅτι διευκρινίζεται ἤδη καί μπορούμε νά δεχτοῦμε ὅτι ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἐναργύρων ἀνακατασκευάστηκε ἐκ θεμελίων μεταξύ 1659-1660 καί σέ μεγαλύτερες οἰκοδομικές διαστάσεις (ἀφοῦ γύρω στά 1650-1652 εἶχε ἐπισκευαστεῖ γιά νά μπορέσει νά λειτουργήσει, μιά καί παλαιότερα εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ χωρίς οἰκοδομικές συντηρήσεις καί ἐπισκευές).